

ЕКОНОМІЧНІ НАСЛІДКИ НАСИЛЬСТВА ЩОДО ЖІНОК В УКРАЇНІ

2017

ЕКОНОМІЧНІ НАСЛІДКИ НАСИЛЬСТВА ЩОДО ЖІНОК В УКРАЇНІ

2017

Дослідницька робота та публікація цього звіту здійснені за кошти UNFPA, Фонду ООН в галузі народонаселення та Міністерства з міжнародного розвитку Великої Британії (DFID). Матеріали, висновки та рекомендації звіту не є відображенням офіційної позиції UNFPA або DFID.

Зміст

Резюме дослідження	4
Вступ	7
1 Сучасні підходи до обґрунтування економічної вартості наслідків насильства щодо жінок	10
2 Інформаційне забезпечення оцінки суспільної вартості насильства щодо жінок та вимоги до даних	18
3 Підходи до оцінки вартості насильства щодо жінок з огляду на втрачені макроекономічні результати	24
4 Підходи до економічної оцінки вартості послуг, що пов'язані з реагуванням на факти насильства щодо жінок та наданням підтримки постраждалим	37
4.1 Сектор охорони здоров'я	39
4.2 Правоохоронні органи та система правосуддя	47
4.3 Сектор соціальних послуг	57
4.4 Спеціалізовані послуги, що надаються потерпілим від ґендерно зумовленого насильства	65
5 Оцінка непрямих втрат, пов'язаних з насильством щодо жінок, та особистих витрат жертв насильства або їхніх домогосподарств	69
6 Сукупні економічні втрати, пов'язані з насильством щодо жінок в українському суспільстві (за результатами моделювання)	80
Висновки	90
ДОДАТОК А.	94
ДОДАТОК В.	95
ДОДАТОК С.	99
ДОДАТОК D.	100
ДОДАТОК Е.	101
ДОДАТОК F.	102

Резюме дослідження

1. Насильство щодо жінок виступає одним з головних порушень прав людини, причини якого пов'язані з нерівним розподілом ресурсів та повноважень між жінками та чоловіками. Окрім безпосередньої шкоди для здоров'я та добробуту постраждалих, насильство має вагомі суспільні наслідки, які вимірюються грошовими, трудовими та нематеріальними втратами, виявляються у формі поточних, довготривалих або відкладених ефектів. Економічні втрати внаслідок насильства щодо жінок розподіляються між різними представниками суспільства, включаючи самих потерпілих, членів їхніх сімей та кривдників, роботодавців, які несуть збитки внаслідок непрацездатності працівників, державні та громадські організації, які надають послуги жертвам, страхові фонди та бюджети різного рівня, платників податків та економіку країни загалом. Непрямі витрати пов'язані з психологічними наслідками насильства, які можуть призводити до стресових розладів, впливати на дітей, які стали свідками подібних випадків, ускладнювати сімейні стосунки та погіршувати якість життя постраждалих, що наразі складно оцінити економічним еквівалентом.

2. В даному дослідженні представлено результати комплексної оцінки економічних наслідків насильства щодо жінок в Україні. Економічні розрахунки здійснено для наступних категорій можливих витрат суспільства: 1) втрачений макроекономічний продукт, обсяги якого визначаються необоротними втратами населення (передчасні смерті жінок), тимчасовою та стійкою непрацездатністю внаслідок ґендерно зумовленого насильства, а також зниженою працездатністю жертв, що впливає на продуктивність їхньої праці; 2) вартість послуг, пов'язаних із реагуванням на випадки насильства та наданням допомоги потерпілим (сектор охорони здоров'я, правоохоронні органи та система правосуддя, виправні заклади для кривдників, соціальні та спеціалізовані послуги для жінок, які постраждали від насильства); 3) особисті збитки та грошові витрати потерпілих внаслідок пережитого насильства.

3. Розрахунки вартості окремих статей витрат ґрунтуються на різних підходах, серед яких — підхід „типового випадку“, в межах якого оцінюється вартість певного комплексу послуг, що мають бути надані постраждалій жінці в кожній конкретній ситуації (наприклад, вартість обов'язкового пакету постконтактних послуг і процедур у випадку зґвалтування), підхід „сукупних операційних витрат“, застосування якого має сенс у випадку необхідності необмеженого надання послуг (як-от цілодобова робота „лінії довіри“ для жертв насильства) та „пропорційного характеру сукупних витрат“ на надання послуг, що пов'язаний із необхідністю виокремлення частки постраждалих від ґЗН у загальній сукупності одержувачів. У випадку неможливості обґрунтування точної ринкової вартості певного товару або послуги, застосувався підхід „перенесення вартості подібних витрат“ або оціночні судження експертів, які були запрошені до обговорення підходів цього дослідження.

4. Економічна оцінка наслідків насильства щодо жінок ускладнюється високою латентністю (прихованим характером) злочинів, оскільки незначна частина постраждалих звертається по сторонню допомогу, побоюючись можливого суспільного осуду, звинувачень у провокативній поведінці або відплати від кривдника. Низький рівень довіри населення до правоохоронних органів призводить до неповного обліку випадків насильства, а брак спеціалізованих послуг для жертв — до низького рівня звернень за підтримкою. Оскільки офіційні дані не відображають справжні масштаби насильства щодо жінок, економічні оцінки ґрунтуються на двох варіантах розрахунків: 1) „типовий“ сценарій, що побудовано за даними офіційної статистики правопорушень Національної поліції, та 2) сценарій „повного охоплення“, що представляє результати моделювання з урахуванням рівня поширеності насильства та особливостей звернення постраждалих по допомогу. З метою визначення обсягів та структури особистих витрат жінок, які пережили фізичне та сексуальне насильство, було проведено спеціальне опитування жертв у різних регіонах.

5. З урахуванням прихованого характеру, **економічні втрати, які несе українське суспільство внаслідок насильства щодо жінок, сягають до \$208 млн на рік (0,23% ВВП країни в 2015 р.)**. При цьому модельні розрахунки майже в 20 разів перевищують економічний еквівалент вартості облікованих випадків насильства (відповідно \$10,8 млн). Після екстраполяції даних соціологічних опитувань з питань ґендерно зумовленого насильства на все населення країни ймовірна кількість жінок віком 15–49 років, які пережили фізичне та сексуальне насильство протягом року, зростає до **1,1 млн осіб**.

6. Незважаючи на значний обсяг коштів, які суспільство втрачає внаслідок насильства щодо жінок, за „ціною“ цих наслідків Україна значно поступається європейським державам. За результатами дослідження Європейського інституту ґендерної рівності в 2014 р., наслідки насильства щодо жінок у Великобританії становили до 28 млрд євро на рік, а при екстраполяції цих даних на всі країни Європейського Союзу — майже 226 млрд євро. Подібні відмінності в оцінках зумовлені не лише досконалішою системою збору даних про ґЗН, а й більш широким спектром послуг, які надаються постраждалим від насильства (спеціалізовані притулки, комплексні програми захисту, житлова підтримка та соціальні виплати особам, які зазнали домашнього насильства).

7. В Україні ж через системний брак притулків та спеціалізованих послуг для постраждалих від насильства основна частина витрат, що зумовлені насильством щодо жінок, лягає на плечі самих постраждалих. За результатами моделювання, в масштабах країни сукупні особисті витрати жертв насильства та їх домогосподарств можуть сягати **до \$190 млн на рік (більше 90% сукупних економічних витрат суспільства)**. Хоча розмір виплат „із кишені“ жертв визначається тяжкістю отриманих тілесних ушкоджень, в середньому українські жінки витрачають близько \$200 (**більше 5 тис. грн**) на по-

долання наслідків насильства; ці кошти помітно перевищують розмір середньої заробітної плати жінок. Подібні витрати можуть включати: оплату медичних послуг та обстежень, придбання ліків і медичних препаратів, витрати на переїзд на нове місце проживання, оренду окремого помешкання та облаштування „нового життя“, вартість юридичних консультацій, сплату адміністративних зборів, консультації психологів для дорослих та дітей, які були свідками насильства. Привертає увагу й підвищена вразливість малозабезпечених та незайнятих жінок, оскільки розмір витрат на подолання наслідків насильства визначається не стільки потребою у певних послугах, скільки наявністю в потерпілих необхідних грошових ресурсів.

8. Сумарна вартість втраченого макроекономічного продукту внаслідок насильства щодо жінок в Україні становила до **\$3,7 млн** в 2015 р., при цьому втрати в \$1,5 млн були зумовлені передчасними смертями жінок працездатного віку. Крім необоротних втрат населення, значний вплив на економіку справляють і ті трудові втрати, що пов'язані з травматизмом та хворобами внаслідок насильства. Зокрема, через наслідки тимчасової непрацездатності жертв домашнього насильства економіка втрачає до 103,5 тис. робочих днів на рік. Більш того, майже дві третини постраждалих наголошують на зниженій працездатності внаслідок емоційного потрясіння, в результаті якої вони не спроможні виконувати звичні домашні справи та потребують сторонньої допомоги.

9. Вартість надання послуг, що пов'язані з реагуванням на факти насильства та наданням допомоги потерпілим, сягала до **\$14,1 млн** в 2015 р. При цьому основна частина витрат спрямовується на діяльність правоохоронних органів та притягнення до відповідальності кривдників. На витрати ж, пов'язані з безпосереднім наданням послуг постраждалим від насильства, спрямовується значно менше коштів. Це зумовлено низьким рівнем фінансування системи охорони здоров'я та соціальної допомоги, скороченням штату фахівців, які задіяні до надання послуг, та їхньою низькою заробітною платою. Хоча міжнародні дослідження доводять, що вкладення \$1 в превентивні заходи призводить до економії \$5-\$20 майбутніх видатків на надання послуг потерпілим, в Україні на фінансування цільових заходів із попередження домашнього насильства місцевими бюджетами було витрачено лише **\$25,6 тис.** Це підтверджує залишковий принцип фінансування політики протидії насильству щодо жінок та загальний брак уваги до питань гендерної рівності.

Вступ

Насильство щодо жінок визнається одним із головних порушень прав людини. Декларація ООН щодо викорінення насильства проти жінок (1993) проголошує, що насильство щодо жінок виступає одночасно наслідком ґендерної нерівності та бар'єром на шляху досягнення ґендерної рівності, впливаючи на всіх жінок у суспільстві. Пекінська платформа дій, що була ухвалена на 4-ій Всесвітній конференції зі становища жінок (1995), не лише закликала до викорінення всіх форм насильства проти жінок, але й запропонувала більш конкретні рекомендації щодо розвитку досліджень, збору даних та забезпечення співставності статистичної інформації щодо поширення різних форм насильства, в тому числі домашнього. Окрема увага була приділена необхідності вивчення причин, природи та наслідків насильства щодо жінок, досліджень ефективності політичних рішень, покликаних протидіяти та запобігати цьому явищу, а також якнайширшому висвітленню результатів подібних досліджень.

В 2003 р. ООН ініціювала дослідження всіх форм насильства щодо жінок з метою оцінки масштабів цього явища, визначення прогалів у зборі даних та вироблення пропозицій щодо оцінки наслідків проблеми. Одним з важливих напрямів дослідження було обґрунтування підходів до оцінки економічної вартості насильства щодо жінок, оскільки всі його наслідки мають певну ціну — як у прямому, так і у непрямому виразі. Пряма ціна насильства пов'язана з економічним еквівалентом товарів та послуг, використання яких було зумовлено наслідками насильства, та може бути виміряна в грошовому, трудовому або матеріальному виразі. Непряма ціна насильства зумовлена тими наслідками, що не можуть бути оцінені реальним грошовим еквівалентом, але також мають певний матеріальний вимір, наприклад, втрачені доходи або прибутки. Суспільні втрати від насильства щодо жінок також включають ті наслідки, які складно оцінити в грошовому виразі, зокрема передчасні смерті, біль та страждання. Подібні витрати можуть мати коротко- або довгостроковий характер, покладатися на окремих осіб (жертв насильства, кривдників або членів їхніх сімей), на різні суспільні інститути, органи управління та бюджети всіх рівнів, або на все суспільство загалом.

Питанням оцінки масштабів та економічних наслідків насильства щодо жінок присвячена значна кількість наукових досліджень, прикладних розрахунків та ситуаційних аналізів у країнах світу. Хоча в Україні було реалізовано ряд обстежень населення, результати яких дозволяють оцінити рівень поширення різних форм насильства щодо жінок, питання економічної оцінки наслідків насильства для суспільства досі не привертало значної уваги. Разом з тим, подібне дослідження вочевидь може надати відсутні наразі економічні аргументи для посилення заходів державної політики з протидії насильству щодо жінок, активізації громадського обговорення неприйнятності цього явища та шляхів його викорінення в суспільстві.

З огляду на це, вперше в Україні було проведено комплексне дослідження, що мало на меті вироблення науково обґрунтованих підходів до оцінки економічної вартості наслідків насильства щодо жінок та апробацію цих підходів за даними вітчизняної інформаційної бази. Ця публікація є звітом про отримані результати цього дослідження, що містило такі завдання:

- аналіз існуючих методик оцінювання економічної вартості насильства проти жінок, визначення їх переваг та слабких сторін з огляду на можливість застосування в Україні;
- визначення вимог до даних, що необхідні для забезпечення науково обґрунтованих оцінок економічної вартості насильства щодо жінок, аналіз доступності відповідних даних в Україні, окреслення наявних прогалин в інформаційному забезпеченні та можливих шляхів вирішення цих проблем;
- розробку дослідницької методології, що ґрунтується на фактичних даних та може бути застосована в Україні, включаючи опис показників, джерел даних та методів збору інформації, аналітичних методів дослідження та моделей побудови оцінок, які б ґрунтувалися принаймні на двох сценаріях протидії насильству щодо жінок та надання послуг постраждалим („типовий“ сценарій, що враховує обліковані випадки насильства щодо жінок, та сценарій „повного охоплення“, побудований із врахуванням рівня латентності, тобто скоригований на недообліковані випадки насильства);
- проведення спеціального опитування жінок, які постраждали від насильства, з метою визначення обсягів та структури їхніх особистих витрат та збитків від насильства;
- здійснення оціночних розрахунків економічного еквіваленту вартості наслідків насильства щодо жінок для українського суспільства за різними категоріями витрат.

Відповідно до поставлених завдань, у **першому розділі** звіту проаналізовано міжнародний досвід наукового обґрунтування методології та проведення оцінок економічної вартості насильства щодо жінок та результати вітчизняних досліджень з питань гендерно зумовленого насильства.

В **другому розділі** звіту розглянуто особливості сучасного інформаційного забезпечення подібних досліджень в Україні, визначено існуючі прогалини в системі статистичних показників та окреслено вимоги до збору даних. Представлено програму та дизайн спеціального опитування жінок, які постраждали від насильства, та окреслено підходи до проведення експертних обговорень з питань визначення економічної вартості насильства щодо жінок, що були реалізовані в рамках даного дослідження.

Третій розділ присвячено обґрунтуванню підходів до оцінювання наслідків насильства щодо жінок з огляду на втрачені макроекономічні результати (lost economic

output), а саме — необоротні втрати населення внаслідок передчасної смертності, збитки, зумовлені стійкою втратою працездатності внаслідок травматизму, а також масштаби зниження продуктивності праці внаслідок тимчасової непрацездатності у зв'язку з пережитим насильством.

В **четвертому розділі** представлені оцінки вартості послуг, що пов'язані з реагуванням на факти насильства щодо жінок та наданням допомоги постраждалим, у тому числі витрати сектору охорони здоров'я, правоохоронних органів та системи правосуддя, сектору соціальних послуг та спеціалізованих послуг з попередження та протидії ґендерно зумовленому насильству.

В **п'ятому розділі** обґрунтовано можливі статті персональних витрат жінок, які постраждали від насильства, та категорії непрямих збитків, що пов'язані з наслідками пережитого насильства. Представлено результати спеціального опитування жінок, які зазнали насильства, що дозволяють уточнити структуру та обсяги можливих витрат постраждалих на подолання його наслідків.

У **шостому розділі** дослідження представлено результати агрегованих оцінок сукупної вартості насильства щодо жінок для українського суспільства. Значення подібних розрахунків полягає в тому, що вони можуть використовуватися як своєрідний адвокаційний інструмент привернення суспільної уваги до усвідомлення масштабів проблеми, що сприятиме більш поінформованому прийняттю рішень на всіх рівнях та посиленню політичної відповіді на виклики, пов'язані з попередженням та протидією ґендерно зумовленому насильству.

Дослідження здійснено фахівцями Українського центру соціальних реформ та Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України за ініціативи, а також фінансової, технічної та організаційної підтримки UNFPA, Фонду ООН в галузі народонаселення в Україні. Фінансову підтримку дослідження також забезпечив Департамент міжнародного розвитку Великої Британії.

До складу авторського колективу входили: Елла Лібанова, д.е.н.; Анатолій Баланда, д.е.н.; Ірина Курило, д.е.н.; Олена Макарова, д.е.н.; Ганна Герасименко, к.е.н.; Віта Думанська, к.е.н.; Світлана Ничипоренко, к.е.н. Вагому підтримку в реалізації дослідження надали запрошені експерти з ґендерних питань: Наталія Федорович, заступник міністра соціальної політики України, Наталія Богданова, начальник відділу ґендерної політики Мінсоцполітики; Марина Легенька, директорка департаменту правової, соціальної та гуманітарної допомоги ГО „Ла Страда — Україна“; Галина Майструк, Голова правління БФ „Здоров'я жінки та планування сім'ї”.

1 Сучасні підходи до обґрунтування економічної вартості наслідків насильства щодо жінок

Розробка науково обґрунтованої методології оцінки економічної вартості насильства щодо жінок насамперед потребує чіткого визначення об'єкта досліджень, оскільки насильство щодо жінок — це комплексна проблема, що охоплює цілий ряд концепцій та категорій. В більшості суспільств з їх різним інституційним середовищем та законодавством, поняття „ґендерно зумовленого насильства“ (ГЗН) та „насильства щодо жінок“ використовуються як взаємозамінні терміни, оскільки переважна частина ГЗН спрямовується чоловіками на жінок і дівчат.

Декларація щодо викорінення насильства проти жінок, ухвалена Генеральною Асамблеєю ООН в 1993 р., визначає насильство щодо жінок як

„будь-який акт насильства, здійснений за ознакою статі, який завдає або може завдати фізичної, сексуальної чи психологічної шкоди або страждання жінкам, а також загрозу здійснення таких актів, примус чи свавільне позбавлення волі як в громадському, так і в приватному житті“¹.

Згідно Декларації, це поняття охоплює

„фізичне, сексуальне і психологічне насильство, яке має місце як в сім'ї, так і в суспільстві включно з побиттям, сексуальним насильством проти дівчаток, насильство, пов'язане з посагом, зґвалтування в шлюбі; пошкодження жіночих статевих органів та інші традиційні практики, що завдають шкоди жінкам; позашлюбне насильство; насильство, пов'язане з експлуатацією, сексуальні домагання і залякування на роботі і в освітніх установах; примусові вагітність, аборти і стерилізація; торгівля жінками і примусова проституція; насильство з боку чи за потурання держави.”

В Декларації також наголошується, що насильство щодо жінок може мати більш широкі наслідки, пов'язані з нерівним розподілом повноважень між жінками та чоловіками, підпорядкованим становищем жінок, що створює передумови для економічних форм насильства.

¹ Declaration on the elimination of violence against women. New York, United Nations, 23 February 1994.

У практиці міжнародних організацій, зокрема UNFPA, використовується наступне визначення, яке може бути застосоване в українських умовах:

„Гендерне насильство — це насильство, яке стосується чоловіків і жінок, і жертвами якого переважно є жінки. Воно виникає як наслідок нерівних владних стосунків між жінками і чоловіками. Це насильство, яке спрямоване проти жінки, саме тому що вона жінка, чи непропорційно впливає на жінок. Воно стосується (але не обмежується) фізичної, сексуальної і психологічної шкоди включно із залякуванням, стражданнями, примусом та/або позбавленням свободи в сім'ї чи в суспільстві взагалі“².

Що стосується українського інституційного контексту, незважаючи на помітні зрушення у формуванні гендерно-чутливого законодавства, досі простежується неузгодженість термінологічних аспектів у розумінні різних форм насильства щодо жінок³. Наразі основна категорія, що регулюється українським законодавством, представлена поняттям „насильство в сім'ї“, що визначається як

„будь-які умисні дії фізичного, сексуального, психологічного чи економічного спрямування одного члена сім'ї по відношенню до іншого члена сім'ї, якщо ці дії порушують конституційні права і свободи члена сім'ї як людини та громадянина і наносять йому моральну шкоду, шкоду його фізичному чи психічному здоров'ю“

(Закон „Про попередження насильства в сім'ї“, 2001 р.)⁴. Хоча в Законі не простежується гендерний підхід до визначення жертв насильства в сім'ї, статистичні дані доводять, що постраждали особи в переважній більшості випадків представлені жінками, а основна частина випадків пов'язана з діями подружжя або партнера. Зокрема, за даними Мінсоцполітики, понад 4/5 звернень щодо насильства в сім'ї знаходять до соціальних служб саме від жінок (відповідно 89,5 тис. із 102,6 тис. звернень у 2015 р.).

Проектом Закону „Про запобігання та протидію домашньому насильству“, що прийнято за основу Верховною Радою України 17.11.2016, передбачено використання терміну „домашнє насильство“, що охоплює

„всі акти фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, які вчиняються в сім'ї чи в межах місця прожи-

² UNFPA (1998). Violence against Girls and Women: A Public Health Priority. UNFPA Gender Theme Group, Interactive Population Center. New York: UNFPA.

³ Gerasymenko G. (2015). Gender-based Violence in Ukraine: Issues of Assessment and Policy Response. Demography and Social Economy, #3 (25): 138-149.

⁴ <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2789-14>.

вання між колишнім чи теперішнім подружжям або особами, які спільно проживають чи проживали однією сім'єю, але не перебувають або не перебували в шлюбі, незалежно від того, чи проживає або проживала особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що і особа, яка постраждала від домашнього насильства“⁵

Ті ж форми насильства щодо жінок, що мають місце поза сімейними або партнерськими стосунками, регулюються Кримінальним Кодексом України (ККУ), що визначає загальну відповідальність за випадки фізичного насильства, які призвели до нанесення тілесних ушкоджень, побиття або мордувань, незалежно від статі жертви. Відповідальність за сексуальне насильство, що може виражатися в формі зґвалтувань, сексуальній експлуатації, залученні до порнографії, комерційного сексу, примусового статевого контакту тощо, також регулюється ККУ (Розділ IV „Злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи“). Інші форми ГЗН, такі як ранні шлюби, наслідування дружин, жіноче обрізання або примусова стерилізація не є типовими для українського суспільства.

Визнаючи численність та різноманітність проявів ГЗН, це дослідження зосереджено головним чином на тих формах насильства щодо жінок, що *криміналізуються вітчизняним законодавством та можуть бути чітко визначені та виміряні в рамках вітчизняної системи статистичних спостережень*, а саме — сексуальне (зґвалтування) та домашнє насильство.

Незважаючи на актуальність проблеми, дослідження наслідків ґендерно зумовленого насильства мають досить нетривалу історію в Україні. Перші національні оцінки поширення насильства щодо жінок були здійснені в рамках Медико-демографічного обстеження України (МДОУ-2007), програма якого містила спеціальний модуль „Насильство в родині“, що включав ряд запитань щодо особистого досвіду домашнього насильства впродовж життя та за останні 12 місяців, які передували опитуванню⁶. З метою отримання співставних даних, у 2014 р. було проведене репрезентативне обстеження населення з питань насильства щодо жінок й дівчат, що ґрунтувалося на тому ж тематичному модулі МДОУ-2007⁷. Результати цих обстежень дають змогу певною мірою оцінити рівень поширення ґендерно зумовленого насильства та краще зрозуміти його природу, причини та наслідки.

⁵ <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1756-19>.

⁶ 2007 Ukraine Demographic and Health Survey, UCSR and Macro International, Calverton, Maryland : 267.

⁷ Поширення насильства щодо дівчат та жінок, підготовлено GfK Ukraine на замовлення UNFPA, Київ, 2014. — Режим доступу: <http://www.unfpa.org.ua/files/articles/4/70/GBV%20prevalence%20survey%20%20UA.pdf>.

Особливості суспільної думки щодо насильства в родині досліджувалися в рамках Мультиіндикаторного кластерного обстеження в 2012 році (MICS4)⁸. Окремі питання, пов'язані з проявами домашнього насильства щодо літніх осіб, розглядалися у програмі спеціального соціологічного опитування „Літні жінки та чоловіки: якість життя та соціальний добробут“ у 2013 р.⁹ Проблеми сексуальних домагань на робочому місці були включені до програми соціологічного опитування „Участь жінок у складі робочої сили в Україні“ (2012)¹⁰. Питання ефективності функціонування закладів, що надають послуги постраждалим жінкам, досліджено в Звіті за результатами моніторингу спеціальних закладів для жінок, які постраждали від домашнього насильства (2012)¹¹ та за результатами дослідження „Доступність соціальних послуг для жінок, які постраждали від насильства“ (2014)¹².

Становлення нових викликів у сфері ґендерно зумовленого насильства в зв'язку з розвитком збройного конфлікту на сході України в 2014–2015 рр. обумовило потребу в проведенні нового дослідження різних форм насильства щодо жінок на територіях, що були зачеплені конфліктом¹³. Разом з тим, оскільки зазначені дослідження спрямовувалися на визначення форм, причин та рівня поширення ґЗН, економічні втрати від наслідків насильства щодо жінок здебільшого залишалися поза увагою науковців.

Питанням визначення ціни домашнього насильства для українського суспільства було присвячено дослідження міжнародного центру „Ла Страда — Україна“ та Харківського інституту соціальних досліджень, що було реалізовано в співпраці з МВС України в 2007 р. В рамках дослідження було проведено опитування жінок, які постраждали від насильства в сім'ї, та проаналізовані їх грошові витрати в зв'язку з пережитим випадком. Результати дослідження дозволили оцінити середню вартість одного випадку насильства в 7 306,38 грн. Загальна ж вартість зареєстрованих випадків насильства, за оцінками дослідників, могла сягати 669 млн грн в 2007 році. Незважаючи на високу вартість домашнього насильства, що була виявлена в ході опитування, поза увагою дослідників залишилися значні суспільні витрати, що пов'язані з передчасною смертністю та втратами здоров'я постраждалих, вартістю

⁸ Україна. Мультиіндикаторне кластерне обстеження домогосподарств, 2012 / Держслужба статистики України [та ін.]. — Київ : К.І.С., 2013. — 433 с.

⁹ Situation of Older Women in Ukraine, UCSR and UNFPA, Kyiv, 2014 : 89.

¹⁰ Аналітичне дослідження участі жінок у складі робочої сили України / Український центр соціальних реформ, UNFPA, МОП. — Київ, 2012. — 212 с.

¹¹ Де і як можуть отримати допомогу постраждалі від насильства в сім'ї: Звіт за результатами моніторингу спеціальних закладів (2012 р.), Ла Страда-Україна, Мінсоцполітики. — Київ, 2012. — 79 с.

¹² Демченко І. Аналітичний звіт за результатами соціологічного дослідження „Доступність соціальних послуг жінкам, які постраждали від насильства“, Підготовлено на замовлення UNFPA та за підтримки Мінсоцполітики України. — Київ, 2014. — 51 с.

¹³ ґендерно-обумовлене насильство в регіонах, які постраждали від конфлікту. Звіт за результатами дослідження, УЦСР, UNFPA, 2015. — Режим доступу: http://www.unfpa.org.ua/files/articles/6/55/GBV%20Prevalence%20Survey_UKR.pdf

ряду послуг, що надаються жертвам насильства, видатками на фінансування державних інтервенцій та заходів із попередження та протидії насильству.

Разом з тим, у світі нагромаджено значний досвід наукових досліджень та прикладних аналізів із оцінювання економічної вартості наслідків насильства щодо жінок. Хоча більшість з цих розробок представлені не точними грошовими оцінками, а скоріше просвітніми матеріалами, що спрямовані на підвищення поінформованості з питань ГЗН та привернення суспільної уваги до цієї проблеми, деякі з авторів наводять конкретні підрахунки обсягів відповідних коштів на національному рівні або частковій оцінці певних категорій витрат. Найбільш комплексні дослідження вартості насильства щодо жінок здійснювалися в Фінляндії (2001)¹⁴, США (2003)¹⁵, Австралії (2004)¹⁶, Великобританії (2004)¹⁷, Іспанії (2010)¹⁸, Швеції (2010)¹⁹, Франції (2010)²⁰, Данії (2010)²¹, Канаді (2012)²² та Швейцарії (2013)²³. Більшість із цих країн представляють найрозвинутіші регіони світу, що володіють сучасними добре розвинутими статистичними службами та характеризуються ефективним обліком інформації в державних установах, які забезпечують доступність адміністративних даних. Це має вирішальне значення для здійснення науково обґрунтованих досліджень вартості насильства та отримання надійних та достовірних результатів.

Загалом, всебічний аналіз еволюції міжнародних дослідницьких підходів до оцінювання наслідків насильства щодо жінок представлено в “Короткому експертному огляді в рамках підготовки до поглибленого дослідження Генерального секретаря ООН з пи-

¹⁴ Piispa et al (2001). The Price of Violence: The Costs of Men's Violence against Women in Finland, Finland, Statistics Finland and Council for Equality.

¹⁵ National Center for Injury Prevention and Control (2003), Costs of Intimate Partner Violence Against Women in the United States, Atlanta (GA). Available at: http://www.cdc.gov/violenceprevention/pub/ipv_cost.html.

¹⁶ Access Economics (2004). The Cost of Domestic Violence to the Australian Economy: Part 1, Australia, Australian Government's Office of the Status of Women. Available at: http://www.fahcsia.gov.au/sites/default/files/documents/05_2012/cost

¹⁷ Walby, S. (2004), The Cost of Domestic Violence, London, Department of Trade and Industry, Women and Equality Unit. Available at: http://www.devon.gov.uk/de/text/cost_of_dv_report_sept04.pdf.

¹⁸ Villagomez (2010). The economic and social costs of domestic violence against women in Andalusia, Spain, Almenara Estudios Economicos y Sociales. Available at: <http://www.unece.org/fileadmin/DAM/stats/documents/ece/ces/ge.30/2010/8.e.pdf>

¹⁹ Envall et al (2006). Costs of violence against women. Available at: http://www.gender-budgets.org/index.php?option=com_joomdoc&view=documents&path=resources/by-theme-issue/sectoral-application-of-grb/costs-of-violence-against-women&Itemid=822

²⁰ Nectoux, M., Mugnier, C. et al. (2010). An Economic Evaluation of Intimate Partner Violence in France, Sante Publique, 22(4): 405-416.

²¹ Helweg-Larson et al (2010). The cost of violence — Economic and personal dimensions of violence against women in Denmark, National Institute of Public Health, University of Southern Denmark. Available at: http://www.si-folkesundhed.dk/Udgivelser/B%C3%B8ger%20og%20rapporter/2010/Voldens_pris.aspx.

²² Zhang, T. et al (2012). An Estimation of the Economic Impact of Spousal Violence in Canada 2009, Department of Justice Canada, <http://www.statcan.gc.ca/pub/85-002->

²³ Stern et al, Fleidner et al (2013). Costs of Intimate Partner Violence: Summary, Federal Office for Gender Equality (FOGE), Berne. Available at: <http://www.ebg.admin.ch/dokumentation/00012/00196/index.html?lang=en>

тань насильства щодо жінок” (2005)²⁴, а результати останніх досліджень узагальнені Європейським інститутом з питань ґендерної рівності в 2014 р.²⁵

Як показує огляд наукової літератури, численні витрати, пов’язані з насильством щодо жінок, можуть бути дуже диверсифікованими, охоплюючи як *матеріальні збитки*, що вимірюються в грошовому еквіваленті (наприклад, заробітна плата надавачів послуг або вартість профілактичних лікарських засобів), так і *нематеріальні ефекти*, які не мають визначеної грошової цінності (такі як емоційні наслідки пережитого насильства, втрата впевненості в собі або довіри до оточуючих людей). Більшість із цих витрат можуть бути співвіднесені з певним комплексом збитків, які несуть різні представники суспільства: все населення (наприклад, втрачені макроекономічні результати, погіршення громадського здоров’я, вплив на шлюбно-сімейну ситуацію, зміни в репродуктивних настановах та відкладені народження дітей тощо), державні інституції (зокрема, мережа закладів сектору охорони здоров’я, правової підтримки та правосуддя, соціальних та спеціалізованих послуг для постраждалих від насильства, забезпечення громадського правопорядку тощо), а також окремі особи чи їх домогосподарства (особисті витрати грошового характеру, що зумовлені наслідками насильства). Разом з тим, можуть виникати певні категорії непрямих витрат, що пов’язані з негативними психологічними наслідками насильства, в тому числі для дітей, які стали свідками подібних ситуацій, погіршенням сімейних стосунків або втраченими можливостями постраждалих щодо заробітку, кар’єрного розвитку або загальної самореалізації. Остання категорія витрат може мати відтермінований характер, оскільки пережите насильство може призводити до віддалених психологічних наслідків, які проявляються з часом.

Це дослідження ґрунтується на рамковому підході до оцінки економічної вартості ГЗН, що був запропонований Європейським інститутом з питань ґендерної рівності та апробований на прикладі Великобританії в 2014 р.²⁶ Переваги цього підходу полягають в чіткому окресленні можливих статей видатків, наявності прозорості та науково обґрунтованої методики розрахунку їх сумарної вартості, простих підходів до підсумкової агрегації отриманих результатів у вигляді моделі підрахунку витрат.

Відповідно до обраного підходу, можливі категорії суспільних витрат, що пов’язані з наслідками насильства щодо жінок, можуть бути класифіковані за трьома групами залежно від їх характеру та наслідків:

1) втрачені макроекономічні результати, зумовлені демографічними втратами, що мають наслідки для функціонування всієї економічної системи:

²⁴ Day, T., McKenna, K., Bowlus, A. (2005). The Economic Costs of Violence against Women: An Evaluation of the Literature. Expert brief compiled in preparation for the Secretary-General’s in-depth study on all forms of VAW.

²⁵ EIGE (2014). Estimating the costs of gender-based violence in the European Union, Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2014.

²⁶ Там само

- необоротні втрати населення (смерті) та їх економічний еквівалент у вимірах цінності людського життя;
- наслідки стійкої втрати працездатності (інвалідизації) постраждалих від насильства;
- економічні витрати, пов'язані з тимчасовою непрацездатністю постраждалих та зниженням продуктивності їхньої праці;

2) витрати на послуги, пов'язані з реагуванням на факти ґендерно зумовленого насильства та забезпеченням всебічної підтримки для постраждалих системою відповідних закладів, до якої належать:

- сектор охорони здоров'я,
- правоохоронні органи та система правосуддя,
- кримінально-виконавча система та виправні заклади,
- сектор надання соціальних послуг,
- сектор спеціалізованих послуг з попередження та протидії ґендерно зумовленому насильству (інформаційні „гарячі лінії“, кризові центри, притулки для жертв насильства);

3) особисті витрати постраждалих від насильства та їхніх родин, у т.ч.:

- матеріальні витрати, такі як вартість втраченого майна та заробітків внаслідок пережитого насильства, витрати на програми особистої безпеки, переїзд на нове місце проживання, оренда окремого житла,
- нематеріальні витрати, пов'язані з загальним погіршенням якості життя постраждалих, потенційно втраченими можливостями щодо отримання доходу, кар'єрного розвитку, повноцінного відпочинку, або ж із емоційними наслідками пережитого насильства та їх віддаленими психологічними ефектами, заподіянням моральної шкоди, впливом на міжпоколінні відносини тощо.

Відомі методики оцінювання різних категорій витрат, пов'язаних із насильством щодо жінок, як правило, ґрунтуються на одному з двох основних підходів. Складові витрат можуть розраховуватися або у відповідності до підходу „знизу вгору“, або згідно підходу „згори вниз“²⁷. Перша категорія досліджень зазвичай зосереджується на виокремленні так званого „типового випадку“, що ґрунтується на певному алгоритмі дій, та „покроковому“ підрахунку вартості комплексу послідовних транзакцій (*'unit cost'*). З іншого боку, дослідження за підходом „згори вниз“ використовують сукупність агрегованих даних, що характеризують функціонування всієї інституційної системи, у складі якої виокремлюється частка релевантних випадків або витрат.

²⁷ Chan, K. L., Cho, E. Y-N. (2010). A review of cost measures for the economic impact of domestic violence, Trauma, Violence and Abuse, 11 (3): 129–143.

Порівняння особливостей застосування цих двох підходів дозволяє визначити певні переваги для кожного з них. Так, дослідження у форматі „типового випадку“ спроможні надати максимально повну інформацію про вплив насильства на життя жінок; ці підходи можуть застосовуватися на місцевому рівні, що зумовлює нижчу вартість досліджень. Проте, очевидна проблема подібних методик полягає в тому, що вони не є репрезентативними для всього населення, тому за їх результатами досить складно оцінити сукупні національні витрати. З іншого боку, перевага досліджень у форматі „згори вниз“ полягає в тому, що вони використовують репрезентативні макродані, що ґрунтуються на адміністративній статистиці, яка регулярно узагальнюється державними установами та організаціями.

В рамках підходу „знизу вгору“ оцінюється вартість одного випадку за кожною статтею витрат, яка потім множиться на число постраждалих і/або інцидентів (тобто, коригується на рівень поширеності і/або частоти випадків). В рамках підходу „згори вниз“ визначається загальна вартість послуг або бюджетних витрат на подолання наслідків певних суспільних проблем, у межах якої потім виокремлюється частка ресурсів, що пов'язана безпосередньо з реагуванням на наслідки насильства щодо жінок.

В обох випадках основні виклики полягають в обґрунтуванні та зборі надійних даних, що були б придатні для подальших економічних розрахунків і моделювання. Кожен із розглянутих методів потребує первинних показників — як щодо вартості одного випадку в грошовому вираженні та множника, що дозволяє оцінити масштаб впливу, так і щодо агрегованої вартості явища та частки коштів, що зумовлені саме впливом насильства щодо жінок. Більш детальний огляд стану інформаційного забезпечення подібних досліджень та обґрунтування вимог до якості даних та інструментів їх збору наведено в наступному розділі.

Хоча обидва підходи цілком придатні для оцінки економічних втрат від насильства щодо жінок в Україні, їх сильні та слабкі сторони можуть відрізнитися залежно від типу витрат, конкретних наслідків насильства та наявності відповідних даних для аналізу. Детальний опис обраних підходів для розрахунку вартості кожної категорії суспільних витрат, пов'язаних із насильством, представлено в наступних розділах даного дослідження. Кінцеве ж методологічне завдання аналізу полягатиме в поєднанні оціночної вартості різних наслідків насильства щодо жінок у межах агрегованої моделі підрахунку витрат.

2 Інформаційне забезпечення оцінки суспільної вартості насильства щодо жінок та вимоги до даних

Доступність та якість даних виступають основним викликом, з яким стикаються всі підходи до оцінки вартості наслідків насильства щодо жінок. На існуванні цієї проблеми наголошує переважна більшість експертів, праці яких представлені в науковій літературі. Зокрема, існує потреба в первинних даних, які забезпечуватимуть розуміння наслідків насильства для життя постраждалих жінок, в тому числі наявність травм та наданих медичних послуг, досвід звернення до поліції в пошуках захисту від кривдників або до надавачів соціальних послуг. Для розрахунку сумарної вартості повинна бути відома й вартість кожної окремої послуги, що надана постраждалим. Нарешті, для моделювання наслідків насильства для всієї сукупності постраждалих, необхідна інформація щодо рівня поширеності насильства щодо жінок, яка дозволить обґрунтувати рівень латентності проблеми. Відповідно, чим більше даних здатні забезпечити статистичні служби, тим надійніші підсумкові оцінки витрат можна отримати.

Збір даних про ГЗН залишається складним завданням, особливо, якщо воно стосується насильства в сім'ї та сексуального насильства. В міжнародній практиці застосовуються два основні методи збору відповідних даних: 1) вибіркові обстеження населення, які можуть виступати інструментом вимірювання рівня поширеності насильства, та 2) аналіз адміністративних даних про зареєстровані випадки насильства, що узагальнюються установами, залученими до попередження та протидії насильству. Існує також ціла низка якісних підходів до збору даних, що уможливають поглиблений аналіз форм, причин і наслідків насильства щодо жінок за допомогою глибинних інтерв'ю, фокус-груп, експертних оцінок та аналізу конкретних прикладів. Потенційні цільові групи таких якісних досліджень можуть бути представлені як реальними жертвами насильства щодо жінок, так і представниками органів державної влади та надавачів послуг, неурядових організацій (НУО), які надають допомогу постраждалим.

Адміністративні дані мають багато переваг, оскільки вони забезпечують актуальну інформацію щодо зареєстрованих випадків насильства щодо жінок і обсягу наданих потерпілим послуг. Вони також забезпечують облік кількості випадків (а не осіб), що корисно для оцінки потреби в різних категоріях послуг. Крім того, адміністративні дані охоплюють деякі важкі форми насильства, які не можуть бути виявлені за допомогою вибіркового обстеження населення (наприклад, вбивства, тяжкі травми та випадки інвалідності). З точки зору оцінювання вартості насильства, цей метод є важливим,

оскільки забезпечує дані щодо масштабів надання конкретних категорій послуг і відповідних витрат. Потенційно він може стати джерелом високоякісних даних, однак офіційна статистика не відображає реальні масштаби проблеми насильства щодо жінок. Проблема високої замовчуваності ГНЗ широко визнається на глобальному рівні, оскільки не всі постраждалі звертаються по допомогу, побоюючись суспільного осуду або не маючи довіри до соціальних інститутів. Зокрема, за даними дослідження UNFPA (2014)²⁸, лише 32% українських жінок, які пережили фізичне або сексуальне насильство, зверталися по допомогу до різних джерел. Окрім того, що адміністративні дані характеризують лише «верхівку айсберга», цей тип даних не спрямований на оцінку якості наданих послуг і ефективності адміністративних процедур. Більш того, в разі неефективного міжвідомчого обміну даними між різними установами існує ймовірність подвійного обліку випадків насильства щодо жінок, що знижує надійність інформації.

На противагу цьому, **вибіркові обстеження населення** залишаються достовірним інструментом оцінки поширеності насильства щодо жінок серед усього населення та розуміння факторів ризику, наслідків та стратегій виживання постраждалих. За допомогою спеціально розроблених анкет підготовлені інтерв'юери розпитують представниць вибіркової сукупності населення щодо їхнього особистого досвіду насильства, характеру заподіяної шкоди, користування різними видами послуг і стратегій виживання. Такі дослідження можуть використовуватися для оцінки рівня недооблікованості насильства та причин незвернення по допомогу; вибіркові обстеження населення дають можливість оцінити якість наданих послуг та здійснити моніторинг наслідків превентивних інтервенцій. Проте, якість отриманої інформації значно залежить від відвертості респондентів, точності їхніх спогадів та готовності ділитися інформацією. Небажання згадувати певний травматичний досвід або побоювання щодо дотримання конфіденційності даних можуть призводити до заниження результатів. Інші обмеження даного методу пов'язані з високими витратами на проведення вибірових обстежень населення, чутливістю результатів опитування до методологічних засад і навичок інтерв'юерів, необхідністю приділення посиленої уваги міркуванням безпеки та етичним настановам дослідження.

Переваги **якісних методів досліджень у формі фокус-груп, експертних оцінок, глибинних інтерв'ю** пов'язані з можливістю поглибленого аналізу проблеми насильства щодо жінок, включаючи фактори ризику, стратегії подолання наслідків та оцінку заходів політики. Фокус-групи є ефективним інструментом роботи з представниками громад для дослідження їхнього ставлення до проблеми насильства або незадоволеної потреби в послугах. Глибинні інтерв'ю з експертами, які працюють в цій галузі, можуть застосовуватися для оцінки рівня латентності злочинів сексуального характеру, ефективності комплексу послуг, які надаються жінкам у разі насильства, та орієнтовної вартості таких послуг. Цей метод часто використовується за відсутності

²⁸ Поширення насильства щодо дівчат та жінок, підготовлено GfK Ukraine на замовлення UNFPA, Київ, 2014. — Режим доступу: <http://www.unfpa.org.ua/files/articles/4/70/GBV%20prevalence%20survey%20UA.pdf>.

доступних кількісних даних, але також може бути цінним джерелом інформації для виявлення прогалин у наданні послуг та адміністративних процедурах, обґрунтування необхідності посилення реагування на насильство щодо жінок та привернення уваги громадськості до цієї проблеми. Важливими перевагами цього методу є його простота та низька інтенсивність використання ресурсів.

Walby та Olive (2013)²⁹ пропонують деякі додаткові підходи до збору інформації стосовно вартості насильства щодо жінок, в тому числі дослідження спогадів жертв, аналіз лонгitudних (поздовжніх) баз даних та перенесення вартості “травм-аналогів”, що мають співставні наслідки для здоров'я, хоча й не зумовлені ґендерним насильством (наприклад, травми внаслідок дорожньо-транспортних пригод або злочинності).

Відповідно до розглянутих джерел даних, сучасне інформаційне забезпечення досліджень економічної вартості насильства щодо жінок в Україні включає:

- 1)** дані спеціальних обстежень населення та тематичних модулів, включених до програм більш комплексних обстежень (таких як МДОУ-2007, MICS4, “Поширення насильства щодо жінок і дівчат — 2014”, “Ґендерно зумовлене насильство в умовах конфлікту — 2015”);
- 2)** адміністративні дані Міністерства соціальної політики (Мінсоцполітики) щодо звернень до органів соціального захисту населення (у випадку домашнього насильства), кількості постраждалих, які перебували в притулках, що підпорядковані Мінсоцполітики;
- 3)** адміністративні дані Міністерства внутрішніх справ (МВС), Ґенеральної прокуратури та Державної судової адміністрації щодо зареєстрованого числа адміністративних і кримінальних правопорушень, судових розглядів та винесених вироків. Ці дані узагальнюються на основі наступних форм:
 - Форма державного статистичного спостереження №1-АТ “Звіт про справи про адміністративні правопорушення та осіб, притягнутих до адміністративної відповідальності”;
 - Форма МВС №1-НС “Звіт про результати роботи підрозділів органів внутрішніх справ з протидії насильству в сім’ї”;
 - Форма МВС (до 2012 року) та Ґенеральної прокуратури №1 “Звіт про злочинність”;
 - Форма Державної судової адміністрації №3 “Звіт про розгляд судами справ про адміністративні правопорушення та щодо осіб, які притягнуті до адміністративної відповідальності”;

²⁹ Walby, S., Olive, P. (2013). Economic aspects of the added value of measures to combat violence against women, Brussels: Report for European Parliament.

- Форма Державної судової адміністрації №1 “Звіт судів першої інстанції про розгляд справ у порядку кримінального судочинства”;
- Форма Державної судової адміністрації №1-1 “Звіт судів першої інстанції про розгляд матеріалів кримінального провадження”;

4) статистичні дані щодо постраждалих від насильства, зібрані асистуючими НУО, спеціалізованими надавачами послуг (наприклад, мобільними бригадами соціально-психологічної допомоги, кризовими центрами) та працівниками “гарячих” інформаційних ліній.

Більшість із доступних даних були використані при роботі над цим дослідженням, однак можливості їх застосування для отримання надійних результатів характеризуються цілою низкою обмежень. Наприклад, Міністерство охорони здоров’я (МОЗ) узагальнює регулярні статистичні дані щодо причин захворюваності та смертності в Україні (з розбивкою за статтю), однак в цьому масиві даних відсутня можливість виокремлення причин, що пов’язані з ГЗН. Крім того, центри медичної та соціальної реабілітації не надають до МОЗ дані щодо обсягів надання допомоги жертвам домашнього насильства.

Всебічний аналіз прогалин в інформаційному забезпеченні досліджень насильства щодо жінок, обмежень у використанні даних і мінімальних вимог до їх збору було здійснено Калачовою (2014)³⁰. Автор наголошує на неможливості порівняння основних наборів адміністративних даних про кримінальні правопорушення, пов’язані з насильством щодо жінок (число потерпілих, зареєстрованих поліцією, та число потерпілих від злочинних дій за результатами розгляду в судах кримінальних справ), оскільки ці форми ґрунтуються на різних класифікаціях та процедурах звітності. Це не дозволяє простежити тенденції кримінального правосуддя щодо постраждалих від насильства. З іншого боку, Мінсоцполітики підтримує власну базу даних клієнтів, які звернулися до соціальних центрів з приводу вчинення домашнього насильства. Дані цієї бази неспівставні з адміністративними даними правоохоронних органів.

Нарешті, важливою прогалиною в наявних адміністративних даних є відсутність *деагрегованої інформації* з розбивкою за віком жертви насильства, формою пережитого насильства, статтю кривдника та типом відносин між кривдником і жертвою. Дотримання цих мінімальних вимог до збору даних дозволить отримати більш надійні оцінки проблеми насильства щодо жінок, в той час як збір відповідної інформації може легко здійснюватися правоохоронними органами, які залучені до протидії ґендерно зумовленому та домашньому насильству, та не потребує залучення додаткових ресурсів.

³⁰ Kalachova I. (2014). The current system for collecting and analysing data regarding violence against women and domestic violence in Ukraine, report prepared for the Council of Europe, 50 p.

Зважаючи на численні прогалини в даних та неможливість виокремлення ряду статистичних показників, пов'язаних з ГЗН, в системі адміністративної статистики, для отримання додаткової інформації в ході цього дослідження було використано метод експертних оцінок та глибинних інтерв'ю з фахівцями, які працюють в цій сфері. Зокрема, були проведені три **експертні обговорення** у формі фокус-групових дискусій, до участі в яких було запрошено провідних фахівців із різних секторів, задіяних у попередженні та протидії насильству щодо жінок, у тому числі медичних працівників, дослідників у сфері демографії та соціальних наук, фахівців з надання соціальних послуг, представників правоохоронних органів та системи правосуддя, працівників НУО, які надають підтримку жертвам насильства. **Ситуаційні аналізи** з надання недержавних послуг постраждалим від насильства на місцевому рівні були проведені в декількох пілотних населених пунктах (Запоріжжі, Вінниці, Житомирі та Херсоні). Результати обговорень та експертних інтерв'ю дали змоги обґрунтувати найбільш адекватні підходи до розрахунку вартості різних суспільних послуг та визначення можливих алгоритмів дій постраждалих у випадку ґендерно зумовленого або домашнього насильства.

Іншим компонентом даного дослідження стало **спеціальне опитування** жінок, які пережили домашнє насильство або сексуальне насильство з боку сторонньої особи (Додаток А). Завдання опитування стосувалися збору деперсоніфікованої інформації щодо особистих збитків матеріального та нематеріального характеру, яких зазнали постраждалі жінки внаслідок насильства. З цією метою було розроблено спеціальну анкету, що включала низку запитань щодо характеру отриманих ушкоджень, тривалості тимчасової непрацездатності, перебування на стаціонарному лікуванні, а також обсягів особистих грошових витрат, пов'язаних з подоланням наслідків пережитого насильства (Додаток В).

Опитування проводилось на всій території України, включно з підконтрольними уряду територіями Донецької та Луганської областей. Оскільки цільова група дослідження була представлена важкодоступною категорією населення (жінки, які пережили домашнє або сексуальне насильство), жорстких вимог до дотримання кватних завдань за регіонами не встановлювалось, а рекрутинг респонденток здійснювався по мірі їх досяжності та за результатами отримання поінформованої згоди на проведення інтерв'ю. До проведення опитування були залучені три канали рекрутингу:

- 1) працівники мобільних бригад соціально-психологічної допомоги, що надають послуги населенню східних регіонів України (у т.ч. в населених пунктах Бахмут, Бердянськ, Добропілля, Дніпро, Запоріжжя, Ізюм, Краматорськ, Кривий Ріг, Костянтинівка, Кремінна, Лисичанськ, Лозова, Мелітополь, Нікополь, Павлоград, Рубіжне, Северодонецьк, Слов'янськ, Старобільськ та Харків);

2) консультанти Національної гарячої лінії з попередження домашнього насильства, торгівлі людьми та ґендерної дискримінації ГО “Ла Страда – Україна” (м. Київ);

3) фахівці соціальних центрів та НУО, що надають допомогу жінкам, які постраждали від насильства. Зокрема, до опитування постраждалих від насильства жінок були залучені спеціалісти таких організацій: Товариство феміністок “Прогресивні жінки” (м. Вінниця), ГО “Жіночий інформаційно-консультативний центр” (сmt Озерне, Житомирська область), Запорізький обласний центр соціальних служб для сім’ї, дітей та молоді, Київський міський Центр роботи з жінками, Центр у справах сім’ї та молоді Деснянського району м. Києва, ГО “Жіночі перспективи” (м. Львів), Громадський рух “Віра, Надія, Любов” (м. Одеса), ГО “Рівненський Центр підтримки громадських ініціатив “Чайка””, БО “Інша” (м. Херсон).

Загалом було опитано 707 жінок віком від 18 до 60 років, які пережили домашнє або сексуальне насильство з боку сторонньої особи протягом останніх 12 місяців, що передували дослідженню. Респондентки представляли переважну більшість регіонів країни, належали до різних вікових груп та мали різні статуси зайнятості на ринку праці (Додаток С). Програмою опитування були передбачені запитання щодо досвіду різних форм насильства, найбільш поширеним серед яких виявилось фізичне, та особливостей звернення постраждалих по допомогу до представників різних суспільних інститутів. Окремі запитання були присвячені можливому впливу пережитого насильства на дітей респонденток, які в більшості випадків ставали свідками подібних інцидентів.

Результати опитування використані в наступних розділах дослідження з метою уточнення наслідків пережитого насильства в контексті втрат здоров’я та тимчасової непрацездатності постраждалих жінок, їх суб’єктивних оцінок власних матеріальних та моральних збитків, а також обсягів грошових витрат, що були пов’язані з отриманням необхідної допомоги (лікування, психологічна або юридична підтримка, оренда окремого житла тощо).

3 Підходи до оцінки вартості насильства щодо жінок з огляду на втрачені макроекономічні результати

Насильство щодо жінок спричиняє значні втрати як для його жертв, так і для економіки загалом. Уперше економічні наслідки цього явища спробували оцінити в Австралії у 1988 р. На основі інтерв'ю двох десятків жінок та поширення цих даних на все населення вчені встановили, що втрати від насильства проти жінок можуть сягати 108 млн австралійських доларів на рік. За пізнішими підрахунками інституцій ООН, щорічні втрати від насильства щодо жінок становлять близько 2% світового ВВП.

У центрі даної частини дослідження — втрати *макроекономічних результатів* від насильства щодо жінок (*lost economic output*). Зазвичай до таких втрат відносять економічний еквівалент необоротних втрат внаслідок смертності, економічні втрати через тимчасову та стійку втрату працездатності, втрату роботи, а також зменшення продуктивності на робочому місці. У більшості робіт з цієї тематики оцінюються втрати від фізичних ушкоджень та смерті жертв, тоді як у деяких також враховано втрати від

Табл. 3.1. Складові економічних втрат від насильства щодо жінок та досвід їх врахування у дослідженнях в різних країнах

Категорії економічних втрат	Країни та дослідження									
	Швейцарія	Канада	Данія	Франція	Іспанія	Англія	Австралія	Швеція	США	Фінляндія
Фізичні травми	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
Ментальне здоров'я		x					x			
Смерть	x		x	x		x	x	x	x	x
Втрачені результати (продукт)	x	x	x	x	x		x	x	x	
Оплачувана робота	x	x		x		x		x	x	
Неоплачувана робота	x	x						x	x	x
Освіта		x							x	
Догляд за дітьми		x	x							
Відсутність на роботі		x			x	x	x			
Адміністративні втрати		x					x			
Довготривалі втрати					x	x				

нервових розладів та порушень ментального здоров'я. В табл. 3.1 узагальнено наявні дослідження за різними країнами з позицій врахування різних складових економічних втрат від насильства щодо жінок.

Найтяжчими демографічними й економічними наслідками насильства щодо жінок є *необоротні втрати життів (смерті)*. Їх вартісну оцінку здійснюють як в еквіваленті втрат макроекономічного результату з розрахунку на поточний (окремий) рік, так і шляхом виміру потенційних втрат цього результату на період, який жінка не дожила: або до встановленої ВООЗ межі передчасної смертності (65 років), або до середнього віку смерті (середньої тривалості життя для жінок в країні). Макроекономічний результат у такому розрахунку оцінюють або в термінах втраченого національного продукту (наприклад, ВВП), або з використанням якості еквівалента втрачених доходів — середньорічного заробітку жінок.

У західній науковій літературі зустрічається також підхід до оцінки вартості втраченого життя з врахуванням як втрати майбутніх доходів, так і нематеріальних витрат (втрата задоволення, втрата якості життя). Останню складову (яку пропонується враховувати також і в оцінках оборотних медико-демографічних втрат, як-от втрати працездатності) на практиці доволі складно монетизувати (через це, як визнають автори відповідних підходів, „втрачене життя“ практично не має ринкової ціни).

Для оцінки ж першої складової (втрати доходів) використовується аналіз „готовності платити“ та „готовності прийняти“. Цей підхід викладено в роботах *Ludwig and Cook* (2001) та *Cohen et al.* (2004). Готовність платити відображає грошову суму, яку людина буде готова заплатити за зниження ймовірності смерті, в той час як готовність прийняти — це коли особа приймає грошову компенсацію за підвищену вірогідність смерті. Наприклад, якщо людина готова заплатити \$500, щоб на 0,01% знизити ризик смерті, статистична вартість життя для цієї людини становить $\$500/0,01\% = \5 млн. Так, зокрема, за наявними оцінками, в США цей показник становив від \$7 млн (*Viscusi, 2008*). Цей підхід використовується для розрахунків на макрорівні й переважно для оцінок, що стосуються виробничого травматизму та пов'язаних з ним втрат. Результати розрахунків вартості статистичного життя (*VSL — Value of Statistical Life*) з різних досліджень представлено у табл. 3.2. Водночас він може мати перспективу застосування при співставленні втрат, які суспільство несе внаслідок насильства щодо жінок, та витрат на зменшення його поширеності (зниження ймовірності випадків насильства).

Однією з альтернатив оцінювання втрат від наслідків насильства (як незворотних, так і пов'язаних із травматизмом) може бути пристосований і розроблений свого часу ВООЗ підхід до розрахунку втрачених років життя внаслідок передчасної смерті від травм чи хвороб, а також втрачених років здорового життя внаслідок травм

та захворювань. Загалом же цей підхід (*DALY — Disability-Adjusted Life Year*) був розроблений для визначення глобальних втрат від хвороб. Тож більш детально на перевагах та перепонах щодо його застосування ми зупинимось при оцінці оборотних втрат від травматизму, спричиненого насильством.

Табл. 3.2. Вибрані дослідження з оцінювання вартості середньостатистичного життя (VSL)

Автор(и)	Рік	Країна	VSL, млн дол. США (2008)
Miller	1990	США	4,0
Kniesner and Leeth	1991	Австралія	5,3
Viscusi	1993	США	4,9-11,5
Miller, Cohen and Wiersema	1996	США	4,0
Siebert and Wei	1998	Гонконг	2,1
Meng and Smith	1999	Канада	2,9
Arabsheibani and Marin	2000	Великобританія	38,4
Shanmugam	2001	Індія	1,3-1,8
Smith	2000	США	2,9-6,1
Viscusi	2000	США	4,0-11,9
Gunderson and Hyatt	2001	Канада	5,1-23,1
Leeth and Ruser	2003	США	3,4
Viscusi	2004	США	6,4
Aldy and Viscusi	2008	США	4,3-9,5
Viscusi	2008	США	7,0-12,5

За використання будь-якого з можливих підходів до оцінки важливо насамперед адекватно оцінити масштаби щорічних незворотних демографічних втрат (смертей), пов'язаних з ГЗН. Достеменно оцінити масштаби таких втрат в Україні неможливо ні за допомогою демографічної статистики (статистика причин смерті), ні відомчої (судова та поліцейська) статистики. Проте можна використати методологію західних досліджень та експертні оцінки.

Основним джерелом статистичної інформації для оцінювання масштабів насильства слугують дані Національної поліції щодо насильства в сім'ї (форма 1-НС-ОВС (595)). Вона містить інформацію про зареєстровані випадки домашнього насильства (кількість звернень до поліції та чисельність постраждалих), а також тяжкість отриманих травм.

Проаналізувавши статистичну інформацію з різних джерел, потенційно придатну для оцінювання обсягів безповоротних втрат, а також відповідні експертні оцінки (із супутніх досліджень та отримані шляхом опитування експертів), можна дійти висновку щодо доцільності виконання двох варіантів розрахунку вартості втрат життів жінок. Перший з цих варіантів орієнтований на оцінювання мінімального обсягу цих втрат

(„типовий“ сценарій), другий — на оцінювання втрат, які можна буде вважати максимальними (сценарій „повного охоплення“).

Як на мінімальне доцільно орієнтуватися на те число смертей за рік, яке зафіксоване відомчою статистикою МВС і внесене до звітності за формою 1-НС-ОВС (Розділ IV. Відомості про осіб, які потерпіли від кримінальних правопорушень, пов'язаних з насильством у сім'ї) за статтями 115, 166, 119 ККУ, тобто включає ті смерті жінок, обумовленість яких домашнім насильством встановлена й підтверджена документально.

При визначенні обсягу смертей, який можна вважати потенційно максимальним, доцільно орієнтуватися на число вбивств жінок та їх смертельних ушкоджень із невизначеним наміром (можна також із поправкою на місце їх скоєння (будинки)) — за даними з форми статистичної звітності Державної служби статистики АС-1 „Смертність населення за статтю та причинами смерті“ в межах „вибірки“³¹ з сукупності смертей, позначених кодами Х85-У09 („Наслідки нападу з метою убивства чи нанесення ушкодження“) та У10-У34 („Випадки ушкодження з невизначеним наміром“), а також на наявні в літературі та отримані в ході бесід з експертами оцінки тієї частки смертей від вищевказаних причин, яка пов'язана з ГЗН (47-50%,^{32 33}).

Нарешті, для розрахунку максимального обсягу втрат від насильства щодо жінок доцільно взяти як чисельність жертв убивств, пов'язаних з ГЗН, так і додатково чисельність самогубств³⁴, обумовлених цим чинником. Так, за наявними оцінками, до 10% самогубств жінок асоціюються з наслідками сексуального насильства (зґвалтувань). Водночас деякі дослідники не рекомендують включати їх в оцінку втрат від ГЗН, головним чином тому, що докази, які б підтверджували причинно-наслідковий зв'язок щодо провокації суїциду, є недостатньо надійними³⁵.

При оцінюванні втрат економічного результату внаслідок смертності на макрорівні доцільно брати до розрахунку осіб, зайнятих економічною діяльністю. Оскільки диференціювати жертв насильства за цією ознакою не представляється можливим, коректніше, на нашу думку, буде прийняти до розрахунку загиблих жінок

³¹ Із сукупності причин, що входять у вказані підгрупи, вважаємо за доцільне видалити деякі рядки/причини, що найменш асоційовані з ГЗН, як-от наприклад „ушкодження внаслідок застосування вибухових речовин та підривних пристроїв“ або „використання диму, вогню та полум'я з метою убивства чи нанесення ушкодження“ тощо.

³² The economic costs of violence against women. - Режим доступу: <http://www.unwomen.org/en/news/stories/2016/9/speech-by-lakshmi-puri-on-economic-costs-of-violence-against-women>.

³³ The many faces of homicide. - Режим доступу: https://www.unodc.org/documents/gsh/pdfs/Chapter_2-2.pdf.

³⁴ Відповідні про навмисні само ушкодження зі смертельними наслідками дані містяться в формах державної статистичної звітності ДСС С-8 та АС-1

³⁵ EIGE (2014). Estimating the costs of gender-based violence in the European Union, Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2014.

працездатного віку, скоригувавши їх чисельність на поточний рівень зайнятості жінок у цьому віковому інтервалі. Таким чином, згідно з запропонованим підходом, макроекономічні втрати за один (поточний) рік можна визначити як добуток числа втрачених життів зайнятих жінок працездатного віку та рівня ВВП за поточний рік у фактичних або співставних цінах³⁶ у розрахунку на одну зайняту особу.

Проаналізувавши віковий склад жінок, померлих останніми роками від убивств (форма державної статистичної звітності ДСС С-8), а також користуючись наявними експертними оцінками, пропонуємо прийняти частку жінок працездатного віку серед жертв на рівні 3/4 (75%). Чисельність зайнятих та рівень зайнятості жінок/чоловіків у працездатному віці, а також оцінки ВВП щорічно оприлюднюються Держстатом³⁷.

Наведемо приклад подібного розрахунку за даними 2015 р. Мінімальний обсяг необоротних медико-демографічних втрат жіночого населення внаслідок ГЗН за даними МВС становив 13 осіб (таке число дорослих жінок-жертв убивств вказано в формі 1-НС-ОВС; оскільки чисельність жертв віком до 15 років та осіб похилого віку вказується в даній формі окремо, виділяти з даної сукупності осіб працездатного віку немає потреби).

Виходячи з рівня зайнятості жінок працездатного віку в Україні (близько 61% у 2015 р.), визначимо обсяг необоротних втрат (за нижньою його межею) на рівні 8 осіб. Медико-демографічні втрати згідно зі встановленим нами верхнім „порогом“ (за формою АС-1) в 2015 р. становили 275 осіб: $1\,279$ (число смертей) $\times 0,47$ (частка смертей, обумовлених ГЗН) $\times 0,75$ (частка жінок працездатного віку серед жертв) $\times 0,61$ (частка зайнятих серед жінок).

За даними макроекономічної статистики, обсяг ВВП України в 2015 р. (у поточних цінах) дорівнював 1 979 458 млн грн, чисельність зайнятих — 16 443,2 тис. осіб, отже ВВП у розрахунку на одного зайнятого — 120,38 тис. грн. Таким чином, економічний еквівалент втраченого продукту в 2015 році становив як мінімум 963,05 тис. грн (майже \$44,1 тис. за середньорічним курсом у 2015 р.); максимальна ж вартість таких необоротних втрат лише за цей рік — 33 104,5 тис. грн (близько \$1 515,8 тис.).

Водночас варто зазначити, що втрати макроекономічного результату через неприродну смертність не обмежуються лише поточним недоотриманим ВВП, а поширюються й на той період, який жертва не прожила через убивство. Для оцінки цих втрат пропонуємо скористатися методичним підходом, що враховує не лише

³⁶ За необхідності порівнянь у динаміці.

³⁷ Статзбірники „Економічна активність населення України“ та „Національні рахунки України“.

статистику реальних смертей, але й обсяги потенційно недожитих років життя³⁸. Опосередковано оцінити недоотриманий макроекономічний результат можна через мультиплікативну модель, що пов'язує число втрачених людино-років життя та їх річний вартісний еквівалент (той же ж ВВП на одного зайнятого)³⁹.

Алгоритм розрахунку потенційних втрат макроекономічного результату виглядатиме наступним чином:

- розрахунок числа втрачених років потенційного життя внаслідок передчасної смерті, спричиненої проявом ГЗН;
- оцінка обсягу потенційних економічних втрат у вигляді неотриманого національного продукту.

Втрачені роки потенційного життя жінок (на 100 тис. осіб) в такому випадку розраховуються як сума різниць між пороговим значенням віку (як-от: вікова межа передчасної смертності) і фактичним віком смерті померлих протягом року в віці, молодшому за пороговий:

$$\sum (\text{65} - \text{реальний вік смерті}) \times \text{число смертей у кожному віці} \times 100\,000 \text{ осіб}$$

Число осіб віком від 16 до 65 років

Однак для такої оцінки за наявними даними по Україні не вистачає повікового розподілу жертв насильства щодо жінок. Тому для реалізації подібного розрахунку припускаємо, що віковий розподіл смертей, пов'язаних з ГЗН, відповідає тому, який зафіксовано щодо всіх смертей *дорослих* жінок від убивств (дані містяться у формі С-8). При цьому для цілей нашого дослідження доцільно прийняти до розрахунку смерті *дорослих* осіб (які досягли працездатного віку), а отже – і в знаменнику вищенаведеного показника фігуруватиме чисельність дорослих жінок віком до 65 років. Таким чином, розрахунок числа втрачених років життя жінок може бути здійснено щодо осіб, померлих після досягнення працездатного віку, що є більш точним з позицій оцінки втраченого економічного результату. Обсяг потенційних безповоротних макроекономічних втрат внаслідок ГЗН у такому випадку отримуємо як добуток втрачених років потенційного життя в стані зайнятості (з поправкою на рівень зайнятості жінок) та економічного еквіваленту – обсягу ВВП у розрахунку на одну зайняту особу.

Крім необоротних демографічних втрат, неабиякий вплив на економіку справляють

³⁸ Gardner J.W., J.S. Sanborn (1990). Years of potential life lost – what does it measure?, *Epidemiology*, Jul. 1(4) : 322–329; Brown D.W. (2008). Economic value of disability-adjusted life years lost to violence: estimates for WHO Member States, *Rev Panam Salud Publica*. № 24 (3) : 203–209.

³⁹ Побудова такої моделі ґрунтується на припущенні, що протягом недожитих років життя зберігатимуться рівні зайнятості та продуктивності праці, що зафіксовані в рік розрахунку.

і ті трудові втрати, що пов'язані з травматизмом та хворобами внаслідок насильства над жінками. Так, наприклад, у США встановили, що через домашнє насильство щороку країна втрачає 8 млн робочих днів, а це еквівалент 32 тис. повноцінних робочих місць.

Втрати від травматизму внаслідок насильства несуть як жертви - втрата заробітку та втрата роботи, так і роботодавці – оплата лікарняних, зниження продуктивності праці жертв, відсутність на роботі та ін. Наразі немає єдиного підходу до вимірювання економічних втрат від травм, спричинених ГЗН.

Потенційно для таких цілей може бути використаний *DALY*-підхід. *DALY*-індекс вимірюється за шкалою від 0 до 1 і його підвищення корелює зі збільшенням втрати здоров'я. Наприклад, для перелому ноги відповідне значення 0,31 означає, що 31% від одного року здорового життя втрачається. Однак є дві проблеми з *DALY*, які перешкоджають повноцінному використанню цієї методики. По-перше, значення індексу не представлені в грошових одиницях і вартісний еквівалент кожного пошкодження має бути оцінений шляхом множення індексу *DALY* для кожної травми на статистичну вартість життя (*VSL*) за рік. По-друге, будь-який спосіб оцінки, що включає *DALY*, вимагає докладних даних про кількість і типи травм, отриманих жертвами ГЗН, а такої інформації ми наразі не маємо (при цьому досвід досліджень по різних країнах засвідчив, у низці випадків, дефіцит інформації й для них).

Тож для економічної оцінки оборотних втрат від насильства щодо жінок підемо шляхом обрахунку їх окремих складових. Врахуємо три такі складові:

- макроекономічний продукт (ВВП), втрачений внаслідок тимчасової непрацездатності постраждалих;
- втрати від настання стійкої непрацездатності (оформлена інвалідність);
- втрати від невиконання повсякденної домашньої роботи та догляду за дітьми.

Для оцінювання монетарного еквівалента цих втрат використано дані Держстатслужби щодо чисельності осіб, вперше визнаних інвалідами, розміру середньої пенсії по інвалідності тощо.

Оскільки відсутня якісна статистика щодо непрацездатності населення, кількість днів непрацездатності визначатимемо на основі Правил судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень, що затверджені наказом МОЗ України від 17.01.1995 р. №6⁴⁰. У звітності Національної поліції міститься інформація про чисельність осіб, які потерпіли від домашнього насильства, та тяжкість отриманих травм.

⁴⁰ Правила судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень, що затверджені наказом МОЗ України від 17.01.1995 р. №6. - Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0255-95>.

Пропонуємо розподілити травми жертв на три категорії: легкі, середньої тяжкості, тяжкі (табл. 3.3) з відповідним еквівалентом тривалості непрацездатності.

Табл. 3.3. Категорії травм, завданих в результаті насильства щодо жінок

Категорії травм	Види травм	Середня кількість днів непрацездатності
Легкі	умисне легке тілесне ушкодження	5
Середньої тяжкості	умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження, необережне тяжке або середньої тяжкості тілесне ушкодження, погроза вбивством, незаконне позбавлення волі або викрадення людини	21
Тяжкі	умисне тяжке тілесне ушкодження, умисне заподіяння тяжких тілесних ушкоджень у разі перевищення меж необхідної оборони, умисне тяжке тілесне ушкодження, заподіяне в стані сильного душевного хвилювання, побої й мордування, катування, торгівля людьми або інша незаконна угода щодо передачі людини, зґвалтування; насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом	42*

*Оскільки у Правилах судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень не визначено тривалість відновлення від тяжких тілесних ушкоджень, пропонуємо враховувати подвійну тривалість відновлення після ушкоджень середньої тяжкості ($21 * 2 = 42$ дні).

На жаль, немає достовірних даних, які б дали змогу більш точно розрахувати масштаби втрати працездатності. Для прикладу, в Канаді в результатах опитування *General Social Survey* є інформація щодо тривалості госпіталізації внаслідок насильства в сім'ї, кількість днів, які особа провела в ліжку після виписки з лікарні, а також кількість інших днів, протягом яких жертва насильства не могла виконувати щоденну роботу.

Припускаємо, що українські жінки, які зазнали насильства та отримали одну з означених категорій травм, проводять в лікувальних закладах значно менше часу, ніж передбачено нормативами. Цю гіпотезу підтверджують дані спеціального опитування жінок, які постраждали від насильства, що було проведене в рамках даного дослідження (програма та дизайн дослідження детально описані в п. 2). Як вже зазначалось, наявні дані дають змогу виокремити осіб допрацездатного, а також літнього віку, тож для цих категорій населення втрати непрацездатності не будуть розраховуватись.

За даними Національної поліції, у 2015 р. в результаті кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством, легких травм зазнали 158 дорослих жінок (154 випадки легких тілесних ушкоджень та 4 випадки травм внаслідок побоїв та мордування), ушкоджень середньої тяжкості — 11 жінок та тяжких тілесних ушкоджень — 19 жінок.

Вочевидь, ці дані далеко не повністю відображають загальну картину жіночого травматизму внаслідок домашнього насильства, тож використання статистики Національної поліції характеризуватиме лише „мінімальний“ сценарій оцінки економічних втрат. Отримання більш достовірних результатів потребуватиме коригування на показники латентності (прихованого характеру) правопорушень, пов'язаних із ГЗН, за даними спеціальних соціологічних опитувань. Відповідні модельні розрахунки представлені в окремому розділі.

Як зазначалося, втрати від тимчасової непрацездатності постраждалих від насильства жінок визначаються збитками, пов'язаними з вартістю недоотриманих результатів економічної діяльності на макрорівні (ВВП). Відповідно, сумарні втрати від тимчасової непрацездатності будемо розраховувати за формулою:

$$\text{Втрати}_{\text{непрац.}} = \sum_{\substack{\text{легкі травми} \\ \text{тяжкі травми}}} (n \times \text{тривалість непрацездатності}) \times \text{ВВП на 1 зайнятого на день}$$

n – чисельність травм кожної категорії, випадків

Станом на 2015 р. ВВП в розрахунку на одного зайнятого працівника становив 120 381,57 грн (або 479,61 грн на один робочий день). Тож мінімальні обсяги макро-економічного продукту, що був втрачений внаслідок тимчасової непрацездатності жінок, які отримали різні категорії тілесних ушкоджень внаслідок домашнього насильства, можна оцінити в **872 410,6 грн** (\$39 945,5).

Детальні розрахунки економічних втрат від тимчасової непрацездатності внаслідок домашнього насильства представлено у табл. 3.4.

Альтернативний підхід до оцінювання втрат від травм унаслідок домашнього насильства полягає в використанні даних медичних установ⁴¹. Відомості про причину (обставини) травмування та частку травм, зумовлених насильством, у категорії побутових травм можна отримати лише на основі експертних припущень⁴².

Наслідком травм, отриманих під час домашніх конфліктів, є не лише тимчасова втрата непрацездатності, у випадку тяжких травм жертви можуть стати й інвалідами. За експертними оцінками, лише для 5% жінок, які отримали тяжкі травми внаслідок домашнього насильства, втрата непрацездатності буде стійкою і вони будуть визнані інвалідами. Цю тезу також підтверджують дані опитування постраждалих від насильства жінок, що було реалізоване в рамках цього дослідження, – серед 34 жінок, які

⁴¹ Zhang, T., Hoddenbagh, J., McDonald, S., Scrim, K. (2012), An Estimation of the Economic Impact of Spousal Violence in Canada 2009, Department of Justice Canada, Available at: <http://www.statcan.gc.ca/pub/85-002-x/2013001/article/11766/11766-3-eng.htm#r16>.

⁴² Можливим шляхом для отримання таких оцінок може стати опитування лікарів-травматологів.

отримали тяжкі тілесні ушкодження, 2 отримали інвалідність III групи, тобто таких жінок виявилось 5,6% (табл. 3.5). Тож для подальших розрахунків втрат від інвалідизації жінок внаслідок ГЗН використано саме цей показник.

Табл. 3.4. Приблизні оцінки економічних втрат від тимчасової непрацездатності жінок, які отримали тілесні ушкодження внаслідок домашнього насильства (за даними про обліковані правопорушення), 2015 р.

	Легкі тілесні ушкодження	Тілесні ушкодження середньої тяжкості	Тяжкі тілесні ушкодження
Кількість потерпілих жінок за відповідними категоріями правопорушень, які пов'язані з домашнім насильством	158 (154 – легкі тілесні ушкодження, 4 – побої та мордування)	11	19
Середня кількість днів непрацездатності	5	21	42
ВВП в розрахунку на зайнятого працівника на 1 робочий день, грн (\$)	479,61 (\$22)	479,61 (\$22)	479,61 (\$22)
Приблизна вартість тимчасово втраченої працездатності у вимірі ВВП, грн (\$).	378 891,9 (\$17 348,5)	110 789,9 (\$5 072,8)	382 728,8 (\$17 524,2)
Сумарна вартість втраченого ВВП	872 410,6 грн (\$39 945,5)		

Примітка: середньорічний обмінний курс за даними НБУ: 1 USD = 21,84 грн.

Табл. 3.5. Розподіл відповідей респонденток на запитання “Чи призвело насильство до стійкої втрати працездатності/інвалідності?” (серед жінок, які отримали тяжкі тілесні ушкодження)

Відповіді	Кількість жінок	Частка, %
Ні, не призвело жодним чином	15	44,2
Так, частково втратила працездатність, але інвалідність офіційно не оформлена	17	50,0
Так, отримала інвалідність	2	5,6
Усього	34	100,0

Макроекономічні втрати держави від стійкої втрати працездатності (з розрахунку на рік) розрахуємо таким чином:

$$\text{Втрати}_{\text{стійка,непрацезд.}} = 0,056 \times n_{\text{тяжкітравми}} \times \text{пенсія по інвалідності}$$

де n – кількість тяжких травм, випадки;

„пенсія по інвалідності“ – середній річний розмір пенсії
(вперше призначеної) по інвалідності, грн

Зважаючи, що середньомісячна пенсія по інвалідності становила 1 545,15 грн в 2015 р., мінімальні втрати від стійкої непрацездатності, зумовленої насильством щодо жінок протягом року можна оцінити в **19 728,48 грн** (\$903,3):

$$\text{Втрати}_{\text{стійка,непрацезд.}} = 0,056 \times 19 \times 1\,545,15 \times 12 \text{ міс.} = 19\,728,5 \text{ грн} (\$903,3)$$

На додаток до видатків на виплату пенсій у зв'язку з інвалідністю, стійка втрата працездатності населення закономірно призводить до втрати макроекономічного продукту (ВВП). Станом на 2015 р. ВВП в розрахунку на одного зайнятого працівника становив 120 381,56 грн (\$5 510,79 за середньорічним обмінним курсом) на рік, тож стійка непрацездатність тих жінок, які отримали інвалідність внаслідок насильства, зумовила мінімальні втрати ВВП у розмірі 128 086 грн або \$5 864,7.

Таким чином, сумарні втрати макроекономічного продукту від інвалідизації жінок, які постраждали від насильства, становили за мінімальним сценарієм обрахунку **147 814,5 грн** (\$6 768,0).

Слід зазначити, що доцільно було б робити такий розрахунок втрат не лише за один рік, а з урахуванням періоду, який інвалідизовані жінки недопрацювали до верхньої межі працездатного віку, однак для цього необхідна детальна інформація про вік (розподіл за віком) тих, хто став інвалідом внаслідок отриманих травм.

Окрім втрачених заробітків, жінка, яка зазнала насильства, тривалий час не може повноцінно виконувати повсякденну роботу по дому та доглядати за дітьми⁴³. Цю статтю також зараховують до економічних втрат від насильства щодо жінок. Для прикладу, в Канаді встановлено, що жінки витрачають 4 год. на день на роботу по дому та приготування їжі й догляд за дітьми. У разі, якщо жінка не може виконувати цю роботу протягом певного періоду часу, вона перекладається на близьких друзів, родичів або ж навіть дітей. Відповідні втрати можна розрахувати як добуток чисельності постраж-

43 Zhang, T. et al (2012), An Estimation of the Economic Impact of Spousal Violence in Canada 2009, Department of Justice Canada, Ottawa. Available at: <http://www.statcan.gc.ca/pub/85-002-x/2013001/article/11766/11766-3-eng.htm#r16>.

далих від насильства (разом із кількістю жертв зґвалтувань), числа днів непрацездатності внаслідок отриманої травми та середньоденної заробітної плати домашнього персоналу. Для оцінки останнього показника в Україні використаємо рівень мінімальної заробітної плати.

За даними спеціального опитування постраждалих від насильства жінок, 62,1% респонденток підтвердили, пережите ними насильство вплинуло на виконання домашніх справ. Медіанний показник кількості днів, протягом яких жінки не могли повноцінно виконувати хатню роботу, становив 7 днів. Зважаючи, що середньорічна мінімальна заробітна плата у 2015 р. становила 1 271,33 грн, сумарні втрати з точки зору виконання домашньої роботи офіційно облікованими жінками, які постраждали від домашнього та сексуального насильства (відповідно 188 та 288 жінок), становили:

$$(188+288) \times 62,1\% \times 7 \times \frac{(1\ 271,33)}{21} = 125\ 266,7 \text{ грн} (\$5\ 735,7)$$

Підсумовуючи обсяги макроекономічного продукту, який було втрачено внаслідок тимчасової непрацездатності та інвалідизації жінок, які постраждали від ГЗН (табл. 3.6), можна дійти висновку, що мінімальні втрати становили в 2015 р. **більше 1 млн грн** або \$52,5 тис. (за середнім обмінним курсом НБУ за цей рік).

Табл. 3.6. Сукупні втрати макроекономічного продукту внаслідок передчасних смертей та непрацездатності жінок через ГЗН, 2015 р.

Вид втрат	Грошова оцінка, тис. грн	Грошова оцінка, тис. \$
Необоротні втрати (смерті)	963,1 (min) – 33 104,5 (max)	44,1 (min) – 1 515,8 (max)
Втрати від травматизму та непрацездатності, у т.ч.:	1 145,5	52,4
втрати від тимчасової непрацездатності (ВВП)	872,4	39,9
втрати від інвалідизації (пенсії)	19,7	0,9
втрати від інвалідизації (ВВП)	128,1	5,9
втрати від зниженої працездатності та неможливості виконувати роботу по дому	125,3	5,7

Хоча отримані результати видаються порівняно невисокими втратами, слід мати на увазі девальваційний вплив низького рівня мінімальної заробітної плати, який використано для оцінки втрат від невиконання домашньої роботи, та високий рівень поширення тіньової економіки. Оскільки для розрахунків використано офіційні показники, що узагальнюються Держстатом, реальні втрати макроекономічного продукту можуть

виявитися значно більшими. Разом з тим, високий рівень замовчуваності повідомлень про факти ГЗН дає підстави для припущення, що реальні обсяги травматизму та непрацездатності, спричинених насильством щодо жінок, є набагато більшими. Тому з метою отримання більш достовірних оцінок відповідні показники доцільно коригувати на рівні латентності (прихованого характеру) злочинів за результатами соціологічних опитувань населення. Результати моделювання подібних розрахунків на рівні всього населення країни будуть представлені в окремому розділі дослідження.

4 Підходи до економічної оцінки вартості послуг, що пов'язані з реагуванням на факти насильства щодо жінок та наданням підтримки постраждалим

Вітчизняна система реагування на випадки насильства щодо жінок представлена цілою низкою суспільних інститутів, що задіяні до запобігання насильству, надання всебічної допомоги постраждалим та забезпечення притягнення кривдників до належної відповідальності. Загалом, до комплексу відповідних заходів може бути долучено **понад 15 різних структур**, у т.ч.:

- центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики з питань попередження насильства в сім'ї (Мінсоцполітики України);
- органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування та їхні структурні підрозділи (департаменти (управління) соціального захисту населення, управління (відділи) сім'ї та молоді);
- уповноважені підрозділи органів Національної поліції (від 5 підрозділів і більше, в залежності від тяжкості правопорушення);
- служби у справах дітей;
- центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді;
- центри соціально-психологічної допомоги;
- центри соціально-психологічної реабілітації дітей;
- притулки для дітей;
- медичні установи (сімейний лікар, поліклініка, лікарня тощо);
- навчальні установи (дошкільні заклади, загальноосвітні заклади тощо).

Тому загальна вартість заходів із протидії насильству та послуг, що надаються постраждалим різними надавачами, визначатиметься видатками, що спрямовуються на фінансування закладів охорони здоров'я, правоохоронних органів, судової системи та закладів відбування покарань для кривдників, соціальних служб та спеціалізованих послуг на кшталт "гарячих" інформаційних ліній або кризових центрів для постраждалих від насильства. Сукупні обсяги фінансування цих послуг формуються за рахунок різних джерел, серед яких – державні видатки на утримання мережі бюджетних установ та комунальних закладів, ресурси недержавного сектору, що спрямовуються на підтримку громадських організацій, грантові програми, що реалізуються агенціями розвитку та благодійними фондами, приватні кошти домогосподарств та окремих

осіб. Оскільки механізми фінансування окремих категорій суспільних послуг можуть відрізнятися, економічна оцінка відповідних витрат може потребувати різних підходів.

В даному розділі розглянуто можливості оцінки вартості функціонування системи послуг, що пов'язані з реагуванням на факти насильства щодо жінок та підтримкою постраждалих, в наступних секторах:

- охорона здоров'я;
- правоохоронні органи та система правосуддя;
- кримінально-виконавча система та виправні заклади;
- соціальні послуги;
- спеціалізовані послуги з протидії та попередження насильства щодо жінок.

4.1 Сектор охорони здоров'я

Найбільш вагомі суспільні наслідки насильства щодо жінок пов'язані з втратами здоров'я постраждалих. Відповідно до визначення ВООЗ (1948), під здоров'ям розуміється

„стан повного фізичного, душевного і соціального благополуччя, а не тільки відсутність хвороб і фізичних дефектів“.

Тому негативні наслідки пережитого фізичного, сексуального або психологічного насильства виявляються не лише у вигляді безпосередніх втрат, зумовлених фізичними ушкодженнями або погіршенням репродуктивного здоров'я, а можуть призводити до довготривалих психологічних проблем та стресових розладів, які впливатимуть на якість життя постраждалих і у віддаленій перспективі.

З огляду на це, ВООЗ (2013)⁴⁴ визначає три категорії наслідків потенційних втрат здоров'я, що пов'язані з насильством щодо жінок, у тому числі з боку інтимного партнера:

- 1) фізичні ушкодження (травми);
- 2) психологічні травми та стресові розлади;
- 3) страх та контролююча поведінка.

Якщо втрати першої групи теоретично можуть бути визначені, досліджені та обліковані — наприклад, досвід ушкоджень внаслідок фізичного насильства або небажані вагітності внаслідок сексуального насильства, то інші збитки досить складно відстежити в кількісному вимірі, особливо, якщо їх вплив проявляється у віддалених наслідках. Так, потреба постраждалих від насильства в медичній допомозі може охоплювати не лише надання невідкладної допомоги, діагностичні та консультативні послуги, а й психологічну підтримку впродовж тривалого часу. Хоча саме остання категорія терапії може виявитися найбільш вартісною, економічна оцінка подібних послуг наразі унеможливується відсутністю надійних даних та може розглядатися лише як перспективний напрям досліджень.

Порівняно достовірні оцінки потреби в медичних послугах можливо отримати лише для тих категорій втрат здоров'я, що відображені в адміністративних даних (фізичні

⁴⁴ World Health Organization (2013), Global and regional estimates of violence against women: prevalence and health effects of intimate partner violence and non-partner sexual violence, Geneva, World Health Organization. Available at: http://apps.who.int/iris/bitstream/10665/85239/1/9789241564625_eng.pdf.

ушкодження різного ступеня тяжкості або обліковані випадки сексуального насильства). Разом з тим, економічний аналіз медичних наслідків домашнього або сексуального насильства ускладнений двома важливими обмеженнями:

- 1) неможливість виокремлення втрат здоров'я, що пов'язані з проявами насильства щодо жінок, у *медичній статистиці*, а також
- 2) неможливість виокремлення обсягів фінансування медичних послуг, що були надані жертвам домашнього та сексуального насильства, в *сукупному фінансуванні* закладів охорони здоров'я.

Перше обмеження полягає в тому, що сучасна система реєстрації звернень у системі охорони здоров'я не передбачає обов'язкової фіксації причин отримання травми, оскільки завданням медичних працівників є лише надання необхідної медичної допомоги. І хоча вони зобов'язані повідомляти правоохоронні органи щодо фактів звернення або доправлення до медичних закладів осіб з тілесними ушкодженнями кримінального характеру (вогнепальні, колоті поранення тощо)⁴⁵, ці дані не відобра-

Табл. 4.1. Кількість потерпілих від кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством та злочинами проти статевої свободи і недоторканості особи

Категорії втрат здоров'я потерпілих осіб	Ст. КК України	12 місяців 2015 року			6 місяців 2016 року		
		Кількість осіб, які потерпіли від крим. правопорушень	з них: дорослих осіб		Кількість осіб, які потерпіли від крим. правопорушень	з них: дорослих осіб	
			чоловічої статі	жіночої статі		чоловічої статі	жіночої статі
Усього правопорушень, що пов'язані з домашнім насильством, з них:		329	60	212	344	68	242
тяжке тілесне ушкодження	121, 124, 128	30	10	19	27	7	17
середньої тяжкості тілесне ушкодження	122	16	3	11	14	3	9
легке тілесне ушкодження	125	221	31	154	245	47	176
побої і мордування	126, 127	8	1	4	14	1	11
зґвалтування	152, 153	7	2	3	1		
Усього зґвалтувань	152, 153	306	28	278	216	19	197

⁴⁵ Наказ МОЗ від 06.07.2016 № 612/679 „Про порядок обліку фактів звернення та доставлення до закладів охорони здоров'я осіб у зв'язку із заподіянням їм тілесних ушкоджень кримінального характеру та інформування про такі випадки органів і підрозділів поліції“.

жаються в медичній статистиці, що ґрунтується на міжнародній класифікації хвороб та смертей. Це унеможливує виділення категорій „домашнє“ або „сексуальне насильство“ серед причин травм, що обліковуються медзакладами.

Єдиним джерелом даних для оцінки потреб у відповідних медичних послугах виступає звітність щодо виявлених потерпілих в рамках кримінальних правопорушень, пов'язаних із насильством в сім'ї, що призвели до тілесних ушкоджень (Ст. 121, 122, 124, 125, 126, 127, 128 КК України), та зареєстрованих злочинів сексуального характеру, а саме — зґвалтувань (Ст. 152 та 153 КК України ⁴⁶). Інформація про подібні злочини узагальнюється у Звіті про результати роботи підрозділі органів внутрішніх справ з протидії насильству в сім'ї (форма 1-НС-ОБС (595)) та обліковується даними про злочин проти статевої свободи і недоторканості особи (табл. 4.1). Очевидно, що кожна з жінок, які потерпіли від подібних злочинів, потребувала певного набору медичних послуг, обстежень та подальшого лікування.

Друге обмеження спричинене тим, що сучасні принципи утримання державної інфраструктури медичних закладів ґрунтуються на постатейному кошторисному фінансуванні, що унеможливує обґрунтування фактичної вартості конкретних послуг, які надані пацієнтам ⁴⁷. Крім того, дублювання окремих послуг, що надаються медичними закладами різного відомчого підпорядкування та різних рівнів (первинної, вторинної та спеціалізованої медичної допомоги) не дозволяє простежити повний цикл звернення та лікування пацієнтів за окремими захворюваннями або травмами.

Ситуація ускладнена неврегульованістю механізму надання платних медичних послуг на базі державних установ, оскільки Статтею 49 Конституції України декларується безоплатність медичної допомоги в необмеженому обсязі. Досить поширеними є неформальні платежі населення в системі охорони здоров'я ⁴⁸, які у випадку серйозного захворювання або травми можуть набувати характеру „катастрофічних“ витрат.

Зважаючи на ускладненість економічного аналізу вартості державних медичних послуг, підходи, що запропоновані в цьому дослідженні, ґрунтуються на оціночній вартості послуг приватних медичних закладів. З цією метою використано відкриті джерела інформації (інтернет-сторінки приватних клінік у п'яти найбільших містах України). Такий підхід видається виправданим, оскільки ціноутворення в приватному секторі медичних послуг підпорядковується настановам раціональності та конкурентоспро-

⁴⁶ В багатьох випадках саме характер ушкоджень, що були заподіяні здоров'ю, та тривалість їх лікування виступають підставою для класифікації правопорушення як кримінального злочину.

⁴⁷ Згідно економічній бюджетній класифікації, основна частина видатків Зведеного бюджету України на охорону здоров'я спрямовується на оплату праці персоналу та нарахування на заробітну плату (50,3% сукупних видатків в 2015 р.), значною залишається також частка видатків на оплату комунальних платежів.

⁴⁸ За оцінками Світового банку в 2013 р., витрати „з кишені“ громадян становили 42,8% від загальних витрат України на охорону здоров'я (Світовий банк, data.worldbank.org).

можності, а фінансування державних медичних закладів може включати цілий ряд непрозорих витрат, які не пов'язані безпосередньо з наданням послуг пацієнтам (наприклад, освітня підготовка медпрацівників, відрядження, наукові заходи тощо).

Оцінка вартості послуг сектору охорони здоров'я, що пов'язані з насильством щодо жінок, ґрунтується на використанні підходу „типового випадку“ (*'unit cost'*), що охоплює мінімальний комплекс діагностичних обстежень, медичних процедур та тактики лікування для кожного усередненого випадку. Хоча на практиці постраждали від насильства жінки можуть користуватися неповним циклом послуг або потребувати додаткових консультацій, подібний алгоритм ґрунтується на уявленні про „належну“ відповідь медичних закладів на потреби пацієнтів, за можливості — з урахуванням релевантних клінічних протоколів. Нижче наведено приклади апробації подібного підходу до оцінки вартості постконтактних послуг і процедур у випадку сексуального насильства (зґвалтування) та тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості внаслідок домашнього насильства.

Сексуальне насильство. Згідно рекомендацій ВООЗ (2003)⁴⁹, всебічна допомога жертвам сексуального насильства має охоплювати: психологічну підтримку, невідкладну контрацепцію, лікування та профілактику інфекцій, що передаються статевим шляхом, належну профілактику ВІЛ-інфекції, інформацію щодо можливостей безпечного переривання вагітності тощо. Можна припустити, що комплекс обов'язкових послуг має також включати принаймні одну консультацію лікаря-гінеколога, проведення УЗД органів малого тазу, здійснення обов'язкових тестів на ВІЛ-інфекцію, гепатити та захворювання, що передаються статевим шляхом. В окремих травматичних випадках може знадобитися невідкладна медична допомога, первинна хірургічна обробка поранень та навіть лікування в умовах стаціонару. Приблизна вартість мінімального набору медичних послуг та препаратів постконтактною допомоги у випадку зґвалтування станом на грудень 2016 року, наведено в Табл. 4.2. Результати розрахунків переведено в дол. США для забезпечення можливості їх використання для оцінювання приблизної вартості послуг, які мали бути надані потерпілим від зґвалтувань, що були обліковані в 2015 р.

Навіть в умовах високої латентності злочинів сексуального характеру, оціночна вартість мінімального обсягу медичних послуг, що мав би бути наданий облікованим потерпілим від зґвалтувань в 2015 році, становить:

- 1) за умови врахування мінімальних витрат на постконтактні заходи: \$65 608 [278 жінок × \$236];
- 2) за умови, що частина зґвалтувань (1/3 усіх випадків) мали більш травматичний характер та потребували більш широкого спектру послуг: \$115 456 [185 жінок × \$236 + 93 жінки з серйозними травмами × \$772];

⁴⁹ WHO (2003). Guidelines for medico-legal care for victims of sexual violence. Geneva, World Health Organization.

Табл. 4.2. Приблизна вартість обов'язкових постконтактних послуг, процедур та препаратів у випадку зґвалтування

Постконтактна профілактика та обстеження	Мінімальна вартість процедур та препаратів			Вартість, варіант 2 (грн)	Вартість, варіант 3 (грн)
	Вартість одиниці, грн	Кількість	Сумарна вартість, грн		
Огляд акушера— гінеколога	200	1 конс.	200	6 125	
УЗД органів малого тазу	150	1	150		
Експрес-тест на ВІЛ	180	2 (1 + 1 через місяць)	360		
Аналізи на гепатити,	200	1	200		
сифіліс, інші ЗПСШ	200	1	200		
Екстрена контрацепція („Гінепристон“ / „Постинор“)	165	1 уп.	165		
Попередження ЗПСШ („Сафоцид“)	650	1 уп.	650		
Двохкомпонента профілактика ВІЛ („Вірокомб“ або аналог (зидовудин + ламівудин))	4000	1 уп. на місяць	4 000		
Консультація психолога / психотерапевта	200	1	200		
Разом	6 125 грн (\$236)			6 125	
Виклик невідкладної допомоги				1 000	20 075
Первинна хірургічна обробка глибоких ран				750	
Лікування в умовах стаціонару (5 днів)				10 000	
Медикаментозне лікування (антисептики, антибіотики, знеболювальні препарати)				1 000	
Курс психологічної підтримки/терапії (5 консультацій)				1 000	
Разом, більш травматичний випадок				20 075 (\$536)	
Тривалий курс психологічної підтримки/терапії (+ 5 консультацій)					1 000
Разом, включаючи послуги психологічної підтримки					21 075 (\$810)

Примітка: ціни розраховані станом на грудень 2016 року; орієнтовний обмінний курс: \$1 = 26 грн.

3) за умови, що частина потерпілих скористалися послугами тривалої психологічної підтримки/терапії (принаймні третина жінок): **\$118 990** [185 жінок × \$236 + 93 жінки з серйозними травмами, які скористалися послугами психологічної підтримки × \$810].

Тілесні ушкодження через домашнє насильство. Застосування подібного “покрокового” підходу дає можливість оцінити й приблизну вартість комплексу медичних послуг, що були надані потерпілим від ушкоджень, отриманих внаслідок домашнього насильства. Згідно з Правилами судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень, що затверджені наказом МОЗ України №6 від 17.01.1995 р., до *легких ушкоджень* відносять розлади здоров'я тривалістю понад 6 днів, але не більше 21 дня, а також незначні скороминучі наслідки тривалістю не більше 6 днів (садна, синці тощо); до *ушкоджень середньої тяжкості* – тривалі розлади здоров'я, що перевищують 21 день та призвели до порушення функцій органів або значної стійкої втрати працездатності (переломи, вивихи, неглибокі рани тощо); до *тяжких ушкоджень* – небезпечні для життя травми, що супроводжуються небезпекою для життя, призводять до порушення здоров'я тривалістю більше 120 днів або стійкою втратою працездатності не менше, ніж на одну третину (черепно-мозкові травми, глибокі проникаючі поранення тощо).

Експерти, що були запрошені до обговорення підходів до оцінки економічної вартості наслідків насильства щодо жінок, допомогли обґрунтувати приблизні алгоритми медичної допомоги та обсяги мінімальних послуг у випадку кожної категорії тілесних ушкоджень (табл. 4.3). Зокрема, якщо наслідки легких тілесних ушкоджень переважно потребують амбулаторного лікування, огляду травматолога та не надто вартісних медикаментів (в середньому до 520 грн), то лікування тілесних ушкоджень середньої тяжкості передбачає більш тривале та вартісне лікування (до 10 тис. грн). У випадку ж тяжкого тілесного ушкодження виникає потреба у високовартісних діагностичних послугах і обстеженнях (наприклад, МРТ головного мозку), консультаціях цілого ряду фахівців, а подекуди й в операційному втручанні з тривалим періодом наступної реабілітації. За оцінками фахівців, приблизна вартість мінімальних обстежень, лікування (в тому числі в умовах стаціонару) та необхідних медичних препаратів у таких випадках може сягати 26 тис. грн

Виходячи з офіційної статистики Національної поліції щодо кількості потерпілих від домашнього насильства в 2015 році, сумарна вартість тих послуг, що мали бути надані жертвам домашнього насильства, мала би становити не менше **683 тис. грн** (\$26 270) за умови „типового“ сценарію, що ґрунтується на облікованій кількості випадків.

Очевидно, що наведені розрахунки є досить умовними та охоплюють лише частину можливих витрат на надання медичної допомоги жінкам, які постраждали від на-

Табл. 4.3. Приблизні оцінки потреби в медичній допомозі жінок, які отримали тілесні ушкодження внаслідок домашнього насильства (обліковані випадки), 2016 р.

	Легкі тілесні ушкодження (6-21 день лікування)	Тілесні ушкодження середньої тяжкості (більше 21 дня лікування)	Тяжкі тілесні ушкодження
Узагальнений характер отриманих травм	Забої, синці, садна	Переломи, вивихи, неглибокі поранення	Глибокі проникаючі поранення, черепно-мозкові травми тощо
Мінімальний комплекс необхідної медичної допомоги	Огляд травматолога, медикаментозне лікування, медичні перев'язки	Виклик невідкладної медичної допомоги, консультація хірурга, рентгенографія у декількох проєкціях, первинна хірургічна обробка ран, хірургічна перев'язка, накладання фіксуючих пов'язок / гіпсу, місцева / загальна анестезія, медикаментозне лікування. Можливість перебування на стаціонарному лікування від 5 до 14 днів.	Виклик невідкладної медичної допомоги, консультація хірурга, рентгенографія у декількох проєкціях, МРТ (головного мозку), передопераційне хірургічне обстеження, хірургічне втручання, хірургічні перев'язки, місцева / загальна анестезія, медикаментозне лікування. Консультація офтальмолога, психолога, невролога у випадку черепно-мозкової травми. Можливість перебування на стаціонарному лікування від 14 до 21 дня.
Приблизна вартість комплексу медичної допомоги в розрахунку на 1 випадок (ціни станом на грудень 2016 року, орієнтовний обмінний курс: \$1 = 26 грн), грн (\$)	520 (\$20)	10 000 (\$384,60)	26 000 (\$1 000)
Кількість потерпілих жінок за відповідними категоріями правопорушень, які пов'язані з домашнім насильством	158 (154 – легкі тілесні ушкодження, 4 – побої та мордування)	11	19
Оціночна вартість потреби в медичних послугах для зареєстрованих випадків, грн (\$).	79 000 (\$3 160)	110 000 (\$4 230)	494 000 (\$19 000)
Сумарна вартість („типовий“ сценарій охоплення) 683 000 грн (\$26 270)			

сильства. Вони не враховують потенційні довготривалі наслідки, зокрема можливість безпліддя у випадку втрати репродуктивного здоров'я, віддалені посттравматичні розлади поведінки та депресії тощо. Однак, хоча отримані результати мають використовуватися з суттєвими застереженнями, вони дозволяють сформувавши загальне розуміння масштабів суспільних витрат внаслідок насильства щодо жінок у секторі охорони здоров'я.

Так, за даними цих оцінок, **сумарні витрати на медичні потреби лише офіційно облікованих жінок, які потерпіли від ГЗН, могли сягати до \$145 260 в 2015 р.** При врахуванні високого рівня латентності повідомлень про ГЗН, завдяки чому значна частина звернень від постраждалих від насильства жінок не обліковується медичними працівниками, вартість наданих медичних послуг суттєво зростатиме. Результати моделювання суспільних витрат сектору охорони здоров'я представлені в окремому розділі.

4.2 Правоохоронні органи та система правосуддя

Відповідно до чинного законодавства, правопорушення, пов'язані з насильством щодо жінок (злочини проти статевої свободи та недоторканості особи, а також насильство в сім'ї), передбачають кримінальну, адміністративну чи цивільно-правову відповідальність.

Адміністративна відповідальність (стаття 173 Кодексу України про адміністративні правопорушення) настає в разі вчинення насильства в сім'ї (будь-яких дій фізичного, психологічного чи економічного характеру), яке не завдало фізичного болю і не спричинило тілесних ушкоджень, погрози, образи чи переслідування, позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна або коштів, на які потерпілий має передбачене законом право, тощо, але внаслідок чого могла бути чи була завдана шкода фізичному або психічному здоров'ю потерпілої/го, а так само невиконання захисного припису особою, стосовно якої він ви-несений, непроходження корекційної програми особою, яка вчинила насильство в сім'ї.

Разом з притягненням до адміністративної чи кримінальної відповідальності до особи, яка вчинила насильство в сім'ї, можливе застосування також заходів *цивільно-правової відповідальності*, що полягає в необхідності відшкодування потерпілому завданої моральної та матеріальної шкоди. Водночас, якщо дії члена сім'ї, який вчинив насильство, не підпадають під ознаки діянь, що переслідуються в кримінальному чи адміністративному порядку, у постраждалої особи завжди існує право на подання позову та притягнення винної особи до цивільно-правової відповідальності.

Кримінальне законодавство України, на відміну від адміністративного, не містить окремої статті, якою б передбачалась *кримінальна відповідальність* за вчинення саме насильства в сім'ї. Разом з тим, чимало статей Кримінального кодексу України передбачають відповідальність за злочини, які можуть бути пов'язаними з насильством в сім'ї та часто вчиняються відносно членів сім'ї. Ст. 115 Кримінального кодексу України встановлює відповідальність за умисне вбивство — від семи років позбавлення волі до довічного позбавлення волі. Кримінальний кодекс України містить норми, які передбачають відповідальність за вбивства, в тому числі вбивства, учинені в стані сильного душевного хвилювання, що раптово виникло внаслідок протизаконного насильства, систематичного знущання або тяжкої образи з боку потерпілого (ст. 116), умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини (ст. 117), умисне вбивство при перевищенні меж необхідної оборони або в разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця (ст. 118) та вбивство через необережність (ст. 119). Якщо внаслідок насильства в сім'ї особу було доведено до самогубства або замаху на самогубство, що сталося через жорстоке поводження, шантаж, примус до протиправних дій або систематичне приниження її людської честі й гідності, відповідальність настає за ст. 120 (доведення до самогубства).

Досить часто внаслідок домашнього насильства відбувається нанесення тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості: легкі тілесні ушкодження (ст. 125), середньої тяжкості, тяжкі тілесні ушкодження, побої та мордування (ст. 126), погрози вбивством (ст. 129).

Злочинами проти статевої свободи та статевої недоторканості особи є зґвалтування, тобто статеві зносини із застосуванням фізичного насильства, погрози його застосування або з використанням безпорадного стану потерпілої особи, що тягне за собою відповідальність за ст. 152 Кримінального кодексу України, а насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом — за ст. 153 та ст. 154. Факт перебування в шлюбі з потерпілим або наявність тривалих статевих стосунків не виключає відповідальності за ці злочини.

Зважаючи на значні відмінності між цими типами правопорушень, пропонується розглядати економічні наслідки різних випадків з точки зору витрат правоохоронних органів, умовно розподіливши їх на „легкі“, „середньої тяжкості“ та „тяжкі“, відповідно до типу адміністративної або кримінальної відповідальності (**підхід „типового випадку“** або „unit cost“). Кожна з цих категорій характеризуватиметься певним алгоритмом дій правоохоронців, різною тривалістю часових затрат, так само як і часу розгляду обвинувачення в суді.

Витрати на „легкі“ випадки (Вставка 4.1) умовно можна пов'язати лише з вартістю виклику патрульної поліції, часовими витратами на проведення профілактичної бесіди з кривдником (1 год.) та реєстрацію випадку дільничним інспектором (1 год.). За офіційними даними Національної поліції, граничний розмір грошового забезпечення поліцейських за посадою „дільничний інспектор“ становить 7 000 грн, „поліцейський“ — 6 600 грн, „слідчий“ — 10 100 грн. Відповідно, усереднена вартість 1 год. робочого часу (з розрахунку 22 робочі дні на місяць та 8 робочих годин на день) відповідних категорій працівників становитиме: 40 грн, 37,50 грн та 57,40 грн. В умовах відсутності офіційних розрахунків вартості 1 виїзду патрульної поліції, можливо застосувати непрямі оцінки на основі *перенесення вартості „подібних витрат“*. Так, станом на грудень 2016 року усереднена вартість виклику поліції охорони (ДСО) у випадку спрацювання „тривожної кнопки“ для фізичних та юридичних осіб становила 270 грн.

Таким чином, усереднена вартість реагування правоохоронних органів на умовні „легкі“ випадки насильства щодо жінок становитиме: 270 грн (виїзд патрульної машини) + 2 год. × 37,50 грн (1 год. робочого часу 2-х поліцейських) + 1 год. × 40 грн (1 год. робочого часу дільничного інспектора) = 385 грн (близько \$15 станом на грудень 2016 р.).

Кількість таких „легких“ правопорушень можна розрахувати як різницю між загальною кількістю звернень до органів внутрішніх справ з повідомленням щодо вчинення насильства в сім'ї та кількістю зареєстрованих адміністративних та криміналь-

Вставка 4.1. „Легкий“ випадок насильства щодо жінок

Легкий випадок — це випадок, при якому постраждалій особі не завдано фізичного болю і не спричинено тілесних ушкоджень. В такому випадку особу, яка вчинила насильство в сім'ї, з тих чи інших підстав не притягують до жодної відповідальності. До легких випадків переважно відносять випадки психологічного та економічного насильства, за умови, що таке насильство не несе загрози життю та здоров'ю постраждалої особи.

В разі отримання повідомлення про легкий випадок насильства в сім'ї на місце події зазвичай виїжджає екіпаж патрульної поліції у складі 2 осіб, які опитують постраждалу особу та особу, яка вчинила насильство. Окрім того, при легкому випадку постраждала особа може самостійно звернутися до відділку поліції або до дільничного інспектора поліції за місцем проживання.

В разі відсутності кривдника під час прибуття патрульної поліції, його/її може бути викликано до відділку поліції для опитування. На завершальній стадії в легкому випадку, з особою, яка вчинила насильство в сім'ї, проводиться профілактична бесіда та/або виноситься офіційне попередження про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї. Навіть і при легкому випадку насильства, представники патрульної поліції мають поінформувати постраждалу особу про можливість отримання соціальних послуг.

них правопорушень. Зокрема, в 2015 р. органами внутрішніх справ було обліковано 116 548 заяв та повідомлень щодо вчинення насильства в сім'ї, 83 740 адміністративних правопорушень та 336 кримінальних правопорушень. Відповідно, 32 472 заяви, які не призвели до настання адміністративної або кримінальної відповідальності, можна ототожнити з „легкими“ правопорушеннями. Тоді можна припустити, що суспільні витрати на реагування правоохоронців на звернення з приводу домашнього насильства, що не призвели до настання адміністративної або кримінальної відповідальності („легкі“ випадки), становили \$487 080 [32 472 випадки × \$15].

Більш складною є оцінка витрат, пов'язаних із реагуванням на випадки „середньої тяжкості“ (Вставка 4.2), які переважно класифікуються як адміністративні правопорушення. Відповідні оцінки мають враховувати такі категорії витрат: виїзд патрульної поліції, часові витрати на угамування кривдника, складання адміністративного протоколу та передачу документів до суду (до 3 год. робочого часу 2-х поліцейських та дільничного інспектора), розгляд справи у суді (до 1 год. робочого часу судді) та тимчасова ізоляція порушника у випадку винесення судового рішення (до 15 діб).

Вставка 4.2. Випадок насильства „середньої тяжкості“

Це випадок, коли внаслідок вчинених насильницьких дій постраждалій особі могла бути чи була завдана шкода фізичному або психічному здоров'ю, що тягне за собою адміністративну відповідальність за статтею 1732 Кодексу України про адміністративні правопорушення.

В разі отримання повідомлення про випадок середньої тяжкості на місце події зазвичай виїжджає екіпаж патрульної поліції у складі 2 осіб, які опитують постраждалу особу та особу, яка вчинила насильство в сім'ї. У випадку, якщо у події є склад адміністративного правопорушення, складається протокол про адміністративне правопорушення, який направляється до суду.

В деяких випадках, для негайного припинення насильства, патрульна поліція може затримати особу, яка вчинила насильство, та доставити до суду.

Після надходження протоколу до суду, обирається суддя, який вестиме справу, призначається дата та час розгляду, про що інформується особа, яка притягається до адміністративної відповідальності, та розпочинається судовий розгляд справи.

Зазвичай, суд розглядає справу за статтею 1732 Кодексу України про адміністративні правопорушення на 1-2 засіданнях, які тривають не більше 1 години. В результаті виносяться рішення суду про притягнення особи, яка вчинила насильство в сім'ї, до громадських робіт на строк від тридцяти до сорока годин або про адміністративний арешт такої особи на строк до семи діб.

Після винесення судом рішення про притягнення особи до відповідальності, воно направляється до виконавчої служби. В разі винесення судом рішення

про адміністративний арешт особи, яка вчинила насильство в сім'ї, така особа буде утримуватися протягом строку, визначеного судом, у ізоляторі тимчасового утримання. В разі винесення судом рішення про притягнення особи, яка вчинила насильство в сім'ї, до громадських робіт, у виконавчому листі будуть запропоновані види громадських робіт.

Окрім того, особу, яка вчинила насильство в сім'ї, органи Національної поліції ставлять на профілактичний облік та направляють на обов'язкове проходження корекційної програми. Забезпечення проходження корекційних програм здійснюється структурними підрозділами місцевих державних адміністрацій з питань попередження насильства в сім'ї (департаменти (управління) соціального захисту населення районної, міської державної адміністрації або управління (відділи) сім'ї та молоді районної, міської державної адміністрації).

Непроходження корекційної програми особою, яка вчинила насильство в сім'ї, тягне за собою адміністративну відповідальність за статтею 1732 Кодексу України про адміністративні правопорушення.

Також особі, яка вчинила насильство в сім'ї після отримання офіційного попередження про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї, може бути винесений захисний припис, яким забороняється вчиняти певні дії стосовно жертви насильства в сім'ї. Такі обмеження встановлюються на термін до 90 діб з дня погодження захисного припису з прокурором. У випадку насильства „середньої тяжкості“ представники поліції мають поінформувати постраждалу особу про можливість отримання соціальних послуг та, за необхідності, медичних послуг. Протягом 3 днів після фіксації випадку насильства в сім'ї представники поліції повинні повідомити про скоєне правопорушення спеціально уповноважений структурний підрозділ місцевої влади, відповідальний за попередження насильства в сім'ї. Ця інформація фіксується відповідним підрозділом у щоквартальній статистиці та направляється до Мінсоцполітики.

Відповідно до Закону України „Про судоустрій і статус суддів“ (2016)⁵⁰, базова мінімальна зарплата судді місцевого суду має становити не менше, ніж 15 прожиткових мінімумів для працездатних осіб (24 000 грн на місяць або 136,4 грн на год.). Таким чином, усереднена вартість реагування правоохоронних органів на випадок насильства „середньої тяжкості“ може бути оцінена так: 270 грн (виїзд патрульної поліції) + 3 год. × 2 × 37,50 грн (3 год. робочого часу 2-х поліцейських) + 3 год. × 40 грн (3 год. робочого часу дільничного інспектора) + 136,40 грн (1 год. робочого часу судді) = 751,40 грн (\$29 станом на грудень 2016 р.).

Зважаючи, що протягом 2015 р. було зареєстровано 83 740 адміністративних правопорушень, пов'язаних із вчиненням насильства в сім'ї, сукупна вартість реагування правоохоронних органів на випадки домашнього насильства „середньої тяжкості“ може бути оцінена в \$2 428 460 на рік [83 740 випадків × \$29].

Окрім цього, за результатами розгляду правопорушень 3 895 осіб були піддані адміністративному арешту, що потребувало додаткових витрат на забезпечення їх перебування в ізоляторах тимчасового утримання. За офіційними даними Державної пенітенціарної служби (ДптСУ), вартість утримання особи в місцях позбавлення волі становить 136 грн на добу⁵¹ (близько \$5), тож мінімальні витрати на тимчасове утримання „домашніх агресорів“ за умови, що кожен із них провів в ізоляторі до 15 діб, становили \$292 125 [3 895 осіб × 15 діб × \$5 на добу]. Таким чином, у кінцевому підрахунку сумарна вартість реагування правоохоронців на адміністративні правопорушення, пов'язані з домашнім насильством, могла становити **\$2 720 585** [\$2 428 460 + \$292 125] в 2015 р.

Природно, що найбільш вартісним є реагування правоохоронних органів на „тяжкі“ випадки правопорушень, що несуть за собою настання кримінальної відповідальності. Суспільні витрати в цьому випадку охоплюють не лише виїзд патрульної поліції, а й роботу оперативно-слідчої групи, вартість декількох судово-медичних експертиз, робочий час, що витрачається на слідчі дії та розгляд справи у суді, послуги адвоката, тривале перебування підозрюваних в слідчих ізоляторах (Вставка 4.3). На жаль, наразі неможливо здійснити обґрунтовану оцінку подібних витрат, оскільки алгоритми дій, тривалість розгляду справи та кількість залучених фахівців можуть суттєво відрізнятися. Тож на даному етапі експерти припускають, що співставна вартість реагування на випадок „тяжкого“ правопорушення принаймні в 6-7 разів перевищує вартість реагування на адміністративні правопорушення (і, відповідно, становить не менше \$174). Зважаючи, що в 2015 р. кримінальні провадження були закриті за 336 право-

⁵⁰ <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1402-19/page>.

⁵¹ За офіційними даними ДптСУ, витрати, передбачені на утримання однієї ув'язненої особи, становлять 16 грн на добу (безпосередньо продовольче, медичне та частково речове забезпечення засудженого); при врахуванні грошового утримання персоналу та інших витрат закладів ДптСУ відповідні витрати складають 136 грн на добу.

Вставка 4.3. „Тяжкий“ випадок насильства щодо жінок

До тяжких випадків фізичного насильства в сім'ї можна віднести нанесення тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості: легкі, середньої тяжкості, тяжкі тілесні ушкодження, побої та мордування, погроза вбивством, замах на самогубство, що сталося через жорстоке поводження, шантаж, примус до протиправних дій або систематичне приниження людської честі й гідності, злочини проти статевої недоторканості особи.

Тяжкий випадок насильства в сім'ї є кримінально караним.

В разі отримання повідомлення про тяжкий випадок на місце події, як і в попередніх випадках, виїжджає екіпаж патрульної поліції у складі 2 осіб, які опитують постраждалу особу та особу, яка вчинила насильство в сім'ї. При тяжкому випадку на місце події викликається оперативно-слідча група у складі оперативного працівника, слідчого та експерта-криміналіста. Якщо на момент прибуття поліції на місце події насильство триває, представники поліції повинні припинити правопорушення та в разі необхідності надати постраждалій особі первинну медичну допомогу. Також на місце події викликається швидка медична допомога для надання постраждалій необхідних медичних послуг. В разі необхідності постраждала особа направляється на госпіталізацію.

Група, що прибула, фіксує обставини події, проводить первинний збір даних та опитування учасників події та свідків. У випадку необхідності обрання запобіжного заходу для особи, що вчинила злочин, поліція доставляє кривдника до суду для обрання такого заходу. Протягом 24 годин слідчим вноситься запис про факт насильства до єдиного реєстру досудових розслідувань.

Протягом 3 днів після фіксації випадку насильства в сім'ї представники поліції повинні повідомити про скоєний злочин спеціально уповноважений структурний підрозділ місцевої влади, відповідальний за попередження насильства в сім'ї. Ця інформація фіксується відповідним підрозділом у щоквартальній статистиці, та направляється до Мінсоцполітики.

Представники поліції мають поінформувати постраждалу особу про можливість отримання соціальних послуг, про її права і свободи. Паралельно постраждала особа направляє працівником органу внутрішніх справ на проходження судово-медичної експертизи (в тому числі імунобіологічної та дактилоскопічної).

Слідчі дії тривають протягом 1-2 місяців після скоєння насильства. До таких дій належать допити (постраждалої, кривдника, свідків), слідчі експерименти, очні ставки та ін. Після завершення слідчих дій працівниками Національної поліції готується обвинувальний акт, який направляється до суду.

При тяжкому випадку насильства в сім'ї судовий розгляд триває в середньому до 2-х місяців (від 4 до 8 судових засідань). На час судового розгляду обвинувачений, в залежності від тяжкості злочину, перебуває вдома або утримується у слідчому ізоляторі.

Під час розгляду тяжких випадків насильства в сім'ї, відповідно до Закону України „Про безоплатну правову допомогу“, особа, яка обвинувачується у вчиненні злочину, забезпечується державним захистом — адвокатом. Зазвичай це працівники центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги. В той же час, постраждала особа матиме право на безоплатну первинну правову допомогу, яка полягає в інформуванні особи про її права і свободи, порядок їх реалізації, відновлення у випадку їх порушення.

Після винесення судом вироку особа, яка вчинила злочин, утримується у місцях позбавлення волі. В середньому за тяжкі випадки насильства в сім'ї особа засуджується на 5 років позбавлення волі.

порушеннями, пов'язаними з насильством в сім'ї, витрати на роботу правоохоронних органів в цьому випадку можна оцінити в **\$58 464** [336 випадків × \$174]. На додаток до цього, органами внутрішніх справ було обліковано 3 23 зґвалтування та замаху на зґвалтування; згідно обраного підходу, вартість реагування на ці кримінальні правопорушення можна оцінити ще в \$56 202 [323 випадки × \$174]. Таким чином, за дуже умовними оцінками, сумарна вартість витрат на реагування правоохоронних органів на кримінальні правопорушення, пов'язані з гендерно зумовленим насильством, становила не менше **\$114 666** в 2015 р.

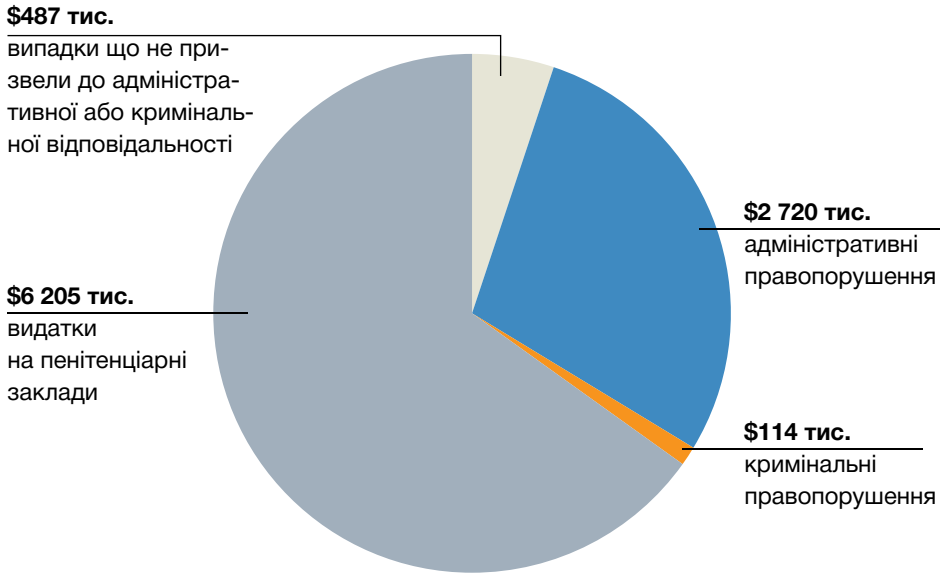
Однак найбільш вартісним для суспільства є забезпечення відбування покарань злочинців, що були притягнені до відповідальності за вчинені кримінальні злочини, пов'язані з сексуальним та домашнім насильством. Хоча кримінальне законодавство України не містить складу окремого злочину „насильство в сім'ї“, основна частина подібних випадків належить до злочинів проти життя і здоров'я особи (вбивства та заподіяння тілесних ушкоджень). Зокрема, за даними ДптСУ, в 2015 р. покарання у вигляді позбавленні волі відбували:

- 10,6 тис. осіб, засуджених за умисне вбивство;
- 4,7 тис. осіб, засуджених за нанесення умисного тяжкого тілесного ушкодження;
- 1,4 тис. осіб, засуджених за зґвалтування.

Оскільки ДптСУ не передбачене узагальнення окремої статистики щодо злочинців, які відбувають покарання за домашнє насильство, це дослідження ґрунтується на оцінках опитаних керівників окремих установ ДптСУ. Згідно цих оцінок, частка „домашніх агресорів“ становить близько 10% серед осіб, засуджених за умисне вбивство (відповідно 1,06 тис. осіб), близько 20% серед осіб, що були засуджені за нанесення умисного тяжкого тілесного ушкодження (відповідно 940 осіб). Враховуючи злочинців, які були засуджені за зґвалтування, покарання за злочини, пов'язані з ГЗН, в 2015 р. відбували близько 3,4 тис. осіб.

Таким чином, усереднена вартість реагування правоохоронних органів на умовні „легкі“ випадки насильства щодо жінок становитиме: 270 грн (виїзд патрульної машини) + 2 год. × 37,50 грн (1 год. робочого часу 2-х поліцейських) + 1 год. × 40 грн (1 год. робочого часу дільничного інспектора) = 385 грн (близько \$15 станом на грудень 2016 р.).

Сукупні ж витрати, пов'язані з реагуванням правоохоронних органів на випадки гендерно зумовленого насильства та діяльністю виправних закладів, могли сягати \$9 527 тис. в 2015 р. В структурі відповідних витрат, що побудована за наведеними оціночними даними, вочевидь переважають видатки на утримання пенітенціарних закладів (рис. 4.1), на другому місці — витрати на реагування на факти насильства, що були кваліфіковані як адміністративні правопорушення.

Джерело: складено авторами.

Рис. 4.1. Оціночні дані щодо обсягів та структури сукупних витрат, пов'язаних із реагуванням правоохоронних органів на факти ГЗН в 2015 р., у дол. США.

4.3 Сектор соціальних послуг

В Україні діє розвинена мережа центрів, що можуть надавати соціальні послуги жінкам, які постраждали від насильства в сім'ї, включаючи надання тимчасового притулку. Більшість цих закладів належать до комунальної або державної власності, а їх мережа представлена центрами соціально-психологічної допомоги та соціальними центрами матері та дитини. Цілий ряд соціальних послуг особи у складних життєвих обставинах можуть отримати в центрах соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, мережа яких діє на регіональному та місцевому рівні. Відносно меншу частку становлять спеціалізовані центри, засновниками яких є благодійні та громадські організації, релігійні громади, в окремих випадках — благодійники, які є фізичними особами.

За даними Мінсоцполітики, протягом 2015 р. з приводу насильства в сім'ї до органів соціального захисту звернулася 102 561 особа, при цьому частка повторних звернень залишалася досить високою — близько 10%. Майже 90% усіх звернень надійшли від жінок (89 551 звернення), в той час як від чоловіків надійшло 12 304 звернення, від дітей — 706 звернень (Додаток D). Найбільша кількість звернень була зафіксована в м. Києві, Вінницькій та Харківській областях, що може свідчити не стільки про вищу поширеність насильства в цих регіонах, скільки про більшу поінформованість громадян про послуги та їхню більшу доступність.

Після звернень з приводу насильства в сім'ї до органів соціального захисту майже 7,4 тис. сімей до були занесені до банку даних сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах. З них 1,3 тис. сімей були охоплені соціальним супроводом. На корекційні програми були направлені 5 704 особи, з них 390 жінок і 5 314 чоловіків (при цьому пройшли корекційні програми лише 1 265 осіб). Соціальними послугами (з приводу насильства в сім'ї) були охоплені 17,1 тис. осіб, 60 сімей були направлені до центрів соціально-психологічної допомоги.

В Україні функціонує 20 центрів соціально-психологічної допомоги та 16 соціальних центрів матері та дитини. Ці заклади розташовані в більшості областей країни та надають соціальні послуги на безоплатній основі, забезпечуючи підтримку сімей та осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах та не можуть подолати самостійно їх негативні наслідки. Потужності установ помітно відрізняються в різних регіонах, коливаючись від 10 до 30 місць; більш того, в цілому ряді областей країни взагалі відсутні подібні заклади соціального обслуговування, що унеможливило доступ до якісних послуг для потерпілих від насильства (Додаток E).

Діяльність центрів соціально-психологічної допомоги спрямована на різні категорії клієнтів: поряд з жінками, які постраждали від насильства, тут можуть отримувати послуги інші вразливі громадяни — особи, які звільнились з місць позбавлення волі, безхатьки тощо. Зокрема, за даними Мінсоцполітики, послуги центрів соціально-пси-

Вставка 4.4. Категорії послуг, які надаються соціальними центрами:

- **інформаційні:** надання інформації, необхідної для вирішення складної життєвої ситуації, зокрема про види соціальних виплат, надання контактів служб, установ;
- **психологічні:** психологічна діагностика, надання консультацій з питань психологічного здоров'я та поліпшення взаємин з оточуючим соціальним середовищем, психокорекція та психологічна реабілітація;
- **соціально-медичні:** посередництво у здійсненні профілактичних, лікувально-оздоровчих заходів, консультацій з питань збереження і зміцнення здоров'я, формування ідеології здорового способу життя, подолання шкідливих звичок, профілактика соціально-небезпечних хвороб та інших інфекційних захворювань;
- **юридичні:** надання правових консультацій з питань законодавства, гарантій, пільг, здійснення прав та інтересів сім'ї, особи, захист прав дитини, допомога при зверненні в правоохоронні та судові органи тощо;
- **тимчасове проживання** (за наявності притулку при кризовому центрі): постраждалі особи можуть залишатися на деякий час у спеціальних притулках (як правило, від 1 до 3 місяців, в окремих випадках — до 6 місяців), якщо факт домашнього насилля підтверджується належними документами (довідка з місця проживання від дільничного інспектора) та за наявності медичної довідки, що виключає наявність соціально небезпечних захворювань. За необхідності жінки можуть перебувати в притулках разом з дитиною; залежно від особистих потреб надається допомога у влаштуванні дитини до дитячого закладу.

Вставка 4.5. Діяльність Центру у справах сім'ї та жінок Деснянського району м. Києва

Спеціалістами Центру надаються консультації клієнтам, які звернулися за допомогою для вирішення проблемних ситуацій у власному житті й потребували допомоги, у т.ч.:

Жовтень 2016 року

юридичні послуги — надано 42 консультації, з них **15 випадків насильства**;
психологічні послуги — надано 36 консультацій, з них **15 випадків насильства**;
соціально-медичні послуги — надано 19 консультацій;
соціальні послуги — надано 16 консультацій;
завідуючою притулком — **7 консультацій з приводу насильства** та поселення до притулку.

Всього надано 120 консультацій, з них з питань насильства в сім'ї — 37 (жінки).

Листопад 2016 року

юридичні послуги — надано 69 консультацій, з них **23 випадки насильства**;
психологічні послуги — надано 48 консультацій, з них **27 випадків насильства**;
соціально-медичні послуги — надано 23 консультації, з них **4 випадки насильства**;
соціальні послуги — надано 15 консультацій;
завідуючою притулком — **6 консультацій з приводу насильства** та поселення до притулку.

Всього надано 161 консультацію, з них з питань насильства в сім'ї — 60 (57 — жінки та 3 — чоловіки).

У жовтні-листопаді в притулку Центру **проживало 5 осіб**, з них 1 дитина.

Здійснюється робота в рамках „Програми корекційної роботи з особами, які вчинили насильство в сім'ї“: у жовтні закінчили проходження Програми 2 особи, продовжують проходження — **2 особи**; у листопаді на проходження програми направлено 1 особу, продовжують проходження — **9 осіб**.

хологічної реабілітації загалом отримали 9 036 осіб, при цьому постраждали від насильства становили 1 476 осіб (близько 16% усіх отримувачів послуг). На додаток до цього, 579 жінок перебували впродовж року в соціальних центрах, відділеннях та кімнатах для матері та дитини.

Подібні цифри свідчать не лише про значні масштаби домашнього насильства в суспільстві, а й про високу потребу постраждалих осіб у належній соціальній підтримці. В даному параграфі ми розглянемо можливі підходи до оцінки суспільної вартості надання подібних послуг на макрорівні. Розглянутий раніше підхід „типового випадку“ (‘unit cost’) передбачає визначення усередненого алгоритму отримання комплексу послуг та „покроковий“ розрахунок вартості кожної його складової. Результати експертних обговорень, що були проведені в ході даного дослідження, дозволили сформулювати бачення типового алгоритму надання соціальних послуг з приводу домашнього насильства:

- звернення на „лінію довіри“ кризового центру → →**
- → **консультація соціального працівника → →**
- → **консультація психолога → →**
- → **консультація юриста → →**
- → **консультація керівника центру**
- з приводу влаштування в притулок → →**
- → **проживання в притулку (від 1 до 3 місяців) → →**
- → **інші соціальні послуги впродовж перебування в притулку**
- (соціально-медичні, соціально-психологічної реабілітації, юридичний супровід, допомога в працевлаштуванні).**

Теоретично, визначення середніх часових витрат фахівців на надання відповідних послуг та врахування середньої заробітної плати працівників соціальних центрів можуть бути використані для оцінки приблизної вартості одного комплексу надання послуг. Однак, цей підхід видається не виправданим для обґрунтування суспільної вартості соціальних послуг жертвам насильства на макрорівні, оскільки індивідуальні потреби клієнтів центрів можуть суттєво відрізнятися, так само як і кількість наданих консультацій фахівців різного профілю. Соціальні працівники, які брали участь в експертних обговореннях із даної тематики, наводять приклади, коли клієнти центрів повідомляли, що справжні причини їх звернення пов’язані з насильством в сім’ї, лише після отримання ряду соціальних послуг (відвідування тренінгів, інформаційних заходів, майстер-класів тощо), тобто після того, як їм вдалося сформулювати певний рівень довіри до працівників закладів. Іншими словами, жінки, що звернулися до соціальних служб з приводу насильства, на практиці можуть отримувати цілий комплекс інших соціальних послуг, що безпосередньо не пов’язані з реагуванням на факт насильства (Вставка 4.4).

Інший важливий аспект, що визначає обмеженість підходу „типового випадку“, пов’язаний із суспільною потребою в фінансуванні повного робочого часу кризових центрів (зокрема, цілодобової роботи „лінії довіри“). З огляду на це, визначення економічного еквіваленту вартості подібних послуг має носити характер **оцінювання сукупних операційних витрат** сектору (*total operating costs*). Разом з тим, оскільки соціальні послуги одночасно надаються й іншим категоріям громадян (Вставка 4.5), їх вартість для постраждалих від домашнього насильства доцільно здійснювати з урахуванням **пропорційності витрат** на надання допомоги саме цій категорії клієнтів (*proportional operating costs*).

Тож оцінка сукупної вартості надання соціальних послуг жінкам, які постраждали від домашнього насильства, поєднуватиме два підходи до розрахунків, а саме: 1) вартість „типового випадку“ для обліку тих звернень, що були зареєстровані органами соціального захисту, та 2) вартість „пропорційних операційних витрат“ для оцінювання економічного еквіваленту послуг, що надаються мережею центрів соціально-психологічної допомоги.

По-перше, очевидно, що кожен облікований випадок звернення до органів соціального захисту з приводу домашнього насильства потребував певних часових витрат соціальних працівників на надання консультацій та оформлення належних документів. Зважаючи, що середньомісячна заробітна плата в секторі надання соціальної допомоги становила 2 829 грн в 2015 р., працівникам сектору в середньому нараховувалось 17,91 грн за одну оплачувану годину роботи⁵². При врахуванні мінімальних часових витрат соціальних працівників на опрацювання звернення (1 год.), вартість надання відповідних послуг становитиме:

- звернення до органів соціального захисту з приводу домашнього насильства (жінки): **89 551 осіб × 17,91 грн = 1 603 858,4 грн (\$73 436,7);**
- направлення на корекційні програми (чоловіки): **5 704 осіб × 17,91 грн = 95 174 грн (\$4 358);**
- направлення до центрів соціально-психологічної допомоги: **17 094 осіб × 17,91 грн = 306 154 грн (\$14 018).**

Відповідно до методичних рекомендацій із проведення корекційних програм для осіб, які вчинили домашнє насильство, тривалість корекційної роботи має становити 47-52 год⁵³. Тож припустивши, що часові витрати на роботу з одним кривдником становили в середньому 50 год., сумарна вартість проходження корекційних програм кривдниками в 2015 р. становила: 1 265 осіб × 17,91 грн × 50 год. = 1 132 808 грн (\$51 868).

⁵² Праця України в 2015 році. Статистичний збірник / Державна служба статистики України. – Київ: ТОВ “Видавництво “Консультант”, 2016. – С. 143.

⁵³ Методичний посібник для фахівців, які впроваджують корекційні програми для осіб, які вчинили насильство в сім’ї / Укладачі: Мустафаєв Г.Ю., Довгаль І.І. – Київ, 2011. – 192 с.

Наступним кроком аналізу є оцінка обсягів сукупного фінансування соціально-психологічних центрів та виокремлення тієї частки ресурсів, що відповідає пропорції звернень з приводу насильства. Як показали результати обговорень із працівниками центрів, частка звернень у зв'язку з вчиненням домашнього насильства значно коливається, становлячи від декількох відсотків отримувачів послуг до **майже половини** всіх звернень. Деталізовані дані Мінсоцполітики щодо результатів роботи центрів соціально-психологічної допомоги (Додаток Е) підтверджують подібні оцінки. Так, особи, які постраждали від насильства в сім'ї, становили менше 10% усіх отримувачів послуг у Житомирській, Кіровоградській, Миколаївській, Рівненській, Сумській, Черкаській та Чернівецькій областях. Разом з тим, у Донецькій, Дніпропетровській, Запорізькій, Львівській та Хмельницькій областях на них приходилося від 25 до 41% отримувачів послуг соціально-психологічної допомоги.

До прикладу, в 2015 р. обласним бюджетом Хмельницької області на утримання обласного центру соціально-психологічної допомоги було виділено 360,6 тис. грн, на утримання обласного соціального центру матері та дитини — 641,9 тис. грн. Оскільки особи, що постраждали від домашнього насильства, становили 23,1% усіх отримувачів послуг центру соціально-психологічної допомоги, можна припустити, на обслуговування цієї категорії клієнтів було спрямовано 83,2 тис. грн [360,6 тис. грн × 23,1%]. За умови врахування видатків на утримання соціального центру матері та дитини, річна вартість надання соціальних послуг цій категорії клієнтів становила для обласного бюджету 725,1 тис. грн [83,2 тис. грн + 641,9 тис. грн].

Застосування пропорційного підходу до оцінювання витрат на фінансування соціальних послуг, що були надані потерпілим від насильства мережею центрів соціально-психологічної допомоги в усіх регіонах країни, дозволяє оцінити сумарні видатки сектору в 12 593,4 тис. грн (або \$576 621 за середньорічним обмінним курсом НБУ в 2015 р.⁵⁴). При врахуванні додаткових витрат, пов'язаних із обліком та адмініструванням звернень з приводу домашнього насильства та проходженням корекційних програм кривдниками витрати на надання соціальних послуг зростають до \$720 301,7 на рік.

Визнаючи досить умовний характер подібних розрахунків, слід зазначити, що потреба в коригуванні отриманих результатів на рівні латентності в даному випадку відсутня, оскільки обсяги надання соціальних послуг у повній мірі відображені адміністративною статистикою.

Спеціальні заходи з питань попередження насильства в сім'ї реалізуються в рамках цільових соціальних програм підтримки сім'ї, запобігання та протидії домашньому насильству на обласному рівні. Програми розробляються департаментами соціального

⁵⁴ За даними НБУ, середній за 2015 рік курс гривні щодо дол. США становив: \$1 = 21,84 грн. За даними НБУ, середній за 2015 рік курс гривні щодо дол. США становив: \$1 = 21,84 грн.

захисту населення обласних державних адміністрацій та фінансуються за рахунок місцевих бюджетів та інших джерел, що передбачені законодавством. Огляд завдань та заходів, що передбачені Програмами, дозволяє виокремити саме ті з них, що спрямовуються на попередження домашнього насильства, та оцінити сукупні обсяги відповідного фінансування за окремі роки. Система подібних заходів може включати інформаційно-просвітницькі кампанії з розповсюдженням соціальної реклами щодо форм та проявів домашнього насильства, його причин та наслідків, формування неприйнятної ставлення до насильницької моделі сімейних відносин, у тому числі проведення щорічних обласних акцій у рамках Всеукраїнської акції „16 днів проти насильства“, організацію тренінгів з підвищення кваліфікаційного рівня спеціалістів, що працюють з особами, які вчинили насильство в сім'ї, та постраждалими, підвищення ефективності взаємодії всіх суб'єктів, що здійснюють заходи щодо запобігання та протидії домашньому насильству.

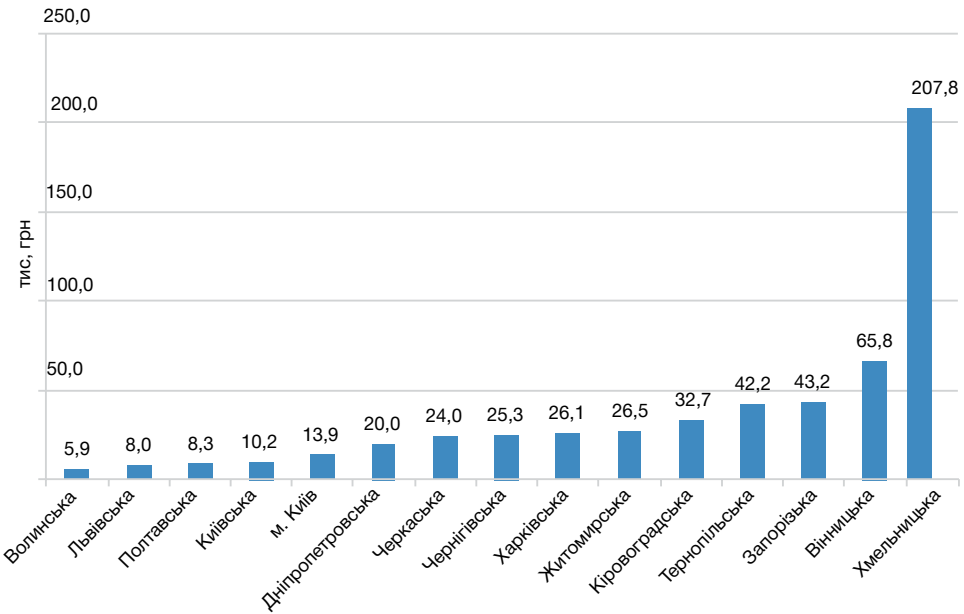
За підсумками 2015 року, місцевими органами влади на реалізацію заходів з питань протидії домашньому насильству в усіх регіонах країни було витрачено **559 855 грн** або **\$25 634** за середнім курсом 2015 року (Додаток D). При цьому основна частина цих коштів була спрямована на реалізацію профілактичних заходів у Хмельницькій області (207,8 тис. грн). Із значним відривом, на другому місці за рівнем фінансування заходів з попередження насильства перебувала Вінницька область (65,8 тис. грн). Набагато менше коштів витрачалося на цільові заходи в Харківській, Кіровоградській, Чернігівській, Запорізькій, Тернопільській та Житомирській областях, в той час як у Волинській, Львівській та Полтавській областях річні обсяги відповідного фінансування не перевищували 10 тис. грн (рис. 4.2). Разом з тим, в цілій низці областей країни (Донецька, Закарпатська, Івано-Франківська, Луганська, Миколаївська, Одеська, Херсонська та Чернівецька області) на заходи з попередження домашнього насильства взагалі не було виділено цільового фінансування. Це вкотре підтверджує залишковий принцип фінансового забезпечення гендерної політики в Україні.

Отже, сумарні витрати сектору соціальних послуг на надання підтримки жінкам, які постраждали від насильства, та здійснення спеціальних заходів із попередження насильства в сім'ї в регіонах країни за підсумками 2015 року склали **13 153 255 грн** або **\$602 255** (за середнім обмінним курсом 2015 року).

Для порівняння цих оціночних витрат із сукупними державними видатками на соціальний захист населення, використаємо дані системи Національних рахунків України⁵⁵. На макрорівні відповідні статті бюджетних видатків узагальнюються в категорії „Сім'я та діти“, на фінансування якої в 2015 р. було спрямовано 37 447 080 тис. грн. Однак, основна частина цих коштів традиційно витрачається на виплати численних форм

⁵⁵ Національні рахунки соціального захисту (НРСЗ) в Україні. Статистичний бюлетень / Державна служба статистики України, 2014. – 133 с.

грошової допомоги населенню (зокрема, виплати у випадку народження дитини та перебування в декретній відпустці), в той час як на допомогу в натуральній формі (тобто, саме на надання соціальних послуг, утримання центрів дозвілля та відпочинку тощо) було спрямовано лише 1 734 640 тис. грн (або 4,6% сукупних державних витрат). Відповідно, витрати на заходи, пов'язані з насильством щодо жінок, що були розраховані за нашими оцінками, становили менше 1% сукупного державного фінансування сектору надання соціальних послуг.

Джерело: дані Мінсоцполітики.

Рис. 4.2. Кошти, витрачені місцевими органами влади на реалізацію спеціальних заходів з питань попередження насильства в сім'ї за регіонами України, 2015 р.

4.4 Спеціалізовані послуги, що надаються потерпілим від ґендерно зумовленого насильства

Система спеціалізованих послуг, які надаються жінкам, які потерпіли від різних форм насильства, охоплює функціонування „гарячих“ ліній, спеціальних кризових центрів, де надаються послуги з інформаційної, психологічної, юридичної підтримки, притулків або центрів тимчасового перебування постраждалих від домашнього насильства, проведення цільових заходів профілактичного характеру, тренінгів для фахівців, як задіяні в реагування на факти насильства та надання допомоги постраждалим, а також інші цільові інтервенції різних суспільних інститутів (включаючи координацію дій). Оскільки надавачі цих послуг переважно представлені громадськими організаціями (ГО), оцінка масштабів діяльності сектору та обґрунтування суспільної вартості наданих послуг можуть потребувати різних підходів до дослідження.

Національна „гаряча“ інформаційна лінія з попередження домашнього насильства, торгівлі людьми та ґендерної дискримінації працює на базі ГО „Ла Страда-Україна“⁵⁶ з 1997 р. Фахівцями лінії надаються юридичні, психологічні та інформаційні консультації чоловікам та жінкам щодо питань попередження та протидії домашньому насильству, протидії торгівлі людьми та безпечного виїзду за кордон, питань, пов’язаних з ґендерною дискримінацією, а також захисту прав внутрішньо переміщених осіб. Дзвінки є безкоштовними зі стаціонарних та мобільних телефонів, анонімними та конфіденційними.

З 01.02.2016 року „гаряча“ лінія працює в режимі 24/7 — тобто цілодобово, без вихідних та перерв. Якщо протягом 2015 р. до консультантів лінії надійшло 9 135 дзвінків, то протягом 2016 р. — вчетверо більше, 38 292 дзвінка. Як і в попередні роки, абсолютна більшість звернень громадян (90,8%) були пов’язані з проблемою домашнього насильства. Найбільша частина громадян консультувалася щодо проявів психологічного насильства (50% звернень), дещо менше — щодо фізичної форми домашнього насильства (37,9% звернень). З приводу сексуального насильства зверталися 2,5% громадян, а 9,6% з них потребували консультацій щодо економічної форми домашнього насильства. За статистикою звернень, дві третини дзвінків здійснюють жінки.

Оскільки „гаряча“ лінія має забезпечувати цілодобове надання інформаційних послуг та перенаправлення громадян до спеціалізованих надавачів послуг, оцінка вартості надання цієї категорії спеціалізованих послуг має ґрунтуватися на *підході сукупної операційної вартості* (*total operating costs*). З огляду на те, що абсолютна більшість звернень пов’язана саме з домашнім насильством, виділення пропорційної частки фінансування видається в цьому випадку недоцільним.

⁵⁶ <http://la-strada.org.ua>.

За оцінками фахівців ГО „Ла Страда-Україна“, з урахуванням усіх можливих статей витрат, приблизна вартість функціонування Національної „гарячої“ лінії з попередження домашнього насильства, торгівлі людьми та ґендерної дискримінації становить \$30 на годину. Відповідно, цілодобове функціонування „гарячої“ лінії можливо оцінити в \$720, а сукупні річні витрати — в **\$262 800** [$\30×24 години \times 365 діб].

Діяльність ГО, що надають спеціалізовані послуги постраждалим від насильства жінкам, насамперед включає надання інформаційних та юридичних консультацій, індивідуальної психологічної підтримки та організацію груп взаємодопомоги для постраждалих, корекційну роботу з кривдниками, в окремих випадках — надання тимчасового притулку (Вставка 4.6).

Подібні організації співпрацюють з обласними центрами соціально-психологічної допомоги, оскільки їх пріоритетом є надання психологічної підтримки жертвам насильства. Так, експерти вважають, що робота з психологом може тривати до півроку (мі-

Вставка 4.6. Діяльність громадських організацій, що надають послуги жінкам, які постраждали від насильства

ГО „Взаємодія“ (м. Запоріжжя) співпрацює з обласним центром соціально-психологічної допомоги, що представляє собою притулок, в тому числі й для жінок, які постраждали від насильства. Згідно чинного законодавства, на базі комунального закладу жінки можуть перебувати до 90 днів. В середньому на місяць одна жінка отримує близько 200 соціально-побутових послуг (харчування, користування душем, кухнею, прання, прасування, перегляд відео та ТБ, користування гігієнічними засобами), 10-15 інформаційно-консультативних послуг, супровід соціального психолога тощо.

Громадський рух „Віра, Надія, Любов“ (м. Одеса) має власний Центр кризової реабілітації. Оскільки наразі кошти на фінансування закладу відсутні, ГО надає лише екстрену допомогу в тимчасовому розташуванні на строк до 3-5 днів. Опісля постраждали від насильства жінки (переважно з дітьми) перенаправляються в інші заклади, які надають тимчасовий притулок, наприклад, в міський соціальний центр матері та дитини. В цьому контексті представники організації наголошують, що робота соціального центру характеризується певними обмеженнями: зокрема, він приймає лише жінок віком до 35 років та тих, які мають дітей до 3-х років.

німум 10 сеансів)⁵⁷.

В усіх областях через брак ресурсів гостро стоїть проблема з тимчасовим житлом для жінок, які його потребують. Були випадки, коли ініціативні представники ГО за гострої потреби селили жінок у себе вдома, та проживання тривало до 1 місяця. За можливості вони звертаються до благодійних організацій, релігійних громад, які допомагають розмістити жінок тимчасово на своїй території, знімають кімнату, квартиру за ринковою ціною. За словами експертів, особливо важко влаштувати тимчасове проживання жінок з дітьми (ще складніше, коли дітей двоє або більше), навіть маючи необхідні кошти для оренди приміщення. Власники помешкань неохоче погоджуються надавати житло багатодітним жінкам, які до того ж перебувають у складних життєвих обставинах.

Тому всі опитані експерти погоджуються з нагальною необхідністю *створення тимчасових притулків для жінок*, які постраждали внаслідок насильства. Кількість місць для проживання в таких закладах може коливатися в межах 10. На думку експертів, необхідною є наявність окремого приміщення (ізолятору) з душовою кімнатою та кухнею на час, поки готуються медичні аналізи, гігієнічні приналежності, аптечка першої медичної допомоги тощо. В притулку має бути медичний працівник, соціальний психолог (як дорослий, так і дитячий), за необхідності може бути залучений персонал для надання додаткових послуг. Пропонувалось відкривати притулки на базі лікарень в районних центрах, які мають незайняті кімнати, що можуть бути задіяні як тимчасове житло для постраждалих. Приблизні оцінки представників ГО стосовно витрат на послуги та проживання в притулку для жінок, які постраждали від насильства, представлені в Табл. 4.4.

Табл. 4.4. Приблизна оцінка витрат на послуги та проживання в притулках для жінок, які постраждали від насильства, за даними громадських організацій

Назва організації	Кількість осіб у притулку	Середня вартість проживання (на міс.)	Середня заробітна плата 1 фахівця-психолога (на міс.)
БО „Інша“ (Херсон)	10	20 тис. грн	4 тис. грн
ГО „Жіночий інформаційно-консультативний центр“ (Житомир)	8	46,9 тис. грн	4 тис. грн
Товариство феміністок „Прогресивні жінки“ (Вінниця)	4	43,3 тис. грн	4 тис. грн
ГО „Центр „Жіночі перспективи““	8	16 тис. грн	6 тис. грн
Громадський рух „Віра, Надія, Любов“	10	30 тис. грн	5-6 тис. грн

⁵⁷ В рамках дослідження були проведені інтерв'ю з представниками БО „Інша“ (м. Херсон), ГО „Жіночий інформаційно-консультативний центр“ (Житомирська обл., смт. Озерне), Запорізька обласна ГО „Об'єднання психологів та психоаналітиків „Взаємодія“, Товариство феміністок „Прогресивні жінки“ (м. Вінниця), ГО „Центр „Жіночі перспективи““ (м. Львів), ГР „Віра, Надія, Любов“ (м. Одеса).

Сукупні ж витрати на утримання притулків для жінок, які постраждали від насильства, можуть досягати **563 тис. грн** на рік (Додаток F), при цьому основною статтею витрат виступають видатки на заробітну плату персоналу; значно менше коштів спрямовується на утримання приміщення та забезпечення товарів першої необхідності для осіб, які проживають у притулку.

Хоча існує багато свідчень, що ГО можуть виявлятися більш ефективними, ніж державні заклади, в наданні послуг постраждалим від насильства жінкам, діяльність недержавного сектору є дуже залежною від зовнішнього фінансування, що має вкрай несистемний характер. В умовах відсутності грантової підтримки організації вимушені згортати більшість напрямів своєї роботи з підтримки вразливих груп населення та спрямовувати свої ресурси на пошук додаткових джерел фінансування. З огляду на нерегулярність та фрагментарність подібних коштів, видається доцільним *не враховувати* витрати громадських організацій в агрегованій моделі розрахунку економічної вартості наслідків насильства щодо жінок в Україні, а розглядати потужності недержавного сектору як важливий допоміжний ресурс в наданні послуг з підтримки постраждалих.

Таким чином, значна кількість суб'єктів, які задіяні до реагування на факти ГЗН, а також різна природа послуг, що надаються постраждалим, визначають доцільність застосування різних методик оцінки їх економічної вартості. Зокрема, якщо для оцінки витрат сектору охорони здоров'я та правоохоронних органів оптимальним є використання підходу „типового випадку“, що описує усереднений набір процедур та послуг, то діяльність із соціального захисту громадян потребує оцінки загальної операційної вартості функціонування сектору із коригуванням на частку клієнтів, які звернулися до закладів у зв'язку з пережитим насильством. Спеціалізовані послуги мають бути доступні в будь-який час та у повному обсязі, а отже потребують постійного фінансування, яке не має визначатися обсягами фактичних звернень.

5 Оцінка непрямих втрат, пов'язаних з насильством щодо жінок, та особистих витрат жертв насильства або їхніх домогосподарств

Оцінка особистих витрат постраждалих від насильства жінок має важливе значення для розуміння загальних наслідків ГЗН в економічному вимірі. В умовах низького рівня звернень жертв насильства по допомогу суспільних інститутів, послуги яких надаються на безоплатній основі (як-от соціально-психологічна допомога або медичні послуги у випадку зґвалтування), тягар відповідних витрат лягає на плечі самих постраждалих або їхніх сімей. Зважаючи, що лише третина всіх жінок, які стикалися з насильством, зверталися по будь-яку допомогу, можна припустити, що основна частина загальних витрат суспільства на подолання наслідків насильства належить саме до цієї категорії видатків.

Єдиним джерелом отримання інформації щодо особистих витрат потерпілих є проведення спеціального опитування реальних жертв насильства. Відповідно, з метою оцінювання обсягів матеріальних збитків та грошових витрат жінок, які постраждали від ГЗН, в межах цього дослідження було проведено цільове опитування жінок, які зверталися по допомогу до різних установ. Загалом було опитано 707 жінок у різних регіонах країни, рекрутинг яких здійснювався фахівцями з надання спеціалізованих послуг постраждалим від насильства. Стислий опис програми опитування подано в Додатку А, з інструментарієм дослідження (анкетой) можна ознайомитися в Додатку В, а соціально-демографічні характеристики респонденток представлено в Додатку С.

Найбільш поширеною формою насильства, з якою стикалися опитані жінки, виявилось фізичне, – про подібні випадки повідомили 79,3% респонденток. Другим за рівнем поширення виявилось емоційне, психологічне насильство, яке пережили 65,5% опитаних жінок. Третина жінок зазначила про досвід економічного насильства (33,4% опитаних). Найменш поширеним серед цільової групи населення виявилось сексуальне насильство, про яке повідомили 14,7% жінок. Серед інших форм насильства, з яким стикалися опитані мешканки країни (близько 1% всіх опитаних), зазначалися викрадення, переслідування, розлучення з дітьми та заборона бачити дітей.

Близько половини респонденток зазначали про одночасний досвід фізичного та емоційного насильства, близько чверті з них інформували про поєднання фізичного та економічного або емоційного та економічного насильства. П'ята частина опитаних жі-

нок повідомила про випадки, що характеризувалися одночасно проявами фізичного, економічного та емоційного насильства.

Результати опитування виявили досить високі рівні звернення постраждалих жінок по допомогу: лише 10,6% респонденток зазначили, що взагалі не зверталися по допомогу після пережитого насильства (на протипагу до цього, результати опитування UNFPA в 2014 р. виявляють, що по допомогу звертається не більше третини потерпілих ⁵⁸). Ці результати пояснюються *специфічним характером цільової вибірки дослідження, до якої потрапляли виключно жінки, які мали статус жертв насильства*, тобто які вже скористалися послугами або зверталися по консультацію з приводу насильства на Національну “гарячу” лінію.

Іншою відмінністю результатів нашого опитування став високий рівень звернень по допомогу правоохоронних органів. Так, 43% опитаних жінок зазначили, що зверталися до поліції після пережитого випадку (порівняно з 16% жінок, які мали досвід ГЗН, за даними вибірових обстежень населення). Значно більший відсоток постраждалих звертався до медичних установ (28% проти 1% за даними вибірових обстежень) та соціальних служб (чверть постраждалих проти 1%). Досить значна частина опитаних жінок зазначили, що зверталися до родичів та друзів (більше третини респонденток), психологів (майже 30% жінок) та громадських організацій (22% жінок). Менше 10% респонденток зверталися на “телефони довіри” та до релігійних установ (церкви). Серед інших джерел допомоги окремі респондентки зазначили юристів та працівників суду, представників місцевої влади, сусідів тощо.

Матеріальні збитки, пов’язані з пережитим насильством. Незважаючи на те, що значна частина респонденток не виявляла бажання ділитися інформацією фінансово-го характеру (особливо в режимі телефонного опитування при зверненні на “гарячу” інформаційну лінію), результати дослідження дозволяють простежити певні закономірності. Так, більше половини жінок, які постраждали від насильства, підтвердили, що вони зазнали матеріальних збитків від втрати особистого або сімейного майна внаслідок пережитого інциденту (табл. 5.1). Хоча середній розмір збитків становив майже 12 тис. грн, в окремих випадках розмір заподіяної шкоди виявлявся значно більшим. У своїх коментарях респондентки подекуди згадували про повну втрату житла та майна внаслідок розірвання стосунків із чоловіком або партнером через насильство:

“я втратила все, бо довелося піти й залишити все колишньому чоловікові”.

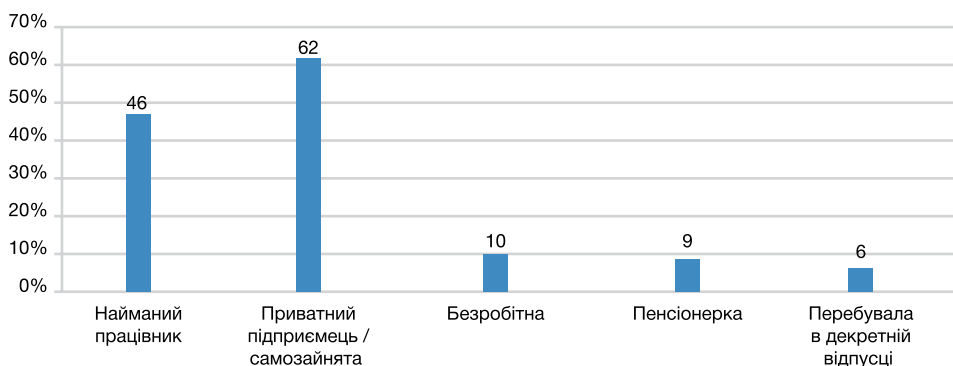
На додаток до цього, чверть опитаних жінок зазначили, що вони зазнали збитків, пов’язаних із втратою заробітків внаслідок пережитого насильства. Про подібні втрати

⁵⁸ <http://www.unfpa.org.ua/files/articles/4/70/GBV%20Infographics%20UKR.pdf>

Табл. 5.1. Матеріальні збитки постраждалих жінок, що були пов'язані з випадком насильства

Категорії збитків	Кількість жінок, які зазнали подібні збитки, осіб	Частка серед всіх опитаних жінок, %	Середня сума збитків (серед жінок, які зазнали збитків), грн
Втрата особистого або сімейного майна	392	55,4	11 945,60
Втрата заробітку	179	25,3	8 130,90

повідомили 62% постраждалих жінок, які мали статус приватних підприємців або самозайнятих осіб, 46% постраждалих, які були зайняті як наймані працівники, та менше 10% постраждалих мали статус пенсіонерок, студенток та інших категорій населення, наприклад, осіб із інвалідністю (рис. 5.1). Матеріальні збитки від втрати доходу були зумовлені як тимчасовою непрацездатністю (відмови роботодавців оплачувати “лікарняні” листи, неможливість працювати певний час для самозайнятих осіб, неможливість зосередитися на роботі тощо), так і з повною втратою робочого місця. Зокрема, в усних коментарях респондентки жалілися, що вони були змушені піти з роботи через розголос особистої інформації в робочому колективі та плітки, або ж вирішили змінити місце роботи, щоб уникнути неприємних спогадів. В декількох випадках опитані жінки повідомляли, що вони були звільнені з колишнього місця роботи, бо тривалий час не могли опанувати себе після пережитого насильства та продуктивно працювати.

Рис. 5.1. Частка жінок, які зазнали збитків від втрати заробітку внаслідок пережитого насильства, залежно від їх статусу на ринку праці, %

За оцінками постраждалих жінок, середній розмір їхніх збитків від втрати заробітків становив трохи більше 8 тис. грн, при цьому про найбільші втрати доходів повідомляли приватні підприємці або самозайняті особи (в середньому 22,5 тис. грн). Помітно меншими виявились середні втрати заробітку жінок, які працювали за наймом (відповідно 5,3 тис. грн). Що стосується осіб, які мали статус безробітних та пенсіонерок

або перебували в декретній відпустці, розмір втрачених заробітків (ймовірно, неофіційних доходів) виявився помітно нижчим (від 2,5 до 3,5 тис. грн). Разом з тим, порівняння виявлених обсягів втрачених доходів із середнім по країні рівнем заробітної плати жінок (4 480 грн на місяць в 2016 р.) демонструє, наскільки суттєвими можуть виявитися подібні втрати для особистого бюджету постраждалих та їх добробуту (рис. 5.2).

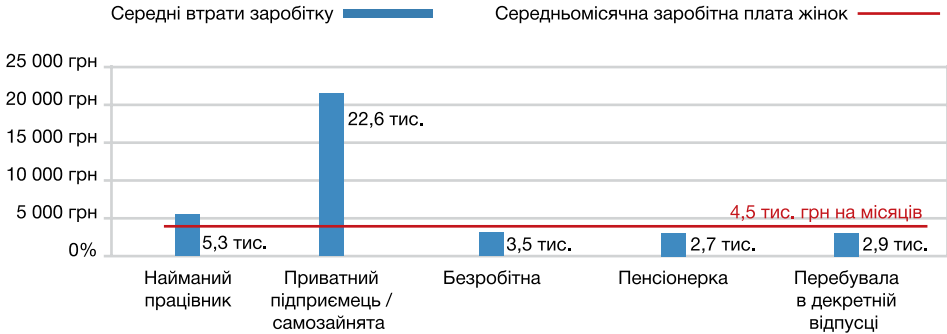

Рис. 5.2. Середні збитки постраждалих від насильства жінок від втрати заробітків та середня по країні заробітна плата жінок у 2016 р., грн

Особисті грошові витрати жінок, які постраждали від ГЗН. Категорії грошових витрат, із якими можуть стикатися постраждалі від насильства жінки, включають:

- витрати на транспортні послуги, пов'язані з проїздом до медичних закладів, відділків поліції, центрів судово-медичної експертизи, суду, соціальних служб тощо;
- витрати на медичні послуги, діагностичні обстеження та купівлю медпрепаратів;
- витрати на консультації психологів, у тому числі дитячих психологів, якщо дитина/діти стали свідками насильства в родині;
- витрати на послуги юристів;
- витрати на адміністративні послуги, наприклад платежі за оформлення довідок, поновлення документів, сплату обов'язкових судових зборів;
- витрати, пов'язані з втратою або пошкодженням особистого майна;
- витрати, пов'язані з необхідністю переїзду на нове місце проживання, оренду окремого житла або влаштування дитини в інший навчальний заклад;
- витрати, пов'язані з тимчасовим перебуванням у притулку (сплата за комунальні послуги, харчування тощо);
- витрати, пов'язані з пошуком нової роботи.

Як показали результати опитування жінок, які постраждали від ГЗН, практично всі респондентки мали певні категорії витрат, спрямованих на подолання наслідків пере-

Табл. 5.2. Частка опитаних жінок, які мали різні категорії особистих витрат у зв'язку з пережитим насильством, та середній розмір цих витрат.

Категорії можливих витрат	Статті витрат	Кількість жінок, які мали витрати, осіб	Частка жінок серед респонденток, %	Середній розмір витрат, грн	Середній розмір витрат за категоріями, грн
Транспортні послуги	Проїзд до лікарні, відділу поліції, соціального центру	329	46,5	173,2	173,2
Медичні послуги	Виклик швидкої, медичної послуги, лабораторні аналізи	152	21,5	842,7	1 710,5
	Купівля ліків та медпрепаратів	490	69,3	1116,5	
	Перебування в стаціонарі	79	11,2	2193,1	
Психологічні послуги	Консультація психолога, психотерапевта	88	12,4	845,9	992,5
	Консультація дитячого психолога	47	6,6	823,4	
Юридичні та адміністративні послуги	Юридичні консультації та юридичний супровід в суді	80	11,3	2451,3	2 343,2
	Оформлення документів (судові та адміністративні збори, штрафи, експертизи)	81	11,5	1365,6	
Витрати на облаштування "нового" життя	Оренда окремого житла (в середньому на місяць)	92	13	6933,6	5 958,2
	Переїзд на нове місце проживання (проїзд, перевезення майна тощо)	110	15,6	2055,1	
Втрати на придбання втраченого або зіпсованого майна, одягу		238	33,7	3413,8	3 413,8
Інші витрати		10	1,4	8040	8 040

житого насильства та/або налагодження "нового" життя після розірвання стосунків із кривдником (табл. 5.2).

Найбільш поширеною статтею грошових витрат потерпілих від насильства виявилась купівля ліків та медпрепаратів, про що повідомили майже 70% опитаних жінок. На

додаток до цього, майже чверть потерпілих витрачали кошти на медичні послуги, пов'язані з викликом невідкладної допомоги, консультаціями лікарів, обстеженнями та лабораторними аналізами, а кожна десята респондентка мала грошові витрати, пов'язані з перебуванням на стаціонарному лікуванні після пережитого насильства.

Природно, що поширеною статтею витрат виявилися й транспортні послуги, зумовлені необхідністю проїзду потерпілої до лікарні, відділу поліції, соціального центру або родичів: подібні витрати мали трохи менше половини респонденток. Третина опитаних жінок повідомила про власні витрати на придбання втраченого або зіпсованого майна та одягу, кожна сьома з них – про витрати, пов'язані з переїздом на нове місце проживання, а 13% респонденток – про витрати на оренду окремого житла.

Кожна дев'ята з опитаних жінок витрачала власні кошти на юридичні консультації, приблизно стільки ж із них сплачували певні адміністративні платежі (штрафи, судові збори, вартість державних експертиз, державні збори за поновлення втрачених документів). Досить незначна частина опитаних жінок користувалася платними послугами психологів (лише 12% респонденток), оскільки переважна більшість із них мали нагоду отримати безкоштовну психологічну допомогу в спеціалізованих центрах або за участі мобільних бригад соціально-психологічної допомоги. Хоча більше двох третин жінок, які мали неповнолітніх дітей, зазначали, що діти були свідками насильства, яке їм довелося пережити (71% респонденток), по консультації дитячих психологів звернулися лише 47 жінок (відповідно 13,6% цієї групи населення).

Що ж стосується інших категорій грошових витрат, які були пов'язані з наслідками пережитого насильства, опитані жінки зазначали такі статті, як сплата боргів власних чоловіків, вартість тимчасового проживання дітей у родичів, харчування або придбання паливних матеріалів (вугілля) за час проживання окремо.

Найбільш вартісною статтею витрат потерпілих від насильства жінок виявились витрати на облаштування “нового” життя (ймовірно, після розірвання стосунків із кривдником). До цієї категорії витрат нами віднесено кошти, витрачені на організацію переїзду на нове місце проживання (як-от перевезення майна, влаштування дитини до нового навчального закладу тощо) та оренду окремого житла. Хоча подібний досвід мала досить невелика кількість опитаних жінок (110 осіб повідомили про переїзд, а 92 особи – про оренду помешкання), їх середні витрати на ці цілі становили майже 6 тис. грн (табл. 5.2).

Досить значними виявились й особисті витрати на придбання або відновлення майна, що було зіпсоване в результаті пережитого насильства (в середньому 3,4 тис. грн). Жінки, які мали відповідні статті витрат, у власних коментарях згадували про такі збитки, як зламані меблі та вхідні двері, розбиті вікна та посуд або зіпсований одяг.

Що стосується медичних послуг, опитані жінки витрачали в середньому 1 710 грн на отримання необхідної медичної допомоги, обстеження або придбання ліків після випадку насильства. Найбільш вартісною статтею витрат виявилось перебування на стаціонарному лікуванні (в середньому понад 2 тис. грн), тоді як на придбання медичних препаратів потерпілі витрачали трохи більше 1 тис. грн. Досить багато жінок, які потребували медичної допомоги, повідомляли, що отримали необхідні їм послуги безкоштовно (зокрема, консультації травматологів, рентгенографії пошкоджених ділянок тіла або оформлення листа тимчасової непрацездатності), тож реальна вартість необхідного комплексу медичної допомоги є значно вищою.

Досить значні кошти витрачалися потерпілими на отримання психологічної допомоги, хоча багато з них підкреслювали, що вони скористалися безкоштовними послугами спеціалізованих центрів або мобільних бригад психологічної допомоги. Ті жінки, які зверталися по платні послуги психологів особисто або для власних дітей, в середньому витрачали на ці цілі майже 1 тис. грн (за весь комплекс консультацій).

Привертає увагу, що значні суми витрачалася респондентками на інші категорії витрат, що пов'язувалися в тому числі й з проявами економічного насильства, яке супроводжувало фізичні та/або емоційні конфлікти. Зокрема, декілька з опитаних жінок інформували, що вони були вимушені сплачувати борги власних чоловіків, які мали залежність від азартних ігор. Суми витрат при цьому сягали 20-25 тис. грн.

Загалом, як показали результати опитування, середній розмір особистих грошових витрат потерпілих на подолання наслідків насильства та пристосування до нових умов життя становив **5 053 грн**. Хоча ці кошти видаються не надто значним, при порівнянні з *середніми грошовими витратами домогосподарств* України (5 016 грн на місяць у III кварталі 2016 р.⁵⁹) стає очевидним, що ця сума цілком може *перевищувати середньомісячний бюджет багатьох сімей*. На жаль, обмежений розмір вибірки та особливості рекрутингу респонденток не дозволяють прослідкувати міжрегіональні відмінності в розмірі витрат, проте найвищі суми витрат однозначно фіксуються в м. Києві (12 973 грн).

Розподіл потерпілих жінок за розміром особистих грошових витрат показує, що практично кожна восьма жінка взагалі не витратила коштів на подолання наслідків насильства (рис. 5.3). Третина постраждалих витратила на ці цілі менше 1 тис. грн, близько чверті опитаних жінок – від 1 до 5 тис. грн. Разом з тим, практично кожна дванадцята жінка понесла особисті витрати у зв'язку за насильством у розмірі 15 тис. грн і більше.

Розмір витрат на подолання наслідків насильства суттєво залежав від характеру отриманих травм, про які повідомляли постраждалі жінки (рис. 5.4). Так, середні ви-

⁵⁹ Витрати і ресурси домогосподарств України у III кварталі 2016 р., Статистичний бюлетень Держстату України. – Київ, 2017. – 153 с.

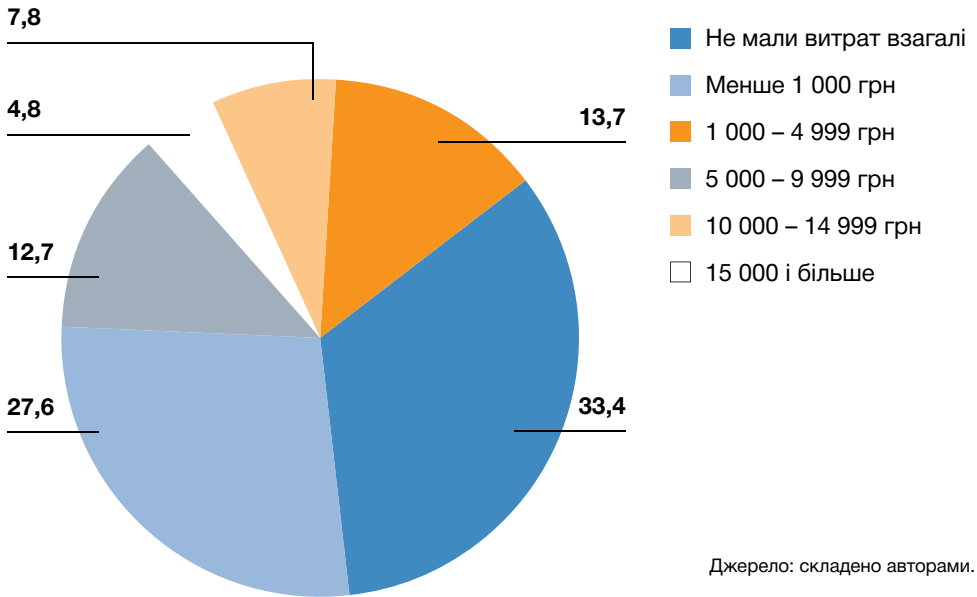

Рис. 5.3. Розподіл постраждалих від насильства жінок за розміром особистих грошових витрат на подолання наслідків пережитого насильства, %.

трати жінок, які зазнали тяжких тілесних ушкоджень, у 1,7 рази перевищували середні витрати потерпілих, які зазнали ушкоджень середнього ступеня тяжкості, та в 2,6 рази перевищували витрати потерпілих, які зазнали легких тілесних ушкоджень. Досить значними виявилися витрати тих потерпілих, які повідомляли про інші розлади здоров'я, не травми (в середньому 8,3 тис. грн). У своїх коментарях під час опитування ці респондентки згадували про загострення хронічних захворювань, що були спричинені стресом внаслідок насильства, гіпертонічні кризи та нервові зриви, які потребували тривалого лікування та відновлення.

Разом з тим, розмір середніх грошових витрат постраждалих жінок суттєво відрізнявся залежно від їх віку та статусу на ринку праці (рис. 5.5). Так, молодші жінки повідомляли про суттєво менші витрати, ніж жінки старшого віку, так само, як і жінки, які не працювали (і, відповідно, не мали постійних заробітків), у порівнянні з жінками, які були зайняті на ринку праці. Зокрема, середні витрати жінок-приватних підприємців практично в три рази перевищували середні витрати безробітних жінок, пенсіонерок та домогосподарок. Це дає підстави для невтішного висновку, що розмір власних витрат потерпілих на подолання наслідків насильства та повернення до нормального життя визначається *не фактичною потребою в допомозі, а наявністю чи відсутністю*

ресурсів. Відповідно, малозабезпечені або непрацевдатні жінки, які не мають сторонньої допомоги, виявляються особливо вразливими та не завжди отримують повний цикл належної допомоги.

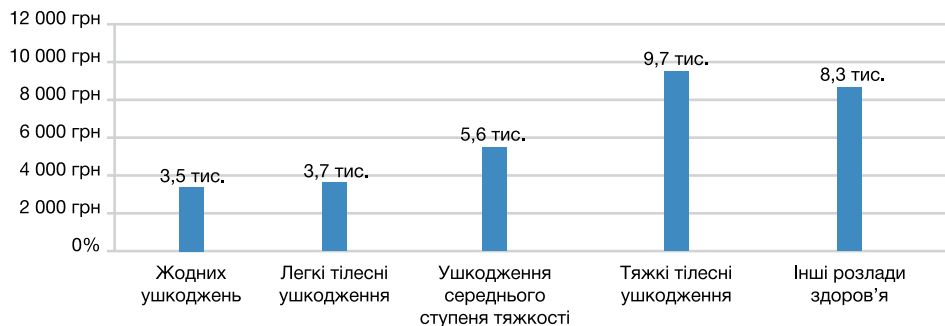

Рис. 5.4. Середні особисті витрати постраждалих від насильства жінок залежно від ступеня тяжкості отриманих ушкоджень, грн

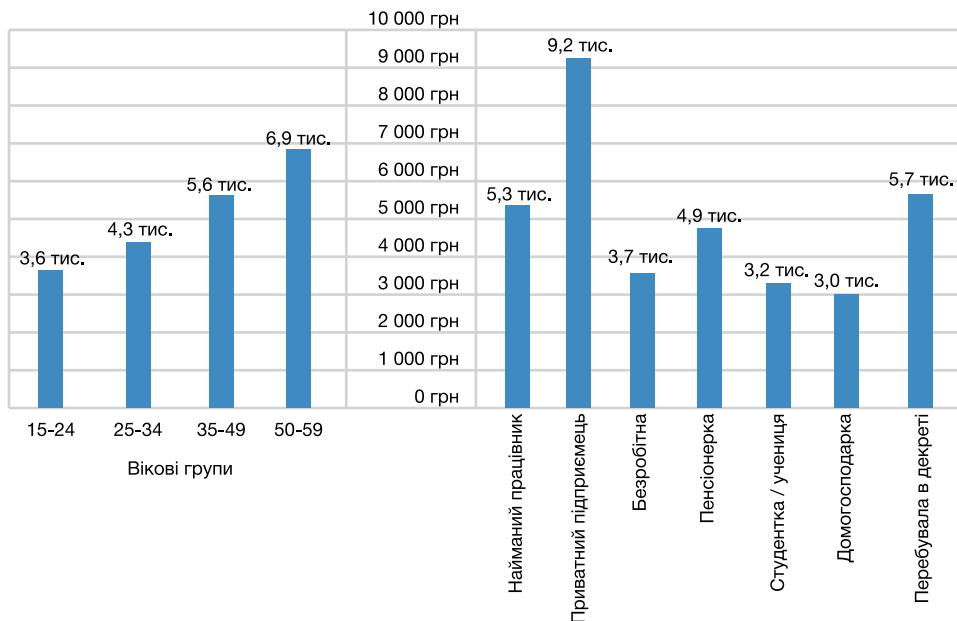

Рис. 5.5. Розподіл особистих витрат постраждалих від насильства жінок залежно від їх віку та статусу на ринку праці.

В контексті економічного аналізу вартості насильства щодо жінок важливо, що основна частина відповідних витрат лягає на самих постраждалих (табл. 5.3). Про те, що вони самостійно (за власні кошти) сплачували всі категорії необхідних витрат, зазначили 42% опитаних жінок, ще 22% з них отримали допомогу від батьків, дітей або інших родичів. Лише кожна восьма постраждала жінка брала необхідні кошти зі спільного бюджету домогосподарства, в той час як кривдники оплачували необхідні витрати лише для 4% потерпілих осіб.

Табл. 5.3. Розподіл відповідей респонденток на запитання “Хто сплачував основну частину витрат, пов’язаних із насильством?”

Відповіді	Кількість жінок	Відсоток
Сплачувала самостійно (за власні кошти)	298	42,1
Брала кошти зі спільного бюджету домогосподарства	94	13,3
Допомогли батьки, діти, інші родичі	157	22,2
Оплачував кривдник	27	3,8
Допомогли інші люди, не члени сім’ї	51	7,2
Інше	5	0,7
Усього отриманих відповідей	632	89,4
Немає відповіді (відмова від відповіді, не знає відповіді)	75	10,6
Усього	707	100,0

Важливо, що наслідки насильства щодо жінок виявляються не лише в прямих грошових витратах або збитках для здоров’я, вони можуть мати вагомі непрямі ефекти, що призводять до втрати задоволеності життям, ускладнених взаємовідносин в родині, зниження впевненості в собі, втрати довіри до оточуючих людей тощо. Зокрема, результати опитування внутрішньо переміщених жінок в рамках проекту “Мобілізація внутрішньо переміщених жінок проти домашнього та ґендерно орієнтованого насильства” (ВБО “Конвіктус Україна”, АЦ “Соціоконсалтинг”, 2016 р.), показали, що майже третина респонденток, які пережили насильство, відчували складнощі в спілкуванні з близькими людьми (табл. 5.4), а кожна десята жінка згадує про втрату довіри до оточуючих. Емоційні негаразди виявлялися й у високому рівні роздратування респонденток, від якого потерпали близькі, при цьому 6% жінок згадували, що повністю припинили спілкування з найближчим оточенням.

Емоційні наслідки пережитого насильства не лише призводять до тривалих психологічних розладів та депресій, але можуть проявлятися й у віддаленій перспективі, призводячи до погіршення загальної якості життя постраждалих жінок. Окремим типом непрямих збитків від проявів насильства щодо жінок слід вважати втрачені можливості щодо особистої самореалізації, успішного кар’єрного розвитку, повноцінного відпочинку та дозвілля. Психологи наводять приклади, коли наслідки сексуального насильства призводять до ускладнених відносин із протилежною статтю, відмови від

інтимних стосунків або планування вагітності. Численні дослідження наголошують, що діти, які ставали свідками насильства у власній родині, демонструють схильність до девіантної поведінки, страждають на психологічні розлади в дорослому житті, можуть переносити подібні моделі відносин на власні сім'ї.

Табл. 5.4. Вплив пережитого насильства на стосунки з близькими людьми, % респонденток, які стикалися принаймні з одним випадком насильства

Наслідки	Так	Ні	Складно відповісти
Відчувала складнощі в спілкуванні з близькими	30	69	1
Відчувала постійне відчуття сорому / провини	21	76	3
Зривала на близьких своє роздратування, поводи́ла себе агресивно	25	73	2
Перестала довіряти близьким людям	12	85	3
Повністю припинила спілкування	6	93	1
Інше	1	93	6

Джерело: соціологічне дослідження “Мобілізація внутрішньо переміщених жінок проти домашнього та гендерно орієнтованого насильства” (ВБО “Конвіктус Україна”, АЦ “Соціоконсалтинг”, 2016).

На жаль, сучасні інструменти економічного аналізу не дають змоги достовірно оцінити розмір завданої емоційної шкоди та втрачених можливостей у випадку насильства. Єдиним джерелом отримання подібних даних може стати самооцінка самих постраждалих, які здатні оцінити приблизний розмір гідної компенсації за завдану моральну шкоду в кожному конкретному випадку.

Вочевидь, визначення економічного еквіваленту заподіяної шкоди є складним завданням, зважаючи на різнобічний характер отриманих ушкоджень, фактичних збитків та потенційних втрат, віддалених наслідків психологічних травм. Учасницям опитування було досить складно однозначно визначати конкретні суми компенсації; багато з них наголошували на неможливості економічної оцінки впливу пережитого насильства на їхнє життя:

” “це все неможливо оцінити, бо я втратила здоров’я, а воно – безцінне”, “у мене було повністю зіпсоване життя – як це можна оцінити?”.

Однак, узагальнення отриманих відповідей дає змогу визначити середній розмір гідної компенсації, яку самі жінки вважають прийнятною за заподіяну моральну шкоду, а саме – **42 181 грн.**

6 Сукупні економічні втрати, пов'язані з насильством щодо жінок в українському суспільстві (за результатами моделювання)

Як зазначалося в попередніх розділах дослідження, офіційна статистика правопорушень, які пов'язані з насильством щодо жінок, відображає лише незначну частину реальних випадків, що мають місце в суспільстві. Жертви ГЗН рідко звертаються по сторонню допомогу, побоюючись суспільного осуду та звинувачень у провокативній поведінці, або очікуючи на відплату від кривдника. Важливою причиною замовчуваності випадків сексуального або домашнього насильства залишається й низький рівень довіри населення до суспільних інститутів, включаючи правоохоронні органи, невпевненість в можливості отримати якісну допомогу, або й повна відсутність спеціалізованих послуг для жертв насильства на місцевому рівні.

Тому отримання достовірних результатів будь-яких економічних розрахунків, що спрямовані на визначення суспільних наслідків насильства щодо жінок, потребує коригування на рівень латентності подібних правопорушень, тобто їх прихованого характеру. Зокрема, з високим рівнем ймовірності можна припустити, що лише незначна частина звернень жінок по медичну допомогу у випадку отримання тілесних ушкоджень асоціюється з домашнім або сексуальним насильством, оскільки самі постраждали нерідко схильні уникати розголошення обставин отримання травми. Аналогічна ситуація може характеризувати й рівень звернення до правоохоронних органів. Тому з метою оцінки рівня поширеності проявів ГЗН в суспільстві в міжнародній практиці використовуються дані спеціальних соціологічних опитувань.

Так, за даними дослідження UNFPA в Україні (2014)⁶⁰, 8,8% жінок віком 15-49 років стикалися з фізичним насильством протягом останніх 12 місяців, в той час як про досвід сексуального насильства згадали 2,5% жінок цієї вікової групи. Разом з тим, лише 31,6% постраждалих жінок зверталися по будь-яку допомогу після пережитого насильства. Частина ж потерпілих, які звернулися до правоохоронних органів, становила 15,9%, а послугами медичних та соціальних працівників скористалися лише близько 1% жертв.

Екстраполяція цих показників на все жіноче населення України у віці 15-49 років

⁶⁰ Поширення насильства щодо дівчат та жінок, підготовлено GfK Ukraine на замовлення UNFPA, Київ, 2014. – Режим доступу: <http://www.unfpa.org.ua/files/articles/4/70/GBV%20prevalence%20survey%20%20UA.pdf>.

(10 260,8 тис. осіб в 2015 р. за даними Держстатслужби) дозволяє змоделювати гіпотетичну чисельність постраждалих від фізичного та сексуального насильства у суспільстві та розрахувати приблизну кількість користувачів різних послуг, що надаються постраждалим, але не завжди відображається даними офіційної статистики (наприклад, медичні послуги).

Так, з урахуванням рівня поширеності ГЗН в українському суспільстві гіпотетична кількість жінок, які пережили фізичне насильство протягом року, становитиме 902,5 тис. осіб, а чисельність жінок, які мали досвід сексуального насильства за цей період – 256,5 тис. осіб (табл. 6.1).

Відповідно до методичних підходів даного дослідження, втрати макроекономічного продукту оцінюються виключно по відношенню до зайнятого населення, тож побудова надійної моделі економічних наслідків насильства потребуватиме додаткових даних щодо гіпотетичної кількості постраждалих серед жінок, які зайняті в економіці країни (відповідно 5,8 млн осіб станом на 2015 р.). При врахуванні показників поширеності ГЗН серед цієї сукупності жіночого населення гіпотетична кількість зайнятих жінок, які зазнали фізичного насильства, становитиме 510,7 тис. осіб, а потерпілих від сексуального насильства – 145,1 тис. жінок.

Детальні результати моделювання кількості постраждалих жінок, які зверталися по допомогу до різних надавачів послуг, включаючи правоохоронні органи та медичних працівників, представлені в табл. 6.1.

Табл. 6.1. Оцінки загальної чисельності жінок, які постраждали від фізичного та сексуального насильства та зверталися по допомогу, 2015 р. (результати моделювання за даними соціологічного опитування UNFPA в 2014 р.).

	Все населення, осіб	Зайняте населення, осіб
Загальна кількість жінок віком 15–49 років, із них:	10 260 831	5 804 500
жінки, які мали досвід фізичного насильства (8,8% - UNFPA, 2014)	902 953	510 796
жінки, які мали досвід сексуального насильства (2,5% - UNFPA, 2014)	256 521	145 113
Усього жінок, які постраждали від фізичного та сексуального насильства, із них:	1 159 474	655 909
зверталися по будь-яку допомогу (31,6% - UNFPA, 2014)	366 394	207 267
зверталися до медичних працівників (1,2% - UNFPA, 2014)	13 913	7 871
зверталися до правоохоронних органів (15,9% - UNFPA, 2014)	184 356	104 290

Наступним етапом моделювання є визначення гіпотетичної кількості жінок, які отримали різні категорії тілесних ушкоджень внаслідок ГЗН. Ці дані є необхідною передумовою оцінювання вартості комплексу медичних послуг, яких потребували постраждалі, та втраченого макроекономічного продукту внаслідок тимчасової непрацездатності жертв.

Результати соціологічного опитування UNFPA в 2014 р. дозволяють оцінити й структуру травматизму постраждалих від фізичного та сексуального насильства, а накладання відповідних показників на гіпотетичну чисельність постраждалих жінок, які зверталися по медичну допомогу (а отже, мали певні ушкодження внаслідок насильства), – отримати приблизну кількість випадків легких ушкоджень, ушкоджень середньої тяжкості та тяжких тілесних ушкоджень (табл. 6.2).

Табл. 6.2. Кількість жінок, які отримали травми внаслідок фізичного та сексуального насильства, 2015 р. (результати моделювання за даними соціологічного опитування UNFPA в 2014 р.).

	Все населення					Зайняте населення				
	Постраждали від фізичного насильства		Постраждали від сексуального насильства		Разом постраждали від ГЗН, осіб	Постраждали від фізичного насильства		з них: дорослих осіб		Разом постраждали від ГЗН, осіб
	%	осіб	%	осіб		%	осіб	%	осіб	
Усього постраждалих жінок віком 15-49 років, які зверталися по медичну допомогу, із них отримали:										
легкі тілесні ушкодження	73	7 910	65,4	2 013	9 923	73	4 475	65,4	1 139	5 614
тілесні ушкодження середньої тяжкості	16	1 734	19	585	2 318	16	981	19	331	1 312
тяжкі тілесні ушкодження	7,2	780	18,7	576	1 356	7,2	441	18,7	326	767

Джерело: розраховано за даними Держстату України та соціологічного опитування UNFPA в 2014 р.

Як показують результати моделювання, оціночна кількість потерпілих жінок із травмами внаслідок ГЗН значно перевищує ті показники, що були обліковані адміністративними даними Нацполіції в 2015 р. (відповідно 188 жінок, які отримали тілесні ушкодження різного ступеню тяжкості, та 278 жінок-жертв згвалтувань).

Саме ці показники будуть використані для коригування розрахунків економічної вартості різних категорій суспільних витрат із урахуванням реальної кількості потерпілих жінок. Слід наголосити, що подібні статистичні процедури мають сенс для тих категорій витрат, що характеризуються високим рівнем латентності, зокрема рівень травматизму внаслідок фізичного або сексуального насильства або оцінка потреби постраждалих у медичній допомозі. Разом з тим, ті складові суспільних витрат, які в повній мірі відображені адміністративними даними (як-от звернення до органів соціального захисту та надання соціальних послуг), не потребують додаткового коригування.

Нижче наведено розрахунки суспільних витрат, пов'язаних із реагуванням на факти ГЗН та надання допомоги постраждалим, що ґрунтуються на викладених раніше методологічних підходах та модельних розрахунках гіпотетичної чисельності постраждалих жінок у суспільстві.

1. Втрачений макроекономічний продукт. Відповідно до розроблених підходів, складові втрачених економічних результатів включають: передчасні смерті внаслідок ГЗН, втрати ВВП внаслідок тимчасової та стійкої непрацездатності жертв насильства, видатки на виплати пенсій по інвалідності, економічні втрати внаслідок зниженої працездатності постраждалих, яка впливає на виконання повсякденної домашньої роботи. З урахуванням розрахункових показників ВВП на 1 зайнятого працівника, середньої тривалості непрацездатності постраждалих від різних категорій тілесних ушкоджень, розміру середньорічної пенсії по інвалідності та мінімальної заробітної плати, які були обґрунтовані в розділі 3, а також змодельованої кількості зайнятих жінок, які зазнали насильства, обсяги втраченого макроекономічного продукту складають:

1) втрачені життя: 275 смертей жінок \times \$5 510,79 (річний ВВП на 1 зайнятого працівника) = \$1 515 560;

2) втрачений ВВП внаслідок тимчасової непрацездатності травмованих жінок: 5 614 зайняті жінки з легкими тілесними ушкодженнями \times 5 днів непрацездатності \times \$21,96 (ВВП на день на зайнятого працівника) + 1 312 зайняті жінки з тілесними ушкодженнями середньої тяжкості \times 21 день непрацездатності \times \$21,96 (ВВП на день на зайнятого працівника) + 767 зайнятих жінок з тяжкими тілесними ушкодженнями \times 42 дні непрацездатності \times \$21,96 (ВВП на день на зайнятого працівника) = \$1 928 879;

3) втрачений ВВП внаслідок стійкої непрацездатності (інвалідизації) жінок, які отримали тяжкі тілесні ушкодження: 767 зайнятих жінок з тяжкими тілесними ушкодженнями \times 5,6% (рівень інвалідизації від ГЗН) \times \$5 510,79 (середньорічний ВВП на зайнятого працівника) = \$221 237;

4) видатки на виплату пенсій по інвалідності жінкам, які втратили працездатність внаслі-

док ГЗН: 767 зайнятих жінок з тяжкими тілесними ушкодженнями \times 5,6% (рівень інвалідизації від ГЗН) \times \$70,7 (середньомісячна пенсія з інвалідності) \times 12 місяців = \$36 440;

5) втрати економічних результатів внаслідок зниженої працездатності жінок (невиконання домашньої роботи): 13 913 жертви фізичного та сексуального насильства, які зверталися по медичну допомогу (все населення віком 15–49 років) \times 62,1% (постраждали, які підтвердили вплив насильства на виконання домашньої роботи) \times 7 днів (середня тривалість зниженої працездатності) \times \$2,77 (середньоденна мінімальна заробітна плата) = \$167 529.

Відповідно, за модельними розрахунками, сукупні втрати макроекономічного продукту внаслідок насильства щодо жінок в 2015 р. становили **\$3 869 645**.

2. *Вартість послуг, що пов'язані з реагуванням на факти насильства щодо жінок та наданням підтримки постраждалим.* Економічна оцінка вартості послуг, що надаються постраждалим від насильства, охоплює визначення потреби в медичних послугах, витратах на реагування правоохоронних органів на випадки ГЗН, надання соціальних послуг постраждалим від домашнього насильства та фінансування системи спеціалізованих заходів із попередження насильства щодо жінок.

З урахуванням приблизної вартості мінімальних пакетів обов'язкових *медичних послуг і процедур* для кожного “типового випадку” ГЗН, що були обґрунтовані в розділі 4.1, вартість послуг системи охорони здоров'я, якими мали скористатися постраждалі від насильства жінки в 2015 р., становила **\$2 999 038**, у т.ч.:

1) медичні послуги для постраждалих від сексуального насильства: 2 013 жінки, які потребували мінімального обсягу постконтактних послуг \times \$236 + 585 жінок із більш серйозними травмами \times \$772 + 576 жінок із тяжкими травмами, які потребували психологічної підтримки \times \$810 = \$1 393 248;

2) медичні послуги для постраждалих від домашнього насильства: 7 910 жінок із легкими тілесними ушкодженнями \times \$20 + 1 734 жінки з тілесними ушкодженнями середньої тяжкості \times \$385 + 780 жінок з тяжкими тілесними ушкодженнями \times \$1 000 = \$1 605 790.

Діяльність *правоохоронних органів* з реагування на випадки ГЗН здебільшого відображена офіційною статистикою щодо зареєстрованих правопорушень. Однак, експерти наголошують на високому рівні латентності злочинів, пов'язаних із домашнім насильством, коли самі постраждалі схильні приховувати справжні обставини отримання тілесних ушкоджень. Це дає підстави для коригування окремих категорій облікованих правопорушень на показники звернень постраждалих, що отримані в результаті соціологічних опитувань населення.

Так, як показують результати дослідження UNFPA в 2014 р., лише 15,9% жінок, які пережили фізичне або сексуальне насильство, зверталися до правоохоронних органів; при цьому до розгляду було прийнято лише 88% звернень потерпілих⁶¹. Однак, навіть якщо звернення не було зареєстровано, правоохоронці вочевидь витрачали час на з'ясування обставин інциденту, спілкування з учасниками або свідками. Це дає підстави для коригування загального числа т.зв. “легких” правопорушень, які не призвели до настання адміністративної або кримінальної відповідальності, на відповідний рівень латентності (88%). В цьому випадку гіпотетична кількість звернень до правоохоронців з приводу ГЗН зростає до 36 900 заяв у 2015 р.

Можна припустити, що рівень реєстрації адміністративних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством, також не відображає справжніх масштабів проблеми, оскільки не всі потерпілі бажають подавати заяви до правоохоронних органів. Тому коригування числа зареєстрованих адмінпорушень на рівень реєстрації звернень постраждалих (88%) також видається правомірним для оцінки реальних масштабів роботи правоохоронних органів. В результаті моделювання гіпотетична кількість випадків ГЗН, які мають місце в суспільстві та підлягають під дію КУпАП, становитиме 95 159 правопорушень.

Уточнення реальної кількості кримінальних правопорушень, пов'язаних із ГЗН, пропонується здійснити за даними про гіпотетичну кількість потерпілих жінок, які отримали різні категорії травм внаслідок сексуального та фізичного насильства (13 597 осіб за модельними розрахунками в табл. 6.2). Нанесення всіх форм тілесних ушкоджень та сексуальне насильство є кримінально караними, тож латентність цих злочинів може бути пов'язана з припущенням, що частина потерпілих уникає розголошення інформації про кривдника (чоловіка або партнера). При врахуванні рівня звернень постраждалих до правоохоронних органів та реєстрації цих звернень (15,9% та 88%), гіпотетична кількість кримінальних злочинів, пов'язаних із ГЗН, зростає до 1 902 випадків.

Відповідно, з урахуванням приблизної вартості “типового” комплексу заходів із реагування на правопорушення різного ступеня тяжкості (розділ 4.2), суспільні витрати на діяльність правоохоронних органів та системи правосуддя становитимуть:

- 1) звернення з приводу ГЗН, які не призвели до адміністративної або кримінальної відповідальності: $36\,900 \text{ звернень} \times \$15 = \$553\,500$;
- 2) адміністративні правопорушення: $95\,159 \text{ правопорушень} \times \$29 = \$2\,759\,614$;
- 3) утримання порушників під адміністративним арештом: $3\,895 \text{ осіб} \times 15 \text{ днів} \times \$5 \text{ на день} = \$292\,125$;

⁶¹ Поширення насильства щодо дівчат та жінок, підготовлено GfK Ukraine на замовлення UNFPA, Київ, 2014. – Режим доступу: <http://www.unfpa.org.ua/files/articles/4/70/GBV%20prevalence%20survey%20%20UA.pdf>.

- 4) кримінальні правопорушення: 1 902 злочини, пов'язані з ГЗН \times \$174 = \$330 948;
- 5) видатки пенітенціарної системи на відбування покарань кривдниками: 3 400 осіб \times \$5 на день \times 365 днів = \$6 205 000.

Таким чином, сукупні видатки, пов'язані з реагуванням правоохоронних органів і системи правосуддя на ГЗН, могли сягати до **\$10 141,1** в 2015 р.

Вартість *соціальних послуг*, які були надані постраждалим від насильства жінкам, не демонструє залежності від рівня латентності повідомлень про ГЗН, тож відповідні суспільні витрати визначаються адміністративними даними про кількість звернень до органів соціального захисту з приводу насильства та часткою користувачів послуг центрів соціально-психологічної допомоги (розділ 4.3):

- 1) звернення до органів соціального захисту з приводу домашнього насильства (жінки): 89 551 звернень \times 1 год. (час витрачений на консультацію соціальним працівником) \times 17,91 грн (середньогодинна зарплата в секторі соціальної допомоги) = \$73 437;
- 2) направлення на корекційні програми (чоловіки): 5 704 осіб \times 1 год. (час витрачений на оформлення документів) \times 17,91 грн (середньогодинна зарплата в секторі соціальної допомоги) = \$4 358;
- 3) направлення до центрів соціально-психологічної допомоги: 17 094 осіб \times 1 год. (час, витрачений на оформлення документів) \times 17,91 грн (середньогодинна зарплата в секторі соціальної допомоги) = \$14 018;
- 4) проходження корекційних програм кривдниками (чоловіки): 1 265 осіб \times 50 год. \times 17,91 грн (середньогодинна зарплата в секторі соціальної допомоги) = \$51 868;
- 5) фінансування послуг, що були надані постраждалим від домашнього насильства в центрах соціально-психологічної допомоги протягом року: \$576 621;
- 6) спеціалізовані заходи з попередження домашнього насильства (видатки місцевих бюджетів): \$25 634.

Таким чином, сукупна вартість надання соціальних послуг для жінок, які постраждали від домашнього та ГЗН, становила **\$745 936** в 2015 р. На додаток до цього, витрати на спеціалізовані послуги включали функціонування національної "гарячої" лінії у розмірі \$262 800 на рік (розділ 4.4).

3. *Персональні витрати жінок, які постраждали від ГЗН, виступають важливою скла-*

довою збитків, які несе суспільство у зв'язку з насильством щодо жінок. Ця категорія витрат визначається втратою особистого майна або доходу, вартістю послуг, пов'язаних із подоланням наслідків насильства або розірванням стосунків із кривдником та переїздом на нове місце проживання. За даними опитування UNFPA в 2014 р., 31,6% жінок, які зазнали насильства, зверталися по будь-яку допомогу, тож можна припустити, що лише ця частина потерпілих мала певні витрати, пов'язані з подоланням наслідків насильства. Накладання цього показника на змодельовану чисельність жінок, які постраждали від ГЗН (1 159 тис. осіб), дозволяє оцінити кількість осіб, які мали особисті витрати, в 366 394 особи.

Разом з тим, результати спеціального соціологічного опитування постраждалих жінок дозволили оцінити розмір середніх матеріальних збитків та платежів “із кишені” потерпілих, а також частку жертв, які мали відповідні категорії витрат (розділ 5). Відповідно, масштаби персональних витрат постраждалих від насильства жінок на рівні всього населення становитимуть:

1) збитки від втрати особистого майна: 366 394 жінки, які шукали допомоги × 55,4% (частка жертв, які підтвердили матеріальні збитки внаслідок насильства) × \$547 (середній розмір матеріальних збитків) = \$110 999 136;

2) збитки від втрати доходів: 366 394 жінки, які шукали допомоги × 25,3% (частка жертв, які підтвердили втрату доходів внаслідок насильства) × \$372 (середній розмір втраченого доходу) = \$34 503 329;

3) особисті витрати на подолання наслідків насильства: 366 394 жінки, які шукали допомоги × \$122 (середні особисті витрати, без урахування вартості медичних послуг) = \$44 530 933.

Отже, обсяги особистих витрат жінок, які постраждали від ГЗН, можуть становити до **\$190 033 398** на рік у масштабах всієї країни.

Підсумовуючи результати моделювання економічних наслідків насильства щодо жінок для українського суспільства, слід зазначити, що, за **умови врахування прихованого характеру ГЗН, подібні втрати можуть сягати \$208 млн на рік**. Отримані результати майже в 20 разів перевищують економічний еквівалент вартості офіційно облікованих випадків насильства щодо жінок (відповідно \$10,8 млн в 2015 р.) та сягають до **0,23% ВВП країни**.

Постатейний огляд структури сукупних витрат суспільства, пов'язаних із наслідками насильства щодо жінок, представлено в табл. 6.3. Розрахунки за “типовим” сценарієм оцінки ґрунтуються виключно на облікованій чисельності жінок, які зазнали

Табл. 6.3. Сукупні витрати суспільства, пов'язані з наслідками насильства щодо жінок, 2015 р., тис. доларів США.

Категорії можливих витрат	Складові витрат	Облікована кількість потерпілих / кривдників	«Типовий» сценарій	Сценарій «повного охоплення»
1. Втрачені макроекономічні результати				
Необоротні витрати	Втрачені життя (смерті)	8 (min) – 275 (max)	44,1	1 515,8
	Втрати від тимчасової непрацездатності (всі категорії тілесних ушкоджень)	188 (min) – 7 693 (max)	39,9	1 928,9
Оборотні витрати	Втрати від стійкої втрати працездатності (ВВП)	19 (min) – 43 (max)	5,9	221,2
	Втрати від стійкої втрати працездатності (пенсії)	19 (min) – 43 (max)	0,9	36,4
	Втрати від зниженої працездатності	476 (min) – 8 640 (max)	5,7	167,5
	Разом		52,5	2 354,0
Разом втрачені макроекономічні результати			96,6	3 869,8
2. Вартість послуг, що пов'язані з реагуванням на факти насильства щодо жінок та наданням допомоги потерпілим				
Охорона здоров'я	Сексуальне насильство	278 (min) – 3 078 (max)	118,0	1 393,2
	Домашнє насильство (всі категорії тілесних ушкоджень)	188 (min) – 10 424 (max)	26,3	1 605,8
	Разом		145,3	2 999,0
Правоохоронні органи та пенітенціарні заклади	Правопорушення, що не призвели до адміністративної або кримінальної відповідальності	32 472 (min) – 36 900 (max)	13	6933,6
	Адміністративні правопорушення	83 740 (min) – 95 159 (max)	15,6	2055,1
	Утримання правопорушників під адміністративним арештом	3 895	292,1	
	Кримінальні правопорушення	659 (min) – 1 902 (max)	114,7	330,9
	Відбування покарань у пенітенціарних закладах	3 400	6 205,0	
Разом		9 527,4	10 141,1	
Сектор соціальних послуг	Звернення до органів соціального захисту з приводу домашнього насильства та проходження корекційних програм	xxx	143,7	
	Надання послуг жертвам насильства в закладах соціального обслуговування	2 055*	576,6	
	Здійснення заходів із попередження насильства в сім'ї	xxx	25,6	
	Разом		745,9	
Спеціалізовані послуги для жертв насильства	Робота цілодобової Національної «гарячої» інформаційної лінії	xxx	262,8	
Разом вартість послуг			10 681,4	14 148,8
3. Особисті витрати жертв насильства та їх домогосподарств				
Матеріальні збитки	Збитки від втрати особистого майна	366 394 (max)	xxx	110 999,1
	Збитки від втрати доходів	366 394 (max)	xxx	34 503,3
Особисті грошові витрати	Витрати "з кишені" на подолання наслідків насильства	366 394 (max)	xxx	44 530,9
Разом особисті витрати жертв насильства			xxx	190 033,3
Усього витрат			10 778,0	208 051,9

* Отримувачі послуг центрів соціально-психологічної допомоги (у зв'язку з насильством) та соціальних центрів матері та дитини.

ушкоджень внаслідок фізичного або сексуального насильства, та адміністративних даних щодо зареєстрованих правопорушень і наданих соціальних послуг. Сценарій “повного охоплення” представляє результати моделювання гіпотетичної чисельності потерпілих від різних форм насильства з урахуванням даних соціологічних опитувань, зокрема рівня поширеності досвіду ГЗН серед жінок віком 15–49 років, особливостей їх звернень по допомогу та структури фізичних ушкоджень внаслідок пережитого насильства.

З урахуванням показників поширеності ГЗН гіпотетична чисельність жінок, які стикалися з певною формою насильства протягом року, зростає до 1,1 млн осіб. Відповідним чином зростає і кількість потерпілих, які отримали тілесні ушкодження, що впливає на обсяги макроекономічного продукту, який було втрачено внаслідок непрацездатності жінок, та наданих медичних послуг.

Привертає увагу, що лєвова частка суспільних витрат, пов'язаних із ГЗН, покладається на самих потерпілих. В умовах недоступності (або й повної відсутності) послуг для постраждалих від насильства жінок, значна частина жертв вимушена з власної кишені оплачувати цілий ряд послуг, пов'язаних з оформленням документів та здійсненням державних експертиз, юридичною підтримкою в суді або отриманням необхідної психологічної підтримки. Системний брак притулків для жінок, які зазнали домашнього насильства, змушує постраждалих за власний рахунок винаймати безпечне помешкання та самостійно пристосовуватися до нових умов життя після розірвання стосунків із кривдником.

Разом з тим, на витрати, пов'язані з наданням соціальних послуг з приводу домашнього насильства, припадає досить незначна частина суспільних витрат. Це зумовлено низьким рівнем фінансування сектору, скороченням штату соціальних працівників та низькою заробітною платою фахівців, які задіяні до надання соціальних послуг. На превентивні ж заходи, які покликані сприяти запобіганню насильства в суспільстві, витрачаються мізерні кошти (\$25,6 тис. на рік), які, до того ж, виділяються лише в деяких регіонах країни.

Найбільш “вартісною” категорією видатків на надання послуг залишається діяльність правоохоронних органів та системи правосуддя, зокрема відбування покарання кривдниками в закладах пенітенціарної системи. Разом з тим, зберігається високий рівень латентності правопорушень, пов'язаних із ГЗН, що зумовлює неповне врахування масштабів відповідних кримінальних злочинів правоохоронними органами, а неодинокі випадки відмов у реєстрації заяв потерпілих призводять до загальної недооблікованості звернень з приводу насильства щодо жінок.

Висновки

Результати дослідження економічної вартості насильства щодо жінок підтверджують комплексний характер цієї проблеми, що впливає не лише на приватне життя постраждалих або їхніх сімей, а й має вагомі суспільні наслідки. Втрати, пов'язані з гендерно зумовленим насильством, можуть бути оцінені в грошовому, трудовому або нематеріальному вимірі, мати поточні, довготривалі та потенційні ефекти, розподілятися між різними представниками суспільства, включаючи самих потерпілих, членів їх сімей, кривдників, роботодавців, які несуть збитки внаслідок тимчасової непрацездатності працівників, державні та громадські організації, які надають послуги постраждалим, бюджети різного рівня та суспільство загалом.

Можливі статті грошових витрат охоплюють втрати макроекономічного продукту, що зумовлені непрацездатністю постраждалих, та вартість послуг із реагування на факти насильства, надання допомоги жертвам або притягнення кривдників до відповідальності. Певний економічний еквівалент мають і медико-демографічні втрати, що включають передчасні смерті, втрати здоров'я та інвалідизацію потерпілих. Непрямі збитки від насильства щодо жінок можуть зумовлюватися емоційними наслідками пережитого випадку, віддаленими посттравматичними ефектами, впливом на сімейні та міжособистісні стосунки жертв тощо.

В цьому дослідженні можливі статті витрат класифіковані в рамках трьох основних категорій: 1) втрачений макроекономічний продукт, що охоплює необоротні (передчасні смерті) та оборотні втрати населення (тимчасова непрацездатність, інвалідизація, знижена працездатність), 2) вартість послуг, пов'язаних із реагуванням на випадки насильства та надання допомоги потерпілим (сектор охорони здоров'я, правоохоронні органи та система правосуддя, виправні заклади для кривдників, сектор соціальних та спеціалізованих послуг для жінок, які постраждали від насильства), 3) особисті грошові витрати потерпілих на подолання наслідків пережитого насильства та непрямі (емоційні, моральні) збитки, які наразі складно оцінити економічним еквівалентом.

Розрахунки вартості окремих статей витрат ґрунтуються на різних підходах, серед яких – підхід “типового випадку”, в межах якого оцінюється вартість певного комплексу послуг, що мають бути надані в конкретній ситуації, підхід “сукупних операційних витрат”, застосування якого має сенс у випадку необхідності нелімітованого надання послуг (як-от цілодобова інформаційна лінія або “лінія довіри”), а також “пропорційного характеру сукупних витрат” на надання певних послуг, що пов'язаний з необхідністю виокремлення частки постраждалих від ГЗН у загальній сукупності отримувачів. У випадку неможливості обґрунтування точної ринкової вартості певного товару або послуги, застосовувався підхід “перенесення вартості подібних витрат” або оціночні судження експертів, які були запрошені до обговорення підходів цього дослідження.

Оцінка сукупних економічних втрат внаслідок насильства щодо жінок ускладнюється високою латентністю злочинів, оскільки незначна частка постраждалих звертається по сторонню допомогу, побоюючись можливого суспільного осуду, звинувачень у провокативній поведінці або відплати від кривдника. Низький рівень довіри населення до правоохоронних органів призводить до неповного обліку випадків насильства, а брак або повна відсутність спеціалізованих послуг для постраждалих – до низького рівня звернень за підтримкою.

З урахуванням прихованого характеру ГЗН, **сукупні економічні втрати, які несе українське суспільство внаслідок насильства щодо жінок, можуть сягати до \$208 млн на рік (0,23% ВВП країни в 2015 р.)**. Ці оцінки представляють результати моделювання за даними соціологічних опитувань, які характеризують рівень поширення насильства серед жінок та показники звернень постраждалих по допомогу. Модельні розрахунки перевищують економічний еквівалент вартості офіційно облікованих випадків ГЗН (\$10,8 млн) майже в 20 разів, а ймовірна кількість потерпілих від фізичного та сексуального насильства жінок у всьому населенні зростає до 1,1 млн осіб.

Незважаючи на значний обсяг коштів, які суспільство втрачає внаслідок насильства щодо жінок, за “вартістю” економічних наслідків ГЗН Україна значно поступається розвиненим європейським державам. Так, за результатами дослідження Європейського інституту ґендерної рівності (EIGE 2014), методологія якого була використана в даному аналізі, наслідки насильства щодо жінок у Великобританії могли становити до 28 млрд євро на рік, а при екстраполяції цих даних на всі країни Європейського Союзу – майже 226 млрд євро.

Подібні відмінності в економічних оцінках зумовлені не лише досконалішою системою збору даних про випадки ГЗН в європейських країнах, а й більш широким спектром послуг, які надаються постраждалим від насильства жінкам, та вищою вартістю цих послуг. Вищі соціальні стандарти визначають вищу заробітну плату фахівців, які задіяні до надання послуг у секторі охорони здоров'я, соціального захисту, юридичного супроводу та системі правосуддя. Окрім цього, в європейських країнах функціонують розгалужені мережі спеціалізованих притулків для жінок, які зазнали насильства, реалізуються комплексні програми захисту жертв, цільової житлової підтримки осіб, які залишилися позбавленими житла внаслідок домашнього насильства, або соціальних виплат постраждалим.

В Україні ж спостерігається системний брак притулків та спеціалізованих послуг для жертв ГЗН. В результаті основна частина витрат, що зумовлені насильством та необхідністю подолання його наслідків, лягає на плечі самих постраждалих жінок. За результатами моделювання, в масштабах країни сукупні особисті витрати жертв насильства та їх домогосподарств можуть сягати **до \$190 млн на рік** (тобто, становити більше 90% сукупних економічних втрат суспільства). У Великобританії ж, за даними

дослідження EIGE в 2014 р., особисті витрати постраждалих жінок становлять лише 3% сукупних втрат, які несе суспільство внаслідок ГЗН.

Хоча розмір особистих витрат жертв фізичного та сексуального насильства визначається тяжкістю отриманих тілесних ушкоджень, в середньому українські жінки витрачають на подолання наслідків насильства особисті кошти у розмірі близько \$200 (трохи більше 5 тис. грн). До подібних видатків належать: оплата медичних послуг та обстежень, придбання ліків і медичних препаратів, витрати на переїзд на нове місце проживання після розірвання стосунків із кривдником, облаштування “нового життя” та оренда окремого помешкання, вартість юридичних консультацій, оплата адміністративних послуг (судові збори, штрафи, вартість державних експертиз), консультації психологів для дорослих та дітей (у випадку, якщо діти ставали свідками насильства) тощо.

Хоча на перший погляд ці кошти видаються незначними, їх розмір перевищує рівень середньомісячної заробітної плати жінок та впритул наближається до середніх грошових витрат домогосподарств України (відповідно 5 016 грн на міс. наприкінці 2016 р.). Серед невтішних висновків дослідження привертає увагу й підвищена вразливість малозабезпечених та незайнятих жінок у подоланні наслідків пережитого насильства, оскільки результати опитування чітко виявили, що розмір витрат у цьому випадку визначається не стільки потребою постраждалих у певних послугах, скільки наявністю в них необхідних ресурсів.

Як показують розрахунки, сумарна вартість втраченого макроекономічного продукту внаслідок медико-демографічних втрат, спричинених насильством щодо жінок в Україні, могла становити до **\$3,7 млн у 2015 р.** При цьому, оскільки деякі оцінки ґрунтуються на показниках мінімальної заробітної плати та пенсії по інвалідності, низький рівень чинних соціальних стандартів вочевидь призводить до заниження економічної вартості оборотних втрат, особливо при перерахунку в еквіваленті доларів США. З іншого боку, значне поширення тіньової економіки в Україні дає підстави припускати, що реальний розмір економічного продукту, який було втрачено внаслідок тимчасової непрацездатності або інвалідизації потерпілих від насильства, є набагато більшим та має вагоміші наслідки для функціонування всієї економічної системи.

Разом з тим, сукупна вартість надання послуг, що пов’язані з реагуванням на факти насильства та надання допомоги потерпілим, могла сягати до **\$14,1 млн** в 2015 р. При цьому найбільш “вартісною” категорією видатків є діяльність правоохоронних органів та системи правосуддя. Лише на відбування покарання кривдниками в закладах пенітенціарної системи протягом року було витрачено понад **\$6,2 млн**; значні кошти були також спрямовані на реагування на адміністративні правопорушення, пов’язані з домашнім насильством.

На витрати, пов'язані з наданням соціальних послуг з приводу домашнього насильства, припадає досить незначна частина суспільних витрат (**\$0,7 млн**). Це зумовлено низьким рівнем фінансування сектору, скороченням штату соціальних працівників та низькою заробітною платою фахівців, які задіяні до надання соціальних послуг.

В контексті економічного аналізу “витрат та вигід” потрібно привернути увагу до фінансування превентивної політики в сфері ГЗН. Так, на фінансування цільових заходів із попередження домашнього насильства в 2015 р. були витрачені лише \$25,6 тис., що вкотре підтверджує залишковий принцип фінансування політики протидії насильству та загалом брак уваги до питань гендерної політики на рівні державного управління.

Підсумовуючи результати дослідження, наголосимо, що відсутність надійних даних щодо реальних масштабів ГЗН в суспільстві обмежує можливості побудови науково обґрунтованих оцінок економічних наслідків проблеми. З іншого боку, визначення вартості послуг, які надаються суспільними інститутами, потребує чіткого розуміння алгоритму дій надавачів послуг у кожному конкретному випадку та ринкової ціни певного комплексу послуг. Тому обґрунтування показників та збір первинних даних, які виступатимуть підґрунтям будь-яких подальших розрахунків та моделей, є основним методологічним викликом подібних досліджень, з яким стикаються науковці в усіх країнах. З огляду на це, будь-які оцінки мають доволі умовний характер та не можуть претендувати на повне й вичерпне охоплення всіх наслідків насильства щодо жінок. Переважно, подібні розрахунки здатні давати лише загальне уявлення про масштаби явища, що дає змогу привернути суспільну увагу до проблеми та закликати до використання політичних інструментів задля протидії насильству.

Тому розбудова національної системи протидії та попередження ГЗН потребує належного інформаційного забезпечення, що дозволить оцінити потреби в різних послугах для постраждалих від насильства та ефективно спрямувати наявні ресурси. Враховуючи низький рівень звернень жертв насильства по допомогу, наявні дані не відображають реальний рівень поширення ГЗН у суспільстві та не дають змоги оцінити його наслідки для постраждалих жінок, їх домогосподарств, громад та всієї економічної системи.

Разом з тим, існує нагальна потреба не лише в заохоченні звернень жінок, які зазнали насильства, за належною підтримкою, а й у вдосконаленні системи збору інформації. Усуненню наявних прогалин у даних сприятиме створення єдиної бази даних із питань ГЗН, що міститиме інформацію з розбивкою за віком жертв насильства, формою пережитого насильства, статтю кривдника та типом відносин між кривдником і жертвою. Дотримання цих мінімальних вимог до обліку даних дозволить отримати більш надійні оцінки рівня поширення насильства щодо жінок та визначити економічний еквівалент вартості наслідків цього явища для суспільства.

ДОДАТОК А.

ПРОТОКОЛ ОПИТУВАННЯ ЖІНОК, ЯКІ ЗАЗНАЛИ ҐЕНДЕРНО ЗУМОВЛЕНОГО НАСИЛЬСТВА

Назва проекту	“Економічна вартість наслідків насильства щодо жінок в Україні”
Виконавець	ГО “Український центр соціальних реформ”
Контактна особа	Ганна Герасименко, e-mail: geranna@ukr.net
Тривалість польового етапу	22 лютого – 22 березня 2017 року
Регіони опитування	Вінницька, Дніпропетровська, Житомирська, Запорізька, Київська, Львівська, Одеська, Полтавська, Рівненська, Харківська, Херсонська, Хмельницька, Черкаська області; підконтрольні Уряду України території Донецької та Луганської областей
Цільова група	Жінки віком 18-60 років, що пережили домашнє насильство або сексуальне насильство з боку сторонньої особи впродовж останніх 12 місяців
Метод отримання інформації	Індивідуальне інтерв'ю
Методи рекрутингу	1) Клієнтки мобільних бригад соціально-психологічної допомоги, що надають послуги населенню східних регіонів України; 2) Звернення на Національну гарячу лінію з попередження домашнього насильства, торгівлі людьми та ґендерної дискримінації (ГО “Ла Страда – Україна”, м. Київ); 3) Клієнтки соціальних служб та неурядових організацій, що надають допомогу жінкам, які постраждали від насильства
Кількість опитаних респонденток	707 жінок

ДОДАТОК В.

АНКЕТА ДЛЯ ОПИТУВАННЯ ЖІНОК, ЯКІ ЗАЗНАЛИ ҐЕНДЕРНО ЗУМОВЛЕНОГО НАСИЛЬСТВА

УВАГА! ДО ОПИТУВАННЯ ЗАПРОШУЮТЬСЯ ЖІНКИ ВІКОМ 18-60 РОКІВ, ЯКІ ПІДТВЕРДИЛИ ВЛАСНИЙ ДОСВІД ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА АБО СЕКСУАЛЬНОГО НАСИЛЬСТВА З БОКУ СТОРОННЬОЇ ОСОБИ ПРОТЯГОМ ОСТАННІХ 12 МІСЯЦІВ!!!

M1. Дата інтерв'ю	« » 2017 р.
M2. Населений пункт:	

Шановна Респондентко! Запрошуємо Вас долучитися до опитування з питань суспільної вартості насильства щодо жінок, що проводиться за підтримки UNFPA, Фонду ООН в галузі народонаселення в Україні. Метою даного дослідження є економічна оцінка наслідків пережитого насильства для постраждалих, що можуть включати втрати здоров'я, вартість лікування та інших послуг, особисті матеріальні збитки.

Результати опитування дозволять краще зрозуміти потреби жінок, покращити систему послуг для постраждалих від насильства та привернути суспільну увагу до їх проблем. Всі отримані відповіді залишатимуться повністю анонімними та будуть використані в узагальненій формі, разом із відповідями інших жінок. Більш детальну інформацію щодо опитування можна отримати в ГО «Український центр соціальних реформ» за телефоном у Києві: (044) 486 90 97.

Дуже дякую, що Ви згодні взяти участь в опитуванні! Наступні запитання будуть стосуватися Вашого особистого досвіду, пов'язаного з подібними ситуаціями протягом останнього року. Якщо за цей час Вам довелося пережити декілька таких випадків, пригадайте найбільш серйозний із них. Далі мова буде йти лише про ці події.

БЛОК А.**СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ТА ДОСВІД НАСИЛЬСТВА**

- A1. Ваш вік:** _____ (повних років)
- A2. Ваш статус на ринку праці на момент, коли Ви пережили насильство?** *Одна відповідь*
1. Працююча за наймом
 2. Приватний підприємець/самозайнята
 3. Безробітна
 4. Пенсіонерка
 5. Студентка/учениця
 6. Домогосподарка
 7. Перебувала у декретній відпустці
 8. Інше (вказіть) _____
- A3. Якого роду насильства Ви зазнали?** *Можливі кілька відповідей*
1. Фізичне (побиття, застосування фізичної сили, завдання болю тощо)
 2. Моральне, психологічне насилля (погрози, заборони, образи, приниження)
 3. Сексуальне (примус до статевого акту за допомогою сили або погроз)
 4. Економічне (маніпулювання грошовими коштами, фінансова залежність)
 5. Інше (вказіть) _____
- A4. Чи зверталися Ви по допомогу в зв'язку з пережитим насильством? Якщо так, то куди?** *Можливі кілька відповідей*
1. Не зверталася взагалі
 2. Медичні заклади
 3. Міліція, прокуратура
 4. Соціальні служби
 5. Телефон довіри
 6. Психолог
 7. Громадська організація
 8. Родичі, друзі
 9. Релігійна організація (церква)
 10. Інше (вказіть) _____
- A5. Чи маєте Ви дітей віком до 17 років (включно)?**
1. Так, маю ____ дитину / дітей →
→ **A5.1.** Чи була Ваша дитина / діти свідком насильства, яке Вам довелося пережити?
 1. Ні
 2. Так
 2. Ні, не маю

БЛОК В.**ТИМЧАСОВА НЕПРАЦЕЗДАТНІСТЬ ТА ВТРАТИ ЗДОРОВ'Я**

В.1. Чи отримали Ви будь-які фізичні ушкодження або розлади здоров'я внаслідок пережитого насильства?

1. Ні, не отримала жодних → ПЕРЕХІД ДО ЗАПИТАННЯ В5

2. Так, отримала →

→ **В.1.1.** Які саме травми Ви отримали?

1. Скоріше легкі тілесні ушкодження (забої, садна тощо)

2. Скоріше тілесні ушкодження середнього ступеня (вивихи, розтягнення, переломи, неглибокі порізи)

3. Скоріше тяжкі тілесні ушкодження (глибокі поранення, серйозні травми голови тощо)

4. Інші розлади здоров'я, не травми (загальне нездужання, загострення хронічних захворювань тощо)

В.2. Чи перебували Ви на “лікарняному” (офіційно або за усною домовленістю) внаслідок отриманих травм/розладів здоров'я? Якщо так, скільки днів?

1. Ні, не перебувала на “лікарняному” взагалі

2. Так, не працювала _____ днів

3. Мене не стосується це запитання (не працювала взагалі, була безробітна тощо)

В.3. Чи перебували Ви на стаціонарному лікуванні внаслідок отриманих травм/розладів здоров'я? Якщо так, скільки днів?

1. Ні, не перебувала

2. Так, перебувала _____ днів

В.4. Чи призвело пережите насильство до стійкої втрати працездатності (інвалідності)?

1. Ні, не призвело жодним чином

2. Так, частково втратила працездатність, але інвалідність офіційно не оформлена

3. Так, отримала інвалідність _____ групи

В.5. Чи вплинуло пережите насильство на виконання Вами звичних домашніх справ (хатня робота, догляд за дітьми, іншими членами родини)?

1. Ні, не вплинуло

2. Так → **В.5.1.** Як довго Ви не могли повноцінно виконувати ці справи? _____ днів

БЛОК С.**ОСОБИСТІ ГРОШОВІ ВИТРАТИ**

С.1. Чи зазнали Ви збитків від втрати особистого або сімейного майна внаслідок пережитого насильства? Якщо так, в яку суму Ви могли б оцінити їх розмір? _____ грн

С.2. Чи зазнали Ви збитків, пов'язаних із втратою заробітку (повна втрата роботи, тимчасова непрацездатність, неможливість зосередитися на роботі тощо)? Якщо так, в яку суму Ви могли б оцінити розмір втраченого доходу? _____ грн

С.3. Будь ласка, зазначте **ВСІ СТАТТІ** ваших особистих грошових витрат або витрат вашої родини, що були пов'язані з наслідками пережитого насильства:

	Можливі статті витрат	Приблизна сума, у грн
1.	Проїзд до лікарні, відділу поліції, соціального центру тощо	
2.	Виклик швидкої, медичні послуги, лабораторні аналізи	
3.	Купівля ліків та медпрепаратів	
4.	Перебування в стаціонарі	
5.	Консультація психолога / психотерапевта	
6.	Консультація дитячого психолога	
7.	Юридичні консультації та юридичний супровід у суді	
8.	Оформлення документів (судові збори, держмита, інше)	
9.	Оренда окремого житла (за весь період проживання окремо)	
10.	Переїзд на нове місце проживання (проїзд, перевезення майна, влаштування дитини до навчального закладу)	
11.	Витрати на придбання втраченого/ зіпсованого майна, одягу	
12.	Інше (що саме?) _____	

С.4. Хто сплачував основну частину цих витрат?

1. Сплачувала самостійно (за власні кошти)
2. Брала кошти зі спільного бюджету домогосподарства
3. Допомогли батьки / діти / інші родичі
4. Оплачував кривдник
5. Допомогали інші люди, не члени сім'ї
6. Інше (вказіть) _____

С.5. На Вашу думку, в яку суму можливо оцінити розмір гідної компенсації за заподіяні Вам моральні збитки? _____ грн

Дуже дякую Вам за допомогу та час, який Ви мені приділили! Ваші відповіді допоможуть зрозуміти проблеми та потреби жінок, які постраждали від насильства.

ДОДАТОК С.

СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ РЕСПОНДЕНТОК ОПИТУВАННЯ ТА ЇХНІЙ ДОСВІД НАСИЛЬСТВА

Соціально демографічні характеристики	Кількість жінок	Відсоток
Вікові групи		
15-24	81	11,5
25-34	260	36,8
35-49	279	39,5
50-59	87	12,3
Статус на ринку праці		
Працювала за наймом	285	40,3
Приватний підприємець / самозайнята	50	7,1
Безробітна	88	12,4
Пенсіонерка	32	4,5
Студентка/учениця	34	4,8
Домогосподарка	102	14,4
Перебувала в декреті	103	14,6
Інше	13	1,8
Наявність дітей		
Не мають дітей	220	31,1
Мають дитину / дітей, з них:	487	68,9
діти-свідки насильства	345	70,8
Форма пережитого насильства (можливі декілька відповідей)		
Фізичне	561	79,3
Моральне, психологічне	463	65,5
Сексуальне	104	14,7
Економічне	236	33,4
Інше	5	0,7
Досвід звернення по допомогу (можливі декілька відповідей)		
Не зверталася взагалі	75	10,6
Медичні заклади	197	27,9
Міліція, прокуратура	304	43,0
Соціальні служби	179	25,3
Телефон довіри	61	8,6
Психолог	206	29,1
Громадська організація	156	22,1
Родичі, друзі	245	34,7
Релігійна організація	36	5,1
Інше	100	14,1
Усього	707	100,0

ДОДАТОК D.

Здійснення заходів щодо попередження насильства в сім'ї у регіонах України в 2015 р.

№	Регіони	3 нх надійшли від			Кількість осіб, направлених на корекційні програми	з них	Кількість осіб, охоплених соціальними послугами (з приводу насильства в сім'ї)	З них кількість сімей охоплених соціальним супроводом	Кількість сімей, занесених до Банку даних сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах	Кількість дітей, які перебувають на обліку з приводу насильства	Кількість здійснених заходів з приводу захисту прав дитини від насильства в сім'ї	Кошти, витрачені на реалізацію заходів з попередження насильства в сім'ї
		дітей	жінок	чоловіків								
1	АР Крим											
2	Вінницька	11	4 337	2 211	573	0	573	68	338	0	47	65 805
3	Волинська	6	2 268	224	329	17	312	259	150	4	20	5 931
4	Дніпропетровська	0	6 865	454	1 856	149	1 707	292	116	83	561	20 000
5	Донецька	4 379	4 033	284	120	30	90	40	334	27	642	0
6	Житомирська	2 728	6 2 501	221	158	5	153	13	59	33	698	73 26 502
7	Закарпатська	2 123	11 1 793	319	0	0	0	105	16	302	0	95 0
8	Запорізька	5 019	10 4 330	679	121	16	105	6	219	88	938	6 43 294 43 200
9	Івано-Франківська	2 403	28 1 826	549	0	0	0	96	7	3	8	20 383 0
10	Київська	4 610	43 3 756	811	339	25	314	50	261	193	1 018	0 49 379 10 171
11	Кіровоградська	4 708	8 4 253	447	0	0	0	101	47	363	0	69 69 32 700
12	Луганська	622	15 530	77	0	0	0	26	10	26	0	13 85 0
13	Львівська	5 896	49 5 068	779	0	0	0	45	26	493	1	36 117 8 000
14	Миколаївська	2 525	2 2 435	88	217	6	211	43	1 240	83	1 214	1 63 257 0
15	Одеська	5 757	39 3 928	1 790	176	30	146	10	1 223	38	1 185	0 86 581 0
16	Полтавська	2 391	19 2 200	172	0	0	0	35	18	3	0	6 154 8 273
17	Рівненська	2 830	57 2 462	311	0	0	0	425	44	1 645	1	33 89 0
18	Сумська	2 080	10 1 865	205	0	0	0	115	27	0	4	36 382 0
19	Тернопільська	2 820	3 2 764	53	354	5	349	55	85	49	162	2 39 809 42 200
20	Харківська	5 615	37 5 100	478	45	6	39	25	491	173	1 168	0 68 293 26 050
21	Херсонська	3 616	31 3 453	132	0	0	0	58	29	149	0	43 495 0
22	Хмельницька	2 774	7 2 538	229	441	20	421	162	864	126	2 767	9 38 377 207 810
23	Черкаська	4 718	92 4 430	196	205	0	205	5	85	20	194	1 34 228 24 000
24	Чернівецька	3 660	11 3 364	285	179	24	155	34	760	24	760	7 35 96 0
25	Чернігівська	3 812	11 3 591	210	0	0	0	81	39	240	0	38 229 25 313
26	м. Київ	11 099	138 9 861	1 100	591	57	534	42	225	16	1 385	10 37 613 13 900
	Всього	102 561	706 89 551	12 304	5 704	390	5 314	1 265	7 376	1 257	17 094	60 1 136 559 855

Джерело: дані Мінсоцполітики України.

ДОДАТОК Е.

Узагальнена інформація щодо закладів соціального обслуговування населення, результатів їх роботи та одержувачів послуг у 2016 р.

№	Регіони	центри соціально-психологічної допомоги				соціальні центри, відділення та кімнати для матері та дитини			
		загальна кількість отримувачів послуг, що отримували допомогу в закладі	кількість місць, на яку розраховано заклад	кількість відділень / кімнат / соціальних квартир для вагітних дівчат та матерів з дітьми	кількість центрів соціально-психологічної допомоги	загальна сума видатків на утримання закладу у 2015 р. (тис. грн)	кількість осіб, які перебували в закладі протягом звітного періоду	кількість місць, на яку розраховано заклад	
1	Вінницька				1		20	41	736,2
2	Волинська	942	20						
3	Дніпропетровська	2 275	15		1		30	12	1 363,7
4	Донецька	110	30		1		0	0	969,7
5	Житомирська	333	16		1		8	13	
6	Закарпатська	7 300	10		1		20	66	512,8
7	Запорізька	218	10		1		20	13	723,0
8	Івано-Франківська	126	30		1		8	11	
9	Київська	219	12		1		30	59	1 597,2
10	Кіровоградська	219	6		1		20	55	597,1
11	Луганська	0	0		1*				
12	Львівська	322	15		1		20	24	671,4
13	Миколаївська	123	16		1		8	28	
14	Одеська	406	18		1		20	6	1 202,8
15	Полтавська				1		25	17	539,3
16	Рівненська	368	16		1		8	13	
17	Сумська	1 633	16		1		20	35	487,4
18	Тернопільська	50	12		1				
19	Харківська	24	24		1		25	45	808,5
20	Херсонська				1		20	55	767,3
21	Хмельницька	65	0		1		14	44	641,9
22	Черкаська	73	20		1		20	32	390,9
23	Чернівецька	520	0		1		10	32	556,1
24	Чернігівська	61	13		1		14	43	501,0
25	м. Київ	462	30		1		12	30	621,0
	Всього	9 036	461	1 476	16	5	328	579	13 687,3

* Луганський обласний центр соціально-психологічної допомоги перереєстровано та переміщено зі Слов'янська до Северодонецька.
 ** заклад створено в рамках реалізації програм МБФ "Українська фундація громадського здоров'я" за підтримки UNFPA
 Джерело: дані Мінсоцполітики України.

ДОДАТОК F.

Приблизний бюджет функціонування реабілітаційного центру «Євгенія» (притулку), Житомирська область.

Стаття витрат	Одиниця виміру	Витрати на одиницю	Кількість одиниць	Витрати, грн на рік		Примітка
				усього	на день на 1 особу	
Утримання приміщення						
Вода	міс	400	12	4800	13,4	1,7 25м ² x 16,0 грн=400грн
Ел енергія	міс	4000	12	48000	133,4	Освітлення та опалення
Зв'язок, інтернет	міс	250	12	3000	8,4	1 Телефон та інтернет
Обслуговування побуту	міс	300	12	3600	10	Чистка каналізації, ремонт сантехніки, заміна приладів освітлення, мийні засоби
Оренда землі	міс	900	12	10800	30	3,8
Разом по статті "Утримання приміщення"				70 200		
Адміністрування						
Директор	міс	4000	12	48000	133,4	16,7
Бухгалтер	міс	4000	12	48000	133,4	16,7
Заступник по госп. частині	міс	4000	12	48000	133,4	16,7
Психолог	міс	4000	12	48000	133,4	16,7
Юрист	міс	4000	12	48000	133,4	16,7
Соціальний педагог – 4 особи	міс	4000	12	192000	533,6	66,7
Канцтовари, копіювання документів	міс	200	12	2400	6,7	0,8 Ксерокопії, папір, ручки, конверти, марки
Разом по статті Адміністрування"				434 400		
Індивідуальна допомога						
Аптечка першої мед. допомоги	міс	300	12	3600	10	1,3 Вата, бинт, йод, перекис водню, знеболюючі жарознижуючі
Засоби гігієни	осіб	200	96	19200	53,3	6,7 8осіб x 12міс.: зуб.паста, шампунь, Туал. папір, гіг'єн, прокладки,
Продукти харчування	осіб	300	96	28800	80	10 8осіб x 12 міс: крупа, олія, консерва риба, овочі, м'ясо, чай, цукор, вершкове масло
Витрати на проїзд	міс	600	12	7200	20	2,5 Доставка потерпілих із сільських районів
Разом по статті "Індивідуальна допомога"				58 800	1565,8	196
Загальні витрати				563 400		

Примітка: розрахунки станом на грудень 2016 р.

Довідково: сума витрат на місяць: 563 400 грн / 12 = 46 950 грн; сума витрат на день: 46 950 грн / 30 = 1 565 грн; сума витрат на 1 особу на день: 1 565 грн / 8 = 195,6 грн

because everyone counts!

Створюємо світ, де кожна вагітність є бажаною, кожні пологи безпечними, і кожна молода людина може реалізувати свій потенціал.

Контакти:

м.Київ, вул. Шовковична, 42/44, 01004

+380 (44) 281 32 31

ukraine.office@unfpa.org